

Peri kardi?s

<https://hdl.handle.net/1874/281454>

44° 192

26 Jan 1923

ΠΕΡΙ ΚΑΡΔΙΗΣ
LIBER HIPPOCRATICUS DE CORDE

EDIDIT PROLEGOMENIS INSTRUXIT INTERPRETATUS EST

F. C. UNGER



Diss.
Utrecht
1923



ΠΕΡΙ ΚΑΡΔΙΗΣ

DEPI KAPALIS

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT



1417 2765

Diss. Utrecht 1923

ΠΕΡΙ ΚΑΡΔΙΗΣ.

LIBER HIPPOCRATICUS DE CORDE
EDITUS CUM PROLEGOMENIS ET COMMENTARIO.

Specimen litterarium inaugurale

QUOD

EX AUCTORITATE RECTORIS MAGNIFICI

J. F. NIERMEYER

in fac. litt. et philos. prof. ord.

AMPLISSIMI SENATUS ACADEMICI CONSENSU

et

NOBILISSIMAE FACULTATIS LITTERARUM ET PHILOSOPHIAE DECRETO

PRO GRADU DOCTORATUS

SUMMISQUE IN LITTERARUM ET PHILOSOPHIAE DISCIPLINIS

HONORIBUS AC PRIVILEGIIS

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA

RITE ET LEGITIME CONSEQUENDIS

FACULTATIS EXAMINI SUBMITTET

FREDERICUS CAROLUS UNGER

E PAGO DEDEMSVAART TRANSISALANUS

DIE XXVI M. JANUARI A. MCMXXIII HORA IV.

LUGDUNI BATAVORUM
APUD E. J. BRILL
MCMXXIII.



PATRIS MEMORIAE

Multum debeo omnibus Viris Clarissimis, theologis et aliis, qui studiorum meorum fuerunt duces, praesertim Tibi, clarissime Vollgraff, promotori aestumatissimo, et Vobis, clarissimi Hartman et Damsté, per tot annos mihi auspiciis.

Gratias habeo viro illustrissimo Comiti Leicester, qui e bibliotheca sua codicem Holkhamensem in usum meum commodavit, et bibliothecarum nostratium et exterarum Praefectis eorumque Adjutoribus, qui tam officiosos erga me se prae-buerunt.

CONSPECTUS CAPITUM.

	Pag.
De codicibus manuscriptis	1
De textus editionibus	16
De versionibus	44
De commentariis	48
Textus	50
Versio	56
Commentarius	59

LIBER HIPPOCRATICUS

ΠΕΡΙ ΚΑΡΔΙΗΣ.

SCRIPTSIT

F. C. UNGER.



De codicibus manuscriptis.

Codices manuscripti, in quibus invenitur liber Περὶ καρδίας enumerantur in catalogo codicum mss. medicorum Graecorum, qui duce Hermanno Dielesio in lucem prodiit a° 1906 ¹⁾, pag. 33. Sunt codices graeci Vaticanus 276 (V), Palatino-Vaticanus 192 (P), Parisinus 2146 (C Littræi), Monacensis 71 (U Littræi), Parisinus 2255 ²⁾ (E Littræi), Holkhamensis 282.

De codice Vaticano 276 (V).

Codicem descripsit Darembergius apud Littræum ³⁾ VII p. 467 et X p. LIX, deinde Ilbergius in Musei Rhenani tom. XLII p. 444 sqq. ⁴⁾ et Proleg. ⁵⁾ p. XV sqq.. Collatione prae-

1) „Die Handschriften der antiken Aerzte, Griechische Abteilung. Im Auftrage der akademischen Kommission herausgegeben von H. Diels. Aus den Abhandl. der Königl. Preuss. Akad. der Wissenschaften der Jahre 1905 u. 1906". Berolini a° 1906. 2) Hic codex notatur numero 2254 in „Historia literaria Hippocratis" conscripta ab J. C. Ackermann, quam refert C. G. Kühn „Medicorum Graecorum opera quae exstant" vol. XXI. Quam ob rem puto in Dielesii catalogo etiam hunc numerum inveniri, uncis tamen inclusum et addito interrogationis signo. Ackermann error haud dubie hinc oritur quod Codd. Parisini 2254 et 2255 duo tomi sunt unius libri. Re vera tamen in codice 2255 lib. II. καρδίας invenitur.

3) E. Littré, „Oeuvres complètes d'Hippocrate" tomi X, Parisiis a^{is} 1839—61.

4) In commentatione c. t. „Zur Ueberlieferung des Hippocratischen Corpus".

5) Hippocratis opera, vol. I et II, recensuit H. Kuehlewein. Prolegomena conscripserunt I. Ilberg et H. Kuehlewein. Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri a^{is} 1894 et 1902.

terea Vaticani Littracus usus est, quam confecerat Darembergius, in tractando libro Π. Φύσιος παιδίου ¹⁾. Vetustissimus est eorum codicum libros continentium Collectionis Hippocraticae qui exhibent librum Π. καρδίας. Est codex membranaceus saeculi XII exeuntis.

Folia 191^v et 192^r librum Π. καρδίας, primo versu excepto, continentia vir illustrissimus reverendissimus G. Mercati, Praefectus Bibliothecae Vaticanae, arte phototypa reddenda ²⁾ benigne mihi curavit. Verba, quibus liber uno illo versu incipit, in ima parte folii 191^r exarata, comiter propria manu mihi descripsit.

Ilbergius manus correctrices memorat, quarum vestigia in codice exstant et alibi et in libro Π. καρδίας, ubi duas depren-
dit ³⁾. Tabulas phototypas inquirens alteram inveni in folio 191^v vs. 16 in vocabulo ἐξ, scripto in rasura manu prorsus diversa a manu librarii qui confecit codicem, multum differente etiam a manu correctrice altera quae in eodem folio super litteram ι vocabuli τινι scripsit litteram α. Huic eidem manui debentur praeterea duo scholia in margine folii 191^v adscripta ad vocabula διήσει et Φορύξας ⁴⁾ et unum scholium quod dicitur interlineare in folio 192^r — litterae sc. απηγη — scriptum super vocabulum ἀξιολογητότατον.

Sed tertia etiam manus, quae codici iam descripto operam dedit, se mihi obtulit. Manus duabus prioribus haudquaquam similis in folio 191^v in margine glossam βόθυρος adscripsit ad vocabulum χῶστος.

Deinde in fol. 192^r vs. 18 in vocabulo φωτσειδεῖ syllaba ultima parum clare ⁵⁾ ex -η mutata esse videtur a manu, quae, in tabula phototypa saltem, diligenter definiri non potest.

Praeterea nonnumquam accentus sunt correcti, etiam a duabus manibus, ut mihi videtur. Duas has manus in fol. 191^v vs. 8 voca-

1) Littré VII, p. 467. 2) A photographis Sansaini Romanis. 3) Mus. Rhen. XLII p. 447 in calce. 4) Γ διῆσαι. διατῆσαι ἐν β' περὶ γυναικείων. δηλοῖ καὶ τὸ διηθῆσαι καὶ τὸ διελεῖν:

Γ Φορύξαντες· Φοράσαντες:

Sunt haec scholia desumpta e Galeni libro c. t. Τῶν Ἱπποκράτους γλωσσῶν ἐξήγησις, cf. Galeni editionis, quam curavit Kühnius, vol. XIX pp. 93 et 153.

5) Quam ob causam puto Parisinum C Vaticani exemplar φωτσειδῆ habere.

bulum δεδιψηκότι ostendit bis, quod ad accentus attinet, correctum ¹⁾. Quarum manuum altera bis ante vocabulum ἐστιν fol. 191^v. 24 et fol. 192^r. v. 8 accentum gravem, positum in ultima syllaba vocabuli praecedentis, in acutum mutavit, vel acutum fortasse in gravem. Observanti mihi rationem, qua in scribendo accentu utitur librarius qui codicem descripsit, illud factum esse verisimile videtur. Fieri potest ut atramenti colores in ipso codice planam faciant rem, quae aliquatenus incerta manet in tabula phototypa.

In vocabulo κοίλοισιν in folio 192^r vs. 9 littera ο post litteram λ posita ita scripta est ut videatur librarius incohavisse a κοιλί velut κοιλίησιν vel tale quid scripturus, sed tunc litteram ι in ο mutasse. Praeterea super litteram ο accentus, qui acutus dicitur, primum scriptus est, deinde abolitus duabus lineis transversis eo modo quem supra monstravi: denique accentus acutus alter scriptus est super syllabam κοι. Qua ex re concludendum esse mihi videtur correctiones in quibus duae lineae adhibeantur transversae a librario ipso, qui librum descripsit, originem ducere. Paulo ante hunc locum (Li. c. X) ²⁾ locus est (c. VIII), ubi codex Vaticanus τῇσι κοιλίησιν habet. Infra, cum codicem Holkhamensem tractabo, ostendam e lectione, quam Holkhamensis hoc loco praebet, comparata cum modo, quo altero illo loco in Vaticano vocabulum κοίλοισιν scriptum est, Vaticani archetypum pro κοίλοισιν habuisse κοιλίησιν.

Pro χωρέειν ἐῖ et Φωτοειδεῖ, quae lectiones correctori in Vaticano debentur, Holkhamensis habet χωρέει·εν et Φωτοειδῆ. Infra amplius de hac re agam, sed iam nunc licet statuere Holkhamensem incolumes servasse tres lectiones codicis, qui fuit archetypus, ex quo fluxerunt et Vaticanus et Holkhamensis. Quarum lectionum vestigia adhuc Vaticanus exhibet.

De codice Palatino-Vaticano 192 (P).

Codicem memorat eiusque libros indicat ex Darembergii annotatione Littraeus X pp. LXII sq.. Descripsit codicem Ilbergius Mus. Rheu. XLII pp. 447 sq., deinde memoravit

1) Altero accentu una, altero duabus lineis deleta. 2) Numeris capitum editionis Littraei indicabo locos et vocabula, de quibus mentio fiet.

Prol. p. XVIII. Est codex chartaceus saeculi XV. Iam Darembergius, collato libro Π. Φύσις παιδίου statuit codicem exemplar esse Vaticani 276, quod idem apparuit Ilbergio, compluribus collatis codicis partibus.

Ordinem tantum librorum posteriorum in codice P. a Vaticani ordine differre et Darembergius et Ilbergius ll. cc. perhibent ¹⁾. Apparere conclusit Ilbergius, cum codex Vaticanus ipse nobis supersit, Palatino-Vaticanum inutilem esse ²⁾.

Codicis folia librum Π. κρηδίζε continentia, vir ill^{us} rev^{us} Mercati a photographis Sansaini exprimendas officiosissime mihi curavit. Quibus cum foliis codicis Vaticani 276 collatis, idem comperi quod Darembergius et Ilbergius. Codex Palatino-Vaticanus 192 descriptus est e Vaticano 276, hic illic vocabulis mendose descriptis vel omissis. E glossis et scholiis Vaticani Palatino-Vaticanus habet tantum vocabula βόθυνος et Φυλάκοντες, mendose tamen descripta.

De codice Parisino 2146 (C).

Codex est chartaceus saeculi XVI. Codicem parum diligenter descripsit Littræus I p. 529 sq., qui haec adnotat: „En tête de ce volume se trouve une table qui ne répond pas au contenu du manuscrit, mais elle mérite d'être mentionnée ici, ayant été sans doute copiée sur quelque index beaucoup plus ancien” e. q. s.. Haud mirum Littræum tunc sic scripsisse. Illa tabula enim πίνξις est codicis Vaticani, qui multo demum post Littræo innotuit per Darembergii, quas iam memoravi, annotationem et collationem. Littræus X pp. LIX sq. ex annotatione illa codice Vaticano eiusque πίνξις memoratis haec addit vel sua ipsius vel Darembergii verba: „En tout semblable à notre ms. de Paris N^o 2146”. ³⁾

Ilbergius, qui multo diligentius descripsit codicem in Mus. Rhen. vol. XLII p. 446 sq., codice Parisino ipso cum Vaticano collato, hoc iudicium probavit. Codex Vaticanus librum Περὶ ἐκινυήσιος bis exhibet. In Parisino hic liber non iteratus

1) Singula, quae de hac re referunt Darembergius et Ilbergius, non prorsus inter se concinunt. 2) l. c. p. 446.

3) Cf. VII p. 467 annotationem et V₁ p. 71.

est; ceteroquin tamen codicem, vitiis in describendo commissis exceptis, plane Vaticano similem esse etiam Ilbergius comperit.

Codicis folia, in quibus liber Π. καρδίας scriptus est, phototypice mihi reddenda benevole Bibliotheca Publica, quae est Parisiis, praebuit Catala fratribus photographis, qui imaginem perclaram mihi confecerunt. Nullam aliam ob causam quam ne quid reliquisse videar, significare velim me quoque, foliis illis inspectis, comperisse, quod docuerunt Darembergius Littraeus Ilbergius, Parisinum exemplar esse Vaticani.

Ilbergius affert menda, quae librarius in codice Parisino conficiendo commisit ex capp. I—X libri Π. φύσις ἀνθρώπου et ex aliis locis collecta, e quibus duo e libro Π. καρδίας: V ἐπίτευξις, C ἐπίτευξις; V εὐπορέει, C ἀπορέει¹⁾. Haec duo vitia, cum in codice Vaticano his locis littera γ et syllaba εὐ haud clare scriptae sint, tam sunt arguta ut alia consimilia, quae in comparandis codicibus C foliis illis duobus mihi se obtulerunt, non sit quod memorem. Praetereo etiam lectiones nonnullas in Littraei apparatu critico e codice C perperam adlatas. Cum enim haud dubie codex Parisinus C e Vaticano 276 sit descriptus, Parisinus ille posthac neglegi potest, quod iure Ilbergius monuit. Idem eo magis Parisinum C Vaticano posthabendum esse ostendit, quod Parisinus e diversis manibus correctricibus, quae in Vaticano exstant, quoquo loco unam tantum referat, nec semper eandem. Scholia autem, quae Vaticanus exhibet, in Parisino desiderantur, neque textus eorum ope ullo modo immutatus est.

De codice Monacensi 71 (U).

Codicem Monacensem descripserunt Littraeus IV p. 76 (ex annotatione Thomasii), Ilbergius in Mus. Rhen. XLII pag. 460. Memoravit codicem — perperam tamen eum indicans numero 81 — Petrequinius in Praefatione editionis, quam curavit operum chirurgicorum Hippocraticorum²⁾, I p. 142.

1) Etiam Palatino-Vaticanus 192 ἀπορέει habet. 2) J. E. Pétrequin, Chirurgie d'Hippocrate, Parisiis 1877—78, tomi II. Littraeus et Petrequinius memorant codicem scriptum esse anno 1151, Ilbergius anno 1531. Petrequinius quae de codice memorat non a Littraeo mutuatus esse videtur, cum peculiare quoddam

Pars magna librorum, quos codex continet, originem ducit e codice Marciano-Veneto M. Collationes nonnullorum horum Marcianae collectionis librorum confecerunt Thomasius, Kuehleweinius, Darembergius, Christius. Lectiones, quas praebent hae collationes paulum prodesse l. c. docet Ilbergius. An vero librorum, non e collectione Marciana oriundorum, collatio aliquid prodesse possit, amplius examinandum esse censet.

Equidem contuli folia librum Π. καρδίας continentia. Quorum foliorum imaginem optimam Praefectus Bibliothecae Publicae Goetenborgianae, quae codicem Monacensem mutuū acceperat, ex auctoritate Bibliothecae Publicae Bavaricae, quae est Monachii, comiter mihi misit. Inde mihi apparuit codicem Monacensem, quod attinet ad librum Π. καρδίας, diligentissime descriptum esse ex codice Vaticano 276. Vix minimum quiddam deprendas, quod discrepet. Quin etiam littera α illa superscripta vocabulo τινι in folio 191^v codicis Vaticani, quae pro glossa superscripta est, sed re vera necessaria est correctio, eodem modo, quo in Vaticano invenitur, descripta est, non deleta littera ι, in cuius locum erat substituenda. In folio 191^v Vaticani in margine vocabulo διαβεβρωμένοι manu librarii ipsius syllaba ὑπο addita est, huic vocabulo proxime adscripta. Eodem prorsus modo Monacensis hanc syllabam addidit. Etiam glossas codicis Vaticani refert accurate, hoc excepto quod in scholio ad vocabulum φορύξας ¹⁾, e fol. 191^v Vaticani descripto, bis exitum -ον mutavit in -ας.

In Vaticano manus correctrices accentus nonnullos emendaverunt et post verbum χωρέειν in folio 191^v vocabulum ἐν in rasura inseruerunt, ut supra monstravi. Quomodo haec in Vaticano emendata sint, e codice Monacensi non iam apparere manifestum est, sed ceteroqui, quod ad librum Π. καρδίας attinet, plane substituere possis Monacensem pro Vaticano. Itaque Monacensis melioris notae est quam codex Parisinus C, qui, negligenter e Vaticano descriptus, multis locis perperam

afferat, quod Littraeus non habet. Ideo puto numerum 1551 rectum esse et Ilbergium errasse vel fortasse vitium, a typographo commissum, eum decepisse. Vitium eiusmodi etiam numerus foliorum 106 apud Littraeum est, pro quo legatur 406.

1) Cf. p. 2.

ab archetypo suo discrepet, manus correctrices non exhibeat, scholia non referat.

In textu librorum constituendo Monacensis quidem, cum Parisino C, posthac neglegi potest, sed pretio non caret, quippe qui exemplar sit fidissimum codicis Vaticani, quod attinet saltem ad librum Π. καρδίας. Atque verisimile est non aliter rem se habere quod attinet ad alios libros codicis Monacensis, qui non e collectione Marciana originem ducunt.

Ianus Cornarius in Praefatione ¹⁾ editionis quam curavit librorum Hippocraticorum ²⁾, docet se usum esse et aliis duobus codicibus et codice, quem „exhibuisset” insignis medicus Adolphus Occo Augustanus. Ilbergius in Mus. Rhen. vol. XLII p. 460 sq. annotat codicem Monacensem huius medici fuisse, itaque Cornario praesto fuisse.

De codice Parisino 2255 (E).

Descripserunt codicem Littraeus I p. 518 sqq., Ilbergius in Mus. Rhen. vol. XLII p. 451 et Proleg. p. XXII sq.. Est codex chartaceus saeculi XIV. Etiam huius codicis paginas, quae librum Π. καρδίας exhibent, sc. fol. 370^r et ^v, Bibliotheca Publica, quae est Parisiis, benevole photographice mihi depingendas prae-buit fratribus Catala, qui quidem optime hoc munere functi sunt.

Codex manu subtili clare et eleganter scriptus est plurimis tamen compendiis et signis tachygraphicis. In fine libri Π. καρδίας librarius verba βλέπομένῳ αἵματι post vocabulum βόσκεται perperam scripsit, sed statim deleuit. Super librum scriptus est titulus Ἱπποκράτους περὶ καρδίας. Paulo infra in margine dextro legitur: λόγος λ'. Ad partem libri, quae de laevo cordis ventriculo agit, in margine annotata sunt haec: ὅτι ἡ καρδιά ἔχει παχύν τινα βόθρον δίκην ὀλμου. Titulus et annotatio mihi videntur deberi alteri manui vel aliis manibus atque librarii. Neque correctionem aliam neque annotationem ullam amplius ad librum Π. καρδίας codex praebet.

Ilbergius Proleg. p. XXIII contendit et alios libros et librum Π. καρδίας, qui in hoc codice continentur foliis

1) p. 2.

2) Ἱπποκράτους... βιβλία ἅπαντα, Basileae a° 1538.

366^v—395, originem ducere a Vaticani 276 archetypo. Mihi tamen apparuit Parisinum E ex Vaticano 276 ipso originem ducere.

Videamus quae in Parisino — praeterquam quod Vaticani glossarum et annotationum nihil habet — a Vaticani textu discrepent.

	Cod. Vaticanus.	Cod. Parisinus.
	Περὶ καρδίας	Π. καρδίας (H.)
C. I	ῥωσκημένως	ῥωσκομένως (H.)
II	τυτθὸν δὲ, οἶον	τυτθὸν οἶον om. δὲ
	πόμα	πῶμα
	ἐπιγλωσσίς	ἐπιγλωσσίς (H.)
	ἀνατέμοις	ἀνατέμνοις
	περιέχει	omisit
	οὔνεκα	οὔνεκα (H.)
	τινὶ	τινα (H.)
III	ἤγαγε	ἤγαγεν (H.)
	τὸ δὲ ὑγρὸν	τὸ δ' ὑγρὸν (H.)
	ἀποπτύει	ἀποπίει
	καταδίκην	κατὰ δίκην (H.)
IV	οὔτω	οὐ τῷ
	δέοικασιν	δέ δέοικασιν (H.)
	κέετται μὲν ὑπένερθε	κέετται ὑπένερθεν om. μὲν
	κατιθυωρίην	κατ' ἰθυωρίην
V	ψυχόμενος	ψυχρόμενος
VI	καὶ μᾶλλον	μᾶλλον om. καὶ (H.)
VII	αὐτέησιν	αὐτέοισιν (H.)
	καὶ τὴν ζωὴν	καὶ ζωὴν om. τὴν
VIII	καίτε	καίτοι
	πάνεον	πᾶν ἐόν
	ἴδοις	ἡδοις
IX	ἐς	εἰς (H.)
	βέβλημα	βεβλήματα
	απηγή	
X	ἀξιαγαπητότατον	ἀξιαγαπητότατον (H.)
	ἀορτῆρσιν	ἀορτῆσιν
	ζεῦγος αἱ	ζεῦγος οἱ
	καταδίκην	κατὰ δίκην (H.)

C. XI	τοῖσιν ἀπὸ τῆς νηδύος	ἀπὸ τῆς νηδύος om. τοῖσιν (H.)
	περιούση	περιουσίη
	ἀποπαγέντος	ἀποσφαγέντος
	σχασθείσης	σχισθείσης
	ἀγγεῖω	ἀγγεῖ (H. ἀγγεῖ)
XII	ξυμβουλῇ	ξυμβολῇ
	καρδίην	καρδίαν (H.)
	καρδίης	καρδίης

Si hunc indicem perlustramus, videmus Parisinum, cum Vaticano comparatum, nullam variam lectionem proprio sensu praeberere. Sexies vocabulum omisum est. Lectio ἀποπίει pro ἀποπτύει aperte corrupta est, nam ἀποπίει vox nihili est. Notabile est vocabulum ἀποπτύει sic scriptum esse in Vaticano ut facile ἀποπίει legatur. ψυχρόμενος pro ψυχόμενος librarius scripsit perperam, cum paulo ante vocabulum ψυχρός scripsisset. ἥδοις pro ἴδοις post vocabulum καρδίην pro eiusdem generis vitio habendum est aut pro iotacismo. πῶμα, βεβλήματα, quod vocabulum tamen ampliore emendatione eget, ἀορτήσιν, ἀποσφαγέντος, ξυμβολῇ emendationes sunt quas pro lectionibus, quas offert Vaticanus, vel grammatica vel contextus suadebat. σχισθείσης pro σχασθείσης itemque ἀγγεῖ pro ἀγγεῖω perperam illata sunt, cum σχάζειν et ἀγγεῖον vocabula sint medicorum disciplinae propria. Sex hae lectiones mihi nihil aliud esse videntur nisi lectiones codicis Vaticani consulto in codice posteriore mutatae sive in meliorem, sive in peiorem partem. καίτοι quoque pro καίτε codicis Vaticani fortasse lectionibus eiusdem generis adnumerandum est: reliquae lectiones Parisini, ut e. g. ῥωσκομένως et οὐ τῷ pro οὕτω, lectiones sunt Vaticani orthographice tantum emendatae.

Sed, quae res est maximi momenti, tres hae lectiones, quas vidimus archetypum Vaticani et Holkhamensis habuisse, quas Holkhamensis intactas fere adhuc habet, quas in Vaticano ipso correctas rasura aliaque correctionis vestigia adhuc patefaciunt, in Parisino frustra quaeruntur. Correctas tantum lectiones codicis Vaticani χωρέειν εἶν, τῇσιν κοιλίησιν, τοῖσι κοίλαισιν, Φωτοσιδεῖ Parisinus praebet, ne vestigium quidem minimum habet lectionum principalium, quippe qui nusquam manum correctricem passus sit.

Iam rem manifestam nobis ante oculos iacere arbitror. Sine dubio Parisinus uno tenore, uno tantum vitio statim correcto, exaratus, descriptus est e codice e Vaticano 276 descripto, et ab una vel pluribus manibus correctricibus retractato. Textum recentiore e Vaticano ortum, nihil aliud, praebet nobis Parisinus 2255.

De codice Holkhamensi 282.

Praeterquam quod enumeratur in Dielesii catalogo ¹⁾, codicem Holkhamensem hucusque solus R. Foerster memorasse videtur in Philologi vol. XLII, ubi agit de codicibus, qui sunt Holkhami in bibliotheca Comitum Leicester.

Ex comitis benigna auctoritate vir doctissimus C. W. Iames Londiniensis, cui cura bibliothecae commissa est, et codicis folia librum II. *καρδίας* continentia phototypice expressa ²⁾ et annotationes nonnullas de codice officiose mihi praebuit, adiuvante codicum Conservatore Musei Britannici.

Ex Foersteri et Iamesii annotationibus apparet codicem esse bombycinum in 8°, continentem Hippocratis opera nonnulla, in singulis paginis versus duodetrigenos exhibentem. Saeculo XVI adscripsit codicem Fredericus Madden, qui ante centum fere annos codicum conservator fuit in Museo Britannico.

Ex imaginibus phototypis textum compluribus locis correctum esse comperi. Ex eis quattuor haud dubie manus librarii, qui librum confecit, tribuendae sunt, scilicet *χωρέειν* (C. III) mutatum linea perpendiculari per litteram *ν* ducta in *χωρέει* ³⁾, vocabulum *τιμορίη* in *τιμωρίη* correctum, punctis suppositis litterae *ο* et superscripta littera *ω* propria librarii manu, syl-

1) In catalogi additamento — c. t. „Bericht über den Stand des interakademischen Corpus Medicorum Antiquorum und erster Nachtrag zu den in den Abh. 1905 u. 1906 veröffentlichten Katalogen: Die Handschriften der antiken Aerzte, I u. II Teil zusammengestellt von H. Diels. Aus den Abh. der Königl. Preuss. Ak. der Wissensch. 1907“ Berolini a° 1908 — p. p. 25 et 26 auctore Aemilio Jacobs notatum est codicem Holkham. 282 eundem esse atque codicem Bibliothecae S. Ioannis in Viridario. 2) A photographo Fleming Londiniensi.

3) Librario litteram *ν* illam, quam statim delevit, suggessit vocabulum *ἐν*, quod sequitur. Non inde orta est, quod in codice, quem librarius describebat, scripta erat lectio correcta Vaticani *χωρέειν ἐν*. Librarius Holkhamensis enim protinus *ἐν* scripsit, nulla hic est mutatio vel rasura. Qua ex re satis apparet archetypum eius habuisse *χωρέει· ἐν*.

laba λζ, ante vocabulum ζάλη (C. XI) deleta, vocabulum καρδίαν (C. XII) denique, quod primum perperam scriptum librarius ipse statim correxit: καρδέαν, quoad videre possum, primum librarius scripsit, tunc linea transversa litteras δεα deleuit, ν neglecto, denique syllabam δι superscripsit et syllabam αν proxime post vocabulum addidit uno tenore scribere pergens. Cum forma litterarum superscriptarum et litterarum syllabae illius αν tum locus, quem syllaba addita αν occupat in libri scriptura continua demonstrant correctionem ipsius librarii manui deberi. Etiam ξυμ, quod in margine adscriptum est ad vocabulum βουλῆ (C. XII) a librario ipso, ut restitueret quod omiserat, additum est.

Bis inveni lineam supinam leniter curvatam vocabulo subscriptam. Primum sub vocabulo ἐσρέον (C. II), deleto simul aspero spiritu litterae ρ superscripto. Initio ergo scriptum fuit ἐς ῥεον, deinde ut indicaret haec vocabula in unum coniungenda esse lineam illam supposuit. Paulo supra in codice nostro vocabulum ἐσρύνεν invenimus adhuc ἐσῥύνεν scriptum, in qua voce ἐς et ῥύν propius quidem inter se coeunt quam infra ἐς et ῥεον (quam ob causam corrector in ἐσῥύνεν illo nihil odoratus esse videtur), attamen spiritus asper in ρ positus est et litterae ς ea forma quae finalis dicitur quaeque pro finali etiam a librario nostro usurpari solet scripta est. Cum ἐσῥύνεν hoc intactum manserit, probabile est non librarium ipsum, sed manum correctricem posteriorem vocabulo ἐσῥέον lineam illam addidisse et spiritum delevisse. Alteram eiusmodi lineam inveni sub vocabulo παλινδρομέει (C. III). Librarius pro syllabe ιν compendio usitato λ usus est. Syllabas παλ et δρο linea illa subscripta manus — quam posteriorem fuisse hinc verisimillimum est — una vel altera coniunxit, haud dubie ne quis putaret auctorem πάλιν δρομέει scripsisse.

Quater inveni lineam perpendicularem leniter flexam, qua duo vocabula nimis inter se propinqua commode distinguerentur. Semel ad dirimendum unum vocabulum in duo vocabula linea hoc genus usurpatur, scilicet in vocabulo οὔτω (C. IV), quod hoc modo in οὐ τῶ solvitur. Hic igitur linea illa vitii corrigendi causa adhibetur, unde conicere licet has quinque lineas manui deberi posteriori omnes.

οὕτω invenitur etiam in codice Vaticano, cod. Paris. E οὐ τῷ habet. Praeterea aliae correctiones inveniuntur, numero sex, quibus lectiones, quas et Vaticanus habet, sic mutatae sunt ut nunc congruant cum lectionibus Parisini E. Cunctae lectiones hic enumerentur.

	Vat.	Paris. E.	Holkham.	
C. IV	οὕτω κέετται μὲν	οὐ τῷ κέετται om. μὲν	οὕτω κέετται μὲν	corr. in οὐ τῷ " " κέετται
VIII	καίτε πάνεον	καίτοι πᾶν ἐόν	καίτε πάνεον	" " καίτοι " " πᾶν ἐόν
IX	βέβλημα	βεβλήματᾱ	βέβλημα	" " βεβλήματᾱ
XI	περιούση Φωτοειδῆ ¹⁾	περιουσίῃ Φωτοειδεῖ	περιούση Φωτοειδῆ	" " περιουσίῃ " " Φωτοειδεῖ
	in-εῖ mutat.			

Syllabae ται et τᾱ superscriptae vocabulis καίτε et βέβλημα manus eiusdem sunt, prorsus alius tamen atque librarii. Littera ι vocabulo περιούση adscripta parum clara est. Syllaba ει vocabulo Φωτοειδῆ superscripta est signo tachygraphico. Correctiones, quae inveniuntur in πάνεον et κέετται μὲν punctis significatae sunt, quo fit ut, cum praeterea qui sit atramenti color incertum sit in tabula phototypa, neque ex forma litterarum, neque ex atramenti colore manus definiri possit. Nihilominus et has correctiones et correctionem vocabuli οὕτω eidem manui, cui duas illas priores, adscribere licet. Omnes enim correctiones sunt eiusdem generis, desumptae scilicet e codice Parisino E vel e codice cum Parisino arte cohaerente. Quamquam in vocabulo οὕτω, in οὐ τῷ correcto, linea illa perpendicularis invenitur, dubium] manet, non reddente tabula phototypa atramenti colorem, an lineae illae perpendiculares itemque illae libratae eidem manui, cui tribuimus correctiones has sex, debeantur. Verisimile tamen est rem sic se habere.

Minus probabile esse mihi videtur correctionem, quae ultima mihi tractanda est, [manui illi deberi, dico correctionem qua in vocabulo περιφερές (C. X) inserta est littera ε ita ut nunc in codice legatur περιφερές. Haec lectio in alio codice non

1) Quam lectionem etiam Parisinus C Vaticani exemplar habet. De qua re vide annotationem 5 in calce paginae 2.

invenitur et postea demum in editionibus inde a Foesio exstat. Quapropter seris temporibus fortasse ex editione aliqua delibata aut per coniecturam orta esse mihi videtur. ¹⁾

Codex Holkhamensis nonnullis locis discrepat a ceteris codicibus mss. omnibus:

Codd. Vat. et Paris. E.	Cod. Holkham.
C. I σχῆμα μὲν	σχῆμα om. μὲν
II Φορέξας	Φορέξας
λαιμὸν	λαιμὸν
κεχρωσμένον	κεχρωμένον
III χωρέειν ἐν	χωρέει· ἐν
V ἐμβεβόθρωται	ἐμβεβόθρωται
VII γαστέριον	γαστέριον
VIII τῇσι κοιλήσιν	τοῖσι ²⁾ κοιλήσιν
XII δυναστευόμενον	omisit.
κρήματι ψυχροῦ·	
τὸ αἷμα γὰρ οὐκ ἐστὶ	
τῇ φύσει θερμὸν	

Praeterea in vocabulo ὑγρασμα (C. I) littera σ in versus fine scripta et lineola, quae indicat vocabulum continuari in versu, qui sequitur, paene deletae sunt. Haud facile aliud quid legas atque ὑγραμα. Attamen inquisitione subtili vestigia anterioris et summae partis litterae σ et lineolae illius distingui possunt.

Supra iam memoravi in Vaticano in verbis χωρέειν ἐν litteras ἐν scriptas esse in rasura. Praeterea in Vaticano littera ν in fine verbi χωρέειν tam arte praecedenti vocabulo adscripta est et modo paulum insolito delineata ut postea addita esse videatur. Ergo, comparata lectione quam habet Holkhamensis, conicere licet etiam Vaticanum olim habuisse χωρέει· ἐν. Illud quoque supra notavi vocabulum, quod videtur fuisse φωτοειδῆ, in codice Vaticano parum clare in φωτοειδεῖ correctum esse.

1) Utique postquam in lucem prodiit editio Aldina, quae περιφερὲς habet. Franciscum Asulanum enim, qui curavit editionem Aldinam, in textu constituendo codice Holkhamensi usum esse infra ostendam. 2) In tabula mea phototypa

diphthongus οι in vocabulo τοῖσι parum dilucide expressa est, ita tamen ut nihil aliud legi possit. Omne dubium tollit editio Aldina quae τοῖσι habet.

Codex Holkhamensis, ut paulo ante vidimus, *Φωτοειδῆ* exhibet, syllaba *ει* super -ῆ adscripta. His igitur locis codex Holkhamensis duas veteres lectiones incolumes servavit, quas in Vaticano olim, antequam corrigerentur, extitisse e vestigiis quibusdam adhuc apparet, quaeque postea in aliis codicibus non iam inveniuntur praeterquam quod *Φωτοειδῆ* illud emersit iterum in codice Parisino C nullam aliam ob causam quam quod correctio in codice Vaticano facta non satis fuit efficax, ut et *η* et *ει* legi posset.

Itaque, lectione *χωρέει*· *ἐν* etiam in Vaticano monstrata, ceteras lectiones peculiare codicis Holkhamensis non tanti esse manifestum est ut ponas codicem Holkhamensem non ex eodem archetypo originem ducere, e quo fluxerit Vaticanus.

Quin etiam putes Holkhamensem e Vaticano ipso non correcto originem ducere. Sed hoc credi vetat lectio Holkhamensis *τοῖσι κοιλίησιν*, quod nunc explanabo. In Littraei textu bis inveniuntur verba *τῇσι κοιλίησιν*, scilicet cc. VIII et X. Codex Vaticanus priore loco tantum *τῇσι κοιλίησιν* habet, altero *τοῖσι κοίλοιςιν* ¹⁾. Ubi egi de codice Vaticano iam notavi librarium *κοίλοιςιν* illud scribentem a *κοιλί* incepisse, quod satis constat, quia non solum littera *ο*, quae post litteram *λ* sequitur insolite a fronte lineam habet perpendicularem, sed etiam accentu acuto ornata fuit, qui deinde duabus lineolis deletus est. Haud dubie igitur in animo habebat scribere *κοιλίησιν*. Sine mente ac consilio enim eum a *κοιλί* incepisse haud verisimile est, cum vocabulum, quod praecedit, *τοῖσι*, multo potius ei *κοίλοιςιν* quam *κοιλίησιν* suggesserit. Ex lectione tamen, quae priore loco (C. VIII) in codice Holkhamensi invenitur, *τοῖσι κοιλίησιν* sc., apparet Vaticani librarium in archetypo re vera legisse *κοιλίησιν*, quod vocabulum in scribendo ob *τοῖσι* illud praecedens in *κοίλοιςιν* mutavit, postquam priore loco pro verbis *τοῖσι κοιλίησι* archetypi consulto *τῇσι κοιλίησι* in suo scripsit exemplari. Codicis Holkhamensis librarium verba *τοῖσι κοιλίησι* re vera priore loco in archetypo suo legisse *κοίλι-* illud, quod Vaticanus habet altero loco, ostendit. Librarius codicis Holkhamensis altero loco tamen, cum iterum ei verba *τοῖσι κοιλίησιν* occurrerent, offen-

1) Perperam Littraeus in apparatu critico: *τοῖσι κοίλοιςιν* C E.

sus incongruentia denuo sibi oblata, *κοιλίησιν* in *κοίλοισιν* mutavit.

Ne obicias librarios forsitan stultiores fuisse quam ut sic agerent. Nam librarius codicis Vaticani certe tam peritus fuit linguae Graecae ut, *κοίλοισιν* si in archetypo suo legisset, tamen ei vocabuli *κοιλίη* in mentem venisset. Sed praeterea priore illo loco verba *τοῖσι κοιλίησιν* codicis Holkhamensis et quod altero loco in Vaticano vocem *κοίλοισιν* librarius haud dubie initio *κοιλίησιν* scribere volebat, tam insigniter congruunt ut non ex casu hoc factum esse mihi constet. Alio modo hanc rem explicari posse non puto.

Ex duobus his vestigiis igitur eiusdem scribendi rationis in altero codice altero loco inventis argumentum manifestum adepti sumus, unde apparet codicem Holkhamensem non e Vaticano non correcto originem ducere, sed codices Vaticanum et Holkhamensem eundem habuisse archetypum. Librarius archetypi duobus illis locis anomaliam *τοῖσι κοιλίησιν*, nescio unde ortam, legit et descripsit, nisi eam nescio qua ratiocinatione ductus ipse excogitavit.

In indice lectionum, quibus inter se differunt codd. Vaticanus et Parisinus E¹⁾, complures Parisini lectiones notavi littera H. Has lectiones habet etiam Holkhamensis non correctus. Omnes alias huius indicis lectiones Holkhamensis non correctus cum Vaticano communes habet. Apparet igitur Holkhamensem non correctum conflatum esse e textu archetypi, e quo etiam Vaticanus 276 est descriptus, et e textu recentiore quem repraesentat codex E.²⁾

Ad vocabulum *χῶστος* (C. II) Holkhamensis exhibet glossam *βόθυνος*, quam habet etiam Vaticanus. Alias glossas vel annotationes Holkhamensis non habet.

De codicibus in textu constituendo adhibendis.

Codices Palatino-Vaticanus 192, Parisinus 2146, Monacensis 71 tamquam apographa Vaticani 276 in textu constituendo sunt omittendi.

1) Vide p. 8 sq. 2) Partes textus recentioris in Holkhamensi postea, uti iam vidimus, adauctae sunt correctionibus delibatis e Parisino E.

Vaticanus 276 textum habet vetustiore, Parisinus 2255 textum recentiore, e Vaticano tamen ortum. Vaticanus adhuc exhibet vestigia trium lectionum textus vetustissimi, quae in exemplaribus e Vaticano descriptis et in Parisino 2255 frustra quaeruntur.

Has lectiones vetustissimas incolumes servavit codex Holkhamensis 282, cuius proto-archetypus fuit Vaticani archetypus. Holkhamensis non correctus habet nonnullas lectiones sibi peculiare; ceterum exhibet partim textum vetustiore, eundem quem Vaticanus, partim textum recentiore Parisini 2255. E quo codice praeterea hic illic correctiones in Holkhamensi adscriptae sunt textus lectionibus non oblitis. Itaque, quantum mihi indagare contigit, in textu constituendo nobis Vaticano est utendum fundamento, deinde Holkhamensis adhibendus in tractandis lectionibus cod. archetypi, quarum Vaticanus tantum habet vestigia. Codicis Parisini 2255 lectiones discrepantes aut errores aut merae coniecturae sunt.

De archetypo codd. Vaticani et Holkhamensis hoc unum dicere posse mihi videor vocabula in eo, sive uncialibus sive minusculis litteris conscriptus fuit, compluribus locis male distincta fuisse, quod apparere arbitror e lectionibus οὕτω, πάντων, aliis quae utrique codici communes sunt.

De textus editionibus.

Liber Περὶ καρδίας semel tantum seorsum editus esse videtur, addito commentario, a Iacobo Horstio, Francofurti ad Viadrum a^o 1563 in 4^o. Non contigit mihi ut nanciscerer exemplar huius editionis.

Complures sunt editae collectiones librorum Hippocraticorum, quae nonnullos tantum amplectuntur libros. In una tantum ex his collectionibus liber Π. καρδίας invenitur. Ceteroqui hic liber tantum editus est in collectionibus, quae libros Hippocraticos cunctos continent ¹⁾. Inquirendum ergo erat mihi qua ratione singuli harum collectionum editores in textu constituendo sint usi et qui textus inde singuli prodierint libri

1) In quarum numero etiam Mackii editionem habeo. Mackius enim, quamquam non perfecit opus, tamen ut omnes libros ederet sibi proposuerat.

Π. καρδίας. Nam quibus codicibus usi sint hi editores, quo modo textum tractaverint, quam quisque partem codicum in textu constituendo adhibuerit parum constabat ¹⁾).

A^o 1526 editio princeps librorum Hippocraticorum, cui titulus „Ἀπαντα τὰ τοῦ Ἱπποκράτους, Omnia opera Hippocratis”, in lucem prodiit Venetiis in aedibus Aldi et Andreae Asulani soceri, in f^o.

Editionem curavit Franciscus ASULANUS. Non memoravit Asulanus quibus codicibus in textu constituendo sit usus. Nelsonius ²⁾ putat Asulanum inprimis codicem aliquem recentiorem adhibuisse, quod omnes posteriorum temporum interpolationes receperit. „Ob diese Handschrift noch vorhanden ist”, ita Nelsonius, „wissen wir nicht”.

Nelsonio tamen constat Asulano praeterea alios codices praesto fuisse, cum ei apparuerit nonnunquam Aldinam a lectionibus codicum recentiorum differre. Obiter textum Aldinum perlegentis statim oculis occurrunt lectiones codicis Holkhamensis propriae, quas recensui in pag. 13. Amplius inquirenti apparuit mihi, quod attinet ad librum Π. καρδίας, textum editionis Aldinae ad literam similem esse textui codicis Holkhamensis septem illis locis correcto, novem exceptis locis hisce:

1) Cf. de Hippocratis editionibus, praeter usitatos libros de scriptoribus Graecis agentes, D. W. Trilleri in libro c. t. „Opuscula medica ac medico-philologica” (cur. C. Ch. Krause, Francof. et Lipsiae a^o 1766) vol. II pp. 178 sqq. epistolam medico-criticam ad Freindium; „Historiam literariam Hippocratis”, conscriptam ab I. Chr. Ackermanno, in Jo. Alb. Fabricii Bibliotheca Graeca, quam repetiverunt, auxerunt, emendarunt J. F. Pierer in Prolegomenis in „Hippocratis Coi opera quae exstant”, latine ex interpretatione Foesii ed. Altenburgi a^o 1806, et C. G. Kühn in vol. XXI libri c. t. „Medicorum Graecorum opera quae exstant” ed. Lipsiae a^o 1825; E. Littré „Oeuvres complètes d'Hippocrate” Parisiis a^{is} 1839—'61 vol. I „Appendice à l'introduction” pp. 540—554; Ch. V. Daremberg „Oeuvres choisies d'Hippocrate” ed. II Paris. a^o 1855 pp. IX—XVI; Pétrequin „Chirurgie d'Hippocrate” Paris. a^{is} 1877—1878 vol. I „Introduction générale” pp. 145—161; Th. Gomperz „Die Apologie der Heilkunst” Vindob. a^o 1890 pp. 66—76; Axel Nelson, „Die Hippokratische Schrift Περὶ Φυσῶν”, diss., Upsalae a^o 1909 p. 61 et 74—80; M. Neuburger et I. Pagel „Handbuch der Geschichte der Medizin”, begründet von Th. Puschmann, Ienae a^o 1902 vol. I pp. 196—268; J. L. Pagel—K. Sudhoff „Einführung in die Geschichte der Medizin” Berol. a^o 1915 pp. 55—56.

Piererius p. LXXVIII auctores vetustiores, qui de hac materia egerunt, enumerat.

2) Nelson pp. 75 sq.

Cod. Holkham.	Ed. Aldina
C. III ἀποπτύει	ἀποπίει
VI ἐσπνεύουσαν	ἐσπνεύουσαν
X (ζεῦγος.) αἶ	(ζεῦγος.) οἶ
XI γεγονυία	γεγονυίη
ἀποπαγέντος	ἀποσΦαγέντος
ἀγγεῖ	ἀγγεῖ
ὑμενέων	ὑμένων
XII πολίς	πολύς
κραδίης	καρδίης

Si conferes cum hoc indice illum, quo indicantur loci quibus differt codex Parisinus E a Vaticano ¹⁾, reperiēs, exceptis lectionibus parvi momenti ἐσπνεύουσαν et πολύς, pro quibus Parisinus ἐσπνεύουσαν et πολύς habet, has lectiones omnes e codice Parisino E originem ducere.

Contuli etiam interpunctionem. Codex Holkhamensis et editio Aldina prorsus eandem habent interpunctionem, his quinque locis exceptis:

Cod. Holkh.	Ed. Aldina.
C. V βόθρον ἐμβεβώροται	βόθρον, ἐμβεβώροται
VI ἔνδον.	ἔνδον,
VII φανήσεται. καὶ	Φανήσεται καὶ
XI ἀκτῖνας καὶ	ἀκτῖνας. καὶ
XII δεξιῆς. ζυγοῦται	δεξιῆς, ζυγοῦται

Est interpunctio Parisini E, quam quinque his locis habet Aldina.

Ergo res haud dubie constat. Asulanus usus est codice Holkhamensi aut nondum aut septem locis correcto (e codice Parisino E) et praeterea Parisino E, cuius lectiones aut quattuordecim aut septem locis recepit, interpunctionem quinque locis. Parvi refert sintne receptae ante vel post Asulanum septem illae correctiones. Ipsum Asulanum eas sua manu adscripsisse in cod. Holkhamensi parum verisimile est. Nam non erat cur septem locis e quattuordecim, quibus textum e codice Parisino emendavit, in codice Holkhamensi adscriberet

1) In pp. 8 sq.

illas correctiones, septem aliis locis codicis Parisini lectiones inserere neglegeret.

De duabus lectionibus, quae restant, ἐσπνεύουσαν et πολὺς haec addere velim. Πολὺς in codice nullo invenitur. Vat., Paris. E, Monac. habent πολύς, Paris. C πολίς. Ἐσπνεύουσαν in Parisino C quidem invenitur, quocum tamen nusquam alias Aldina concinit. Itaque non mihi videor nimis esse audax, si has duas lectiones ipsi Asulano tribuendas esse censeo.

Denique iam ostendam Asulanum usum esse ipso Holkhamensi simili. Vidimus in pag. 13 vocabulum ὕγρασμα (C. I) in Holkhamensi ita exstare, ut etiam diligentius inspiciens legas ὕγραμα, inquisitione subtili tamen apparere in codice re vera scriptum fuisse ὕγρασμα. Asulanus autem in textu suo ὕγραμα habet, quod neque graece dici potest neque in alio codice invenitur, ergo haud dubie ex codice Holkhamensi oriundum est.

A^o 1538 edidit Ianus CORNARIUS, medicus Northusensium apud Frobenios Basileae „Ἱπποκράτους Κόου ἱατροῦ παλαιοτάτου, πάντων ἄλλων κορυφαίου, βιβλία ἅπαντα, Hippocratis Coi medici vetustissimi, et omnium aliorum principis, libri omnes, ad vetustōs codices summo studio collati et restaurati”, in f^o. Quae spectet exponit in „Epistola nuncupatoria”, quam editioni praemittit, his verbis: „Porro quum aliquot retro annis, non solum obscuritas et difficultas obstiterit, quo minus Hippocrates studiosorum manibus tereretur, sed etiam penuria exemplarium¹⁾, eorundemque corruptio temporum iniuria in vecta: visum est mihi hac parte rei medicae studiosos iuvare, quo Hippocratis copiam uberem eamque quam castigatissimam expositam haberent”²⁾. De codicibus, quibus usus est, Cornarius amplius nos certiores facit in eadem illa „epistola nuncupatoria”. Fuerunt tria vetustissima exemplaria „quorum unum insignis medicus Adolphus Occo Augustanus, alterum Ioannis Dalburgii bibliotheca, postremum Hieronymus Gemusaeus... Parisiis commodato acceptum ab excellenti medico Nicolao Copo... exhibuere”.³⁾

1) i. e. codicum mss., quod apparet ex verbis, quae statim sequuntur. Nelsonius p. 75 in annot. 3^a perperam putat haec verba spectare exemplaria editionis Aldinae. 2) Ep. nunc. p. 2. 3) Ep. nunc. p. 2.

Nelsonius ¹⁾ monet manifestum esse tria illa quae a Cornario appellantur „vetustissima exemplaria” fuisse codices recentiores. Haud dubie quod attinet quidem ad duos ex his codicibus Nelsonius rem acu tetigit. Nam primum verisimile est codicem illum, qui fuit Adolphi Occo Augustani, fuisse Monacensem 71. Monacensis enim fuit e libris medici illius ²⁾. Deinde codicem manuscriptum, quem Nicolaus Copus Parisinus mutuum dedit, puto Parisinum E fuisse. Apparuit enim mihi textum huius codicis, quod attinet ad librum Π. καρδίας, referre Cornarium. ³⁾

Cornarius profitetur ⁴⁾ se edere Hippocratem „ad tria vetustissima exemplaria correctum”. Exspectaremus igitur eum codicibus tribus, quos memorat, collatis editionem Aldinam emendasse. Textum Frobenianum examinanti mihi tamen apparuit, ut iam dixi, Cornarium, quod attinet ad librum Π. καρδίας, non profectum esse a textu Aldino, sed ad litteram fere referre textum codicis Parisini E, cuius interpunctionem etiam fere non mutatam recepit. Sex tantum locis codex E et textus Cornarii inter se differunt:

Cod. Paris. E.	Ed. Cornarii.
C. Π τυτθὸν οἶον omisit περιέχει	τιτθὸν δὲ οἶον περιέχει
V εἵκελον ψυχρόμενος	εἵκελον ψυχόμενος
VIII τῆσι κοιλήσιν	τοῖσι κοιλήσιν
XII πουλῖς	πολύς

Cornarium codice E usum inseruisse περιέχει, cum etiam Aldina ei in promptu esset et codex Monacensis, non mirum est. Quod ψυχρόμενος in ψυχόμενος, πουλῖς in πολὺς mutavit nihil moror; talia enim unusquisque facile corrigit. Sed lectiones eius τιτθὸν δὲ οἶον pro τυτθὸν οἶον codicis E et τοῖσι κοιλήσιν pro τῆσι κοιλήσιν paulo difficiliore sunt ad explicandum, praesertim τοῖσι κοιλήσιν. Τυτθὸν δὲ οἶον est lectio codicis Vaticani, cuius exemplar Monacense ei praesto erat, sed τοῖσι κοιλήσιν est

¹⁾ p. 78. ²⁾ Ilbergius in Mus. Rhen. XLII pp. 460 sq. Cf. Littracum IV p. 76 i. c. et Petrequinium I p. 142. ³⁾ Per Monacensem et Parisinum E in Cornarii editionem permanarunt lectiones codicis Vaticani 276. ⁴⁾ Ep. nunc. p. 2.

una ex tribus illis lectionibus, quae, in Holkhamensi servatae, in Vaticano, licet reliquerint vestigia, emendatae sunt, quaeque ita emendatae in codicem E sunt receptae. Aldina quoque τοῖσι κοιλίῃσιν habet ex codice Holkhamensi, sed parum verisimile est Cornarium consulto hanc unam lectionem ex Aldina desumpsisse, ceteris omnibus Aldinae propriis neglectis, praesertim cum parum haec lectio se commendet. Ab altera parte illud τοῖσι non tanti momenti est ut ex uno illo vestigio concludere possimus Cornarium non usum esse codice Parisino E, sed codice illius vel in interpunctione simillimo, in quo una ex illis veteribus lectionibus servata esset, aliae duae perissent. Puto Cornarium, cum textum e Parisino E in editionem suam reciperet, simul tamen textum Aldinum conferret, incautum ex Aldino τοῖσι descripsisse aequae ac τιτθὸν altero illo loco pro τυτθόν. Tam insigniter congruit textus Cornarii cum textu Parisini E, ut etiam lectiones vitiosae ἥδοις et ἀποκλείη, quas Parisinus habet pro ἴδοις et ἀποκλείει, in Cornarii textu inveniantur.

A° 1588 Hieronymus MERCURIALIS Foroliviensis apud Iuntas Venetiis edidit „Hippocratis Coi opera quae extant graece et latine, veterum codicum collatione restituta, novo ordine in quattuor classes digesta, interpretationis latinae emendatione et scholiis illustrata”, in f°.

Mercurialis non exposuit qua ratione usus sit in textu constituendo. In titulo tamen praescripto operi profitetur, quod supra vidimus, se codices mss. contulisse. In praefatione cui inscriptum est „Censura operum Hippocratis” verba: „In codicibus graecis ante librum de sacro morbo censura quaedam apposita legitur” e. q. s. ¹⁾ idem testantur. Praeterea in margine identidem lectiones adnotavit, e codice, quem „veterem” appellat, desumptas. Praeter haec de ratione, qua textum constituit, nihil dixit.

Littraeus ²⁾ contendit Cornarii textum sine ulla fere mutatione repetitum esse ab editoribus posterioribus. Quod tamen, ut videbimus, non sic se habet. Idem scribit Mercurialem molitum esse novum opus. ³⁾ Sed hoc iudicium, licet perhibeat Littraeus

1) p. 13.

2) I p. 545.

3) I p. 547.

Mercurialem textus constitutioni operam dedisse, magis spectare videtur Mercurialis „censuram” originis et ordinis librorum Hippocraticorum et interpretationem, in versione latina datam, quam ipsius textus tractationem. Darembergius ¹⁾ censet aevum novum, quod attinet ad textus Hippocratici tractationem criticam, Mercurialem condidisse. Contra Trillerus arguit Mercurialem recepissee vitia codicum manuscriptorum. Petrequinius ²⁾ denique censet Mercurialem repetisse textum Frobenianum Cornarii nec nisi raro ab illo decessisse.

Ego quoque comperi Mercurialem in libro Π. καρδίας, paucis modo locis immutatis, referre Cornarii textum, ex quo etiam lectiones tam insigniter vitiosas quam ἡδοις et ἀποκλείη recepit ³⁾, cuiusque interpunctionem plerumque secutus est. Novem locis textus eius a Cornarii textu differt:

Cornarius.	Mercurialis.
C. II περιέχει ἱρμῆς ἢ ἐπίτεγξις	παρέχει ῥύμης ⁴⁾ ἐπίτεγξις om. ἢ
VII καὶ ζώην αὐανθέωσιν	καὶ τὴν ζώην αὐανθωσιν (sine accentu)
XI ποτοῖσιν ἀπὸ ἀνακωχῇ ἀποσφαγέντος ἀγγεῖ	ποτοῖσιν τοῖσιν ἀπὸ ἀνακοχῇ ἀποπαγέντος ἀγγεῖω

ποτοῖσιν τοῖσιν, ἀποπαγέντος, ἀγγεῖω lectiones Vaticani eiusque exemplarium sunt (C ποτῖσιν habet). Ergo verisimile est Mercuriali unum ex his codicibus in promptu fuisse. Lectiones παρέχει et ῥύμης debentur Aemilio Porto ⁵⁾, quod Mercurialis ipse, quoad vidi, non memoravit. Ceterae variae lectiones parvi sunt momenti et haud dubie partim, fortasse omnes, vitia et omissiones fortuitae. De suo Mercurialis, quod attinet ad librum Π. καρδίας, nihil novi attulit.

1) p. X. 2) I pp. 148 sq. 3) Vide supra quod in Mercuriali reprehendit Trillerus.

4) Vitiose sic hoc vocabulum in Mercurialis editione accentibus est ornatum. Aem. Portus, qui traditam lectionem ἱρμῆς ex coniectura immutavit, ῥύμης scripsit. Alio loco capitis II, quo idem vocabulum iterum legitur, Mercurialis quoque ῥύμης habet.

5) Recensentur Aemilii Porti coniecturae in Foesii editione in additamento, quod Aem. Portus ipse confecit.

Ex „veterē” quem appellat codice ¹⁾ ad librum Π. καρδίας Mercurialis ad vocabulum *χῶστος* (C. II) annotat vocabulum *βόθυτος*, quod etiam codex Vaticanus in margine habet, et ad vocabulum *μᾶλλον* (C. VI) verba δὲ ἴσως ²⁾. Cuius coniecturae δὲ alibi vestigium nullum tamen inveni.

A^o 1595 primum ³⁾ edita sunt „Τοῦ μεγάλου Ἱπποκράτους πάντων τῶν ἰατρῶν κορυφαίου τὰ εὗρισκόμενα, Magni Hippocratis medicorum omnium facile principis opera omnia quae exstant, in VIII sectiones ex Erotiani mente distributa, nunc denuo latina interpretatione et annotationibus illustrata, Anutio FOESIO Mediomatrici medico auctore”, Francofurti apud Andreae Wecheli heredes, in f^o.

In titulo Foesius profitetur editioni suae „accessisse varias in omnes Hippocratis libros lectiones graecas, ex reconditis-
simis manuscriptis exemplaribus summa diligentia collectas, antea quidem partim Frobeniano codici, partim verbosissimis Galeni commentariis: nunc autem ipsissimis textus paginis ac lineis summo cum labore applicatas: nec non etiam quorundam doctissimorum virorum in aliquot Hippocratis libros observationes”.

In dedicationibus et praefatione, quas Foesius operi suo praemittit, primum docet se ad versionem multorum manuscriptorum fidem adhibuisse, imprimis se perlustrasse codices Vaticanos, quibus usus sit Fabius Calvus et consultasse etiam tres codices manuscriptos ex Bibliotheca Regia Fontanabellea.

1) De quo codice vide Gomperzium p. 74 et Nelsonium p. 77. Littraeus, quod ipse testatur I p. 547, nonnunquam lectiones „veteris” illius codicis in ordinem recepit.

2) Vocabulum ἴσως, quod, apud Mercurialem compluribus „veteris codicis” lectionibus additum, coniecturam indicare videtur, Littraeus textus vocabulum esse putat. In apparatu critico enim IX p. 84 annotat: ἴπ. μᾶλλον δὲ ἴσως τῆς Vatic. Codd.. Scripsitne praeterea Littraeus perperam *Vat. codd.* pro *Vet. Cod.*?

3) Editio repetita est Francofurti a^{is} 1621, 1624, 1645, Genevae a^o 1657. Mihi exemplar est editionis a^o 1624 Francofurti apud Aubrios et Schleichium impressae, cuius in titulo leguntur haec: „Omnia (sc. opera) nunc ab innumeris, quibus prior scatebat editio, vitiis repurgata”. Petrequinius I 149, qui editiones annorum 1595 et 1621 contulit, annotat priorem editionem neglegenter impressam octo paginarum systemata habere, sed haec in editione posteriore melius administrata esse. Lindanus Praef. p. 4 videtur putasse Foesii editionem semel tantum esse recusam.

Deinde sibi in promptu fuisse exemplar Aldinum Alberti Fevrei medici Parisiensis et exemplar Frobenianum Ludovici Servini iuriconsulti Parisiensis, instructa annotationibus ex scholiis Graecis desumptis atque lectionibus codicum Bibliothecae Regiae et „M. Cordaei medici excellentissimi manuscripti exemplaris”. Scribit se etiam ipsum iuvenem „reconditissimas Bibliothecae Regiae Fontanabelleae gazas” recensuisse. Memorat etiam codicem „Medicaeum” Capellani archiatri quondam regii, quem codicem ipse non vidit, ex quo tamen varias lectiones quasdam et correctiones, a Petro Laphilaeo medico Parisiensi collectas, editioni suae addidit.

Textus Foesii et Cornarii his locis inter se descrepant:

Cornarius.	Foesius. ¹⁾
C. I θάλλεται	θάλληται
II προαίρουμεθα κἂν διήσει	προαιρούμεθα ²⁾ οὐκ ἂν διήσει
IV δεξιόσιν ἐπὶ	δεξιόσι ἐπὶ
V εἴκελον	εἴκελον
VIII τοῖσι κοιλήσιν ἥδοις	τῇσι κοιλήσιν ἴδοις
IX βεβλήματα	βλήματα
X τοῖσι κοίλοισιν περιφερές θαυμάσιον ὥς ἀφελόντων δὲ τὸν	τῇσι κοιλήσιν περιφερές θαυμάζουσιν ὥς ἀφελῶν τὸν
XI ἀποκλείη δεξαμενῆς ἥδη πρόφασις εἰς πνεύμονος αἷμα	ἀποκλείει δεξαμένης ἥδε πρόφασις εἰς πνεύμονος ἀγγεῖα αἷμα

Ex Aemilii Porti variarum lectionum tabella, quae Porti ipsius manu Foesii editioni adnexa est, apparet οὐκ ἂν διήσει

1) ἀρχοῦ Foesii pro ἀγχοῦ (C. VIII) vitium est typographi, quod apparet ex „notis brevibus”, ubi ἀγχοῦ habet ipse Foesius.

2) In editione a¹ 1624 littera σ parum clare expressa est ita ut legas προαιρούμεθα. Quae res etiam sic se habere videtur in editione a¹ 1595, quam ipse non vidi. Littraeus enim, qui textum Foesianum editionis a¹ 1595 vulgatum appellat (Li. II p. 218 in annot.), in apparatu critico habet: προαιρούμεθα vulg. Editio a¹ 1657, quam inspexi, manifeste expressam habet litteram σ.

conjecturam esse Porti. Eiusdem coniecturas παρέχει et ῥύμης (quas Mercurialis recepit,) tabella haec quidem memorat, in textum tamen non recepit Foesius. In „brevibus notis” in librum Π. καρδίας annotat Foesius: „Cornarius ἐς πνεύμονος ἀγγεῖα legisse videtur” et „περιφερές malo cum Cornario”. Amplius de lectionibus quas a priorum editorum lectionibus discrepantes recepit rationem non reddit. Lectionem τῇσι κοιλίῃσιν priorem habet codex Vaticanus, quam pro τοῖσι κοιλίῃσιν facile tamen Foesius ipse conicere potuit. Ceterae Foesii textus variae lectiones neque in codicibus, quae hodie nobis praesto sunt, neque in prioribus editionibus inveniuntur. Verisimile est has lectiones ipsius Foesii esse coniecturas. Fieri tamen potest ut Foesius eas desumpserit e codice, vel ex compluribus codicibus, qui postea perierint. Utut est, cum tam paulum discrepent inter se Cornarii et Foesii textus, sat constat Foesium in textu constituendo Cornarii textu usum esse fundamento. Credat quis Foesium codice Parisino E, eodem quo Cornarium, usum esse. Atqui supra recensui locos qui in Cornarii editione differunt a codice E¹⁾; in quibus omnibus Foesii textus cum Cornarii textu concinit, non cum codice E. Licet emendationes Cornarii in textum codicis E maiorem partem facillimae inventu essent, parum tamen verisimile videbitur nobis Foesium codicem E adhibuisse fundamentum, et eodem prorsus modo quo Cornarius lectiones codicis E emendasse his locis, quibus a codice manuscripto Cornarii editio discrepat, praesertim respicientibus lectionem Cornarii et Foesii τῖθδν δὲ οἶον pro lectione codicis E τυτθδν οἶον. Nam, ut omittam voculam δὲ, in codice E τυτθδν haud dubie exaratum est. Editio Aldina τῖθδν habet ex codice Holkhamensi, quae lectio Aldinae Cornario suggesserit forsitan, ut item scriberet τῖθδν, spreta codicis sui manifesta lectione. Quod idem accidisse deinde Foesio minime credibile est. Sed praeterea Foesius in „notis brevibus” scribit: „τῖθδν δὲ οἶον. Haec vulgata lectio omnibus exemplaribus contestata....”. Quod scribere non potuisset, si in codice E τυτθδν legisset. Mirationem movent haec Foesii in „notis brevibus” verba, quae addit ubi de hoc vocabulo τῖθδν agit: „Mihi tamen

1) p. 20.

etiam amplectenda videtur Cornarii lectio, qui ἤττον δὲ et διὰ βωγμῆς legisse videtur", pro τιτθὸν δὲ sc. et διὰ βύμης. Ambigere videtur Foesius.

Praeter tabellam illam coniecturarum, quam supra iam memoravi, Porti manu additam Foesii editioni, Foesius etiam adiecit operi suo longas series lectionum variarum, desumptarum maximam partem ex duobus Servini et Fevrei exemplaribus et „Codice Medicaeo" et ab Joanne Martino medico oriundarum. Hae tamen ad textum libri Π. καρδίης constituendum inutiles sunt. Nam ad vocabulum modo χῶσνος (C. II) — quae lectio est Foesii — haec annotata invenimus ex exemplari Servini: χῶνος. χόανος vel χῶνος.¹⁾

In „brevibus notis" Foesius saepius probat et commendat varias lectiones vel coniecturas, quas tamen in textum recipere veritus est²⁾. Velut se in libro suo, qui inscriptus est „Oeconomia Hippocratis"³⁾ docuisse memorat pro χῶσνος (C. II) χῶνος esse scribendum, pro ἐνουργον (C. II) ἐνοροῦον, pro quo etiam ἐνορον probat, quam tertiam lectionem sequitur in versione, pro τὸν οὐραχόν (C. IV) τὸ οὐράγιον. In textum tamen has lectiones non recepit.

Alio loco mirum in modum in „brev. not." scribit: „Vitiose in omnibus codicibus καὶ διήσει pro καὶ οὐ διήσει legitur", attamen in textum recipit οὐκ ἂν διήσει (C. II), neque textu tradito conservato, neque lectione sibi probata recepta. Similiter scribit pro περιέχει (C. II) παρέχει legendum sibi videri et se πλαστικὸν pro πλατικὸν (C. VIII) malle, attamen retinet in textu περιέχει et πλατικὸν. Ante θαῦμα (C. VI) οὐ esse inserendum suspicatur, in textu tamen nihil mutat. Identidem, cuius rei exemplum iam vidimus, Foesius lectiones, quas Cornarius in textum quidem non recepit, in versione tamen secutus esse ei videtur, et memorat et plerumque probat. Semel tantum hoc modo lectionem in textum recipit, cum post vocabulum πνεύμονος (C. XII) vocabulum ἀγγεῖα inserit, versionem Cornarii secutus, ubi legitur „pulmonis vasa", ipse tamen in versione sua „pulmones" scribit. Alibi e Cornarii versione

1) Foesius p. 1311.

2) Quam rem Littræus quoque memorat I p. 548.

3) Francofurti a° 1588.

mutuum habet vocabulum „rimam” (C. III), licet in textu lectionem *ὀρμῆς* retineat neque *ῥωμῆς*, quod putat Cornarium in vertendo legisse, recipiat.

Iudicia de Foesii opere et studiis referre singula non est opus. Omnium consensu quae praestitit magni aestimantur. Hic satis est citare verba, quae nuperrime scripsit Wilamowitz: „... die Hippokratesausgabe des A. Foesius aus Metz, noch heute für die Erklärung der von der Philologie lange sträflich vernachlässigten Werke unentbehrlich”.¹⁾

A° 1639²⁾ et deinde, auctore Renato Chartier iam mortuo, curante genero Carolo du Gard³⁾, annis 1678 et 1679 in lucem prodierunt „Hippocratis Coi, et Claudii Galeni Pergameni Archiatron opera, Renatus CHARTERIUS, Vindocinensis, Doctor Medicus Paris., Regis Christianissimi Consiliarius Medicus, ac Professor, plurima interpretatus, universa emendavit, instauravit, notavit, auxit, secundum distinctas Medicinae partes in tredecim tomos digessit, et coniunctim graece et latine primus edidit”, Lutetiae Parisiorum apud Petrum Aubouin Bibliopolam, in Area Palatii, prope aedes Senatus Principis, ad insigne Lillii, cum Privilegio Regis Christianissimi, XIII tomi in f°.

Charterii opus, aspectu magnificum et grave, sollemniter indictum est, et optimis auspiciis inchoatum et, licet Charterius rem familiarem totam ei impendisse videatur, isdem auspiciis ad finem perductum. Pollicitus enim est Charterius se Hippocratem et Galenum denuo esse editurum „habita palam oratione in scholis Medicinae superioribus” a° 1633⁴⁾. Patrocinata est eius opus Facultas Medicinae Parisiensis statim ab initio

1) Von Wilamowitz „Geschichte der Philologie” Lipsiae a° 1921, p. 21.

2) Tomi exemplaris, quod possidet Bibliotheca Universitatis Rheno-Traiectinae, exhibent a^{um} 1679 praeter tomum III qui anni numerum 1678 habet. Ex vetustiore decreto Facultatis Medicinae Parisiensis, quod invenitur in tomo I post „Ad Parisiensem Medicorum ordinem orationem” Charterii, apparet iam a° 1637 in eo fuisse ut pars „melior” quidem et „maxima” appellata, operis Charterii ederetur. De qua re Kuehnus p. CXCIV haec habet: „Edere incepit Charterius Hippocratem iam anno 1639, editione demum post mortem eius absoluta. Editiones primae partis duae hinc existunt, altera ann. 1639, altera ann. 1679, quae aliquo modo inter se differunt”.

3) Cf. „Monitum”, quod editioni praescriptum est.

4) Vide decretum Facultatis Med. Par. in Charterii editionis tomo I p. 15.

usque ad finem, quin etiam post auctoris mortem, quod testantur duo Facultatis decreta aⁱ 1637 et aⁱ 1678, quorum textus in Charterii editionem insertus est.¹⁾

Faverunt Charterii incepto rex Franco-Gallorum et Richelieu, ut apparet e privilegio regio aⁱ 1639, cuius exemplar invenitur in fine operis. In „ad Parisiensium Medicorum ordinem oratione” quae editioni praescripta est docet Charterius se novam editionem curasse Hippocratis et Galeni operum, cum sibi appareret priores editiones, praesertim Galeni, „plurimis mendis, lacunis et erroribus scaterere”²⁾ Multam dedit operam ut peregre a viris doctis atque e bibliothecis indicia acciperet, sed „subsidium quam paucissimum” nactus est³⁾. Sic Charterii studia praecipue nituntur Bibliothecae Regiae Parisiensis codicibus manuscriptis monitisque et sententiis virorum doctorum praesertim Franco-Gallorum, quos ipsos consuluit vel quorum libros inspexit. In eadem illa „oratione” opere perfecto Charterius profitetur se innumerabiles locos et textus et versionis emendasse et meliore interpretatione explanasse.⁴⁾

Sed viri docti plerique Charterii editionem haud magni aestimant. Trillerus⁵⁾, Ackermannus-Kuehnus⁶⁾, nuperrime Wilamowitzius⁷⁾ et Ilbergius⁸⁾ iudicia tulerunt severa de Charterio eiusque studiis et opere. Clementius iudicaverunt Littraeus⁹⁾ et Petrequinius¹⁰⁾. Nelsonius¹¹⁾ censet Charterii opus, quod attinet ad rem criticam, nullius esse momenti.

His locis in libro Π. καρδίας Charterius a Foesio discrepat:

Foesius.	Charterius.
C. II χῶσνος	χῶνος
προσαιρούμεθα	προσαιρούμεθα
δήσει	δήση
ὀρμῆς	ῥωγμῆς
VII γαστέρειν	γαστέροιν
X ὁ (τῆς καρδίας ὑμένες)	οἱ (τ. κ. ὑ.)

1) Tom. I pp. 1 et 15. 2) p. 1. 3) p. 2. 4) p. 13.

5) p. 182. 6) p. CXCv. 7) Gesch. der Phil. p. 21.

8) In annalibus, qui eduntur duce I. Ilbergio, q. t. „Neue Jahrb. f. d. klass. Altertum...” anni 1921 pp. 31 sqq. in disputatione, cui inscriptum est „Philologische Probleme der Medizingeschichte des Altertums”.

9) I pp. 449 sq. 10) I p. 150. 11) pp. 79 sq.

Lectionem *προαιρούμεθα* ex vetustioribus Foesii editionibus ¹⁾ protraxit Charterius, *χῶνος* et *βωγμῆς* ex Foesii „brevibus notis”. *γαστέρον*, ex codice Holkhamensi oriundum, invenitur in editione Aldina et in Aem. Porti variis lectionibus.

Lectiones *δίψη* et *οἱ* ante Charterium nusquam inveni ²⁾. Fortasse concludere licet Charterio, praeter illud meritum quod iterum magnifice edidit Foesii opus, etiam hoc alterum tribuendum esse, quod hic illic textum librorum Hippocraticorum haud inepte emendavit. Facere tamen non possumus quin statuamus, si conferamus quos ceperit Littraeus fructus e codicibus Parisinus, Charterium videri ad illos legendos parum valuisse. Crimini datum est etiam Charterio quod tam multa inveniuntur vitia typographica in eius editione. Sed, quoad vidi, in libro Π. *καρδίας* apud Charterium pauciora vitia hoc genus inveniuntur, haud plura utique quam in editionibus Mercurialis, Foesii (a^o 1624), Mackii. ³⁾

Etiam quod ad formam attinet Foesii editioni Charterii liber persimilis est, praesertim in „Concisis notis ac variis lectionibus”, quas dedit Charterius exemplo „Brevium notarum” et „Variarum lectionum” Foesii. Quae non solum typographice prorsus eodem modo quo in Foesii editione compositae sunt, sed etiam, quoad quidem respiciunt librum Π. *καρδίας*, ex ipsis Foesii verbis et exemplis excerptae sunt. Sola addita est varia lectio „*μᾶλλον δὲ ἴσως*”, quam e Mercurialis editione haud dubie desumpsit Charterius.

A^o 1665 Lugduni Batavorum in lucem prodierunt primum ⁴⁾ „Magni Hippocratis Coi opera omnia graece et latine edita, et ad omnes alias editiones accommodata industria et diligentia Ion. Antonidae VAN DER LINDEN, Doctoris et Professoris Medicinae Practicae primi in Academia Lugduno-Batava”, II voll. in 8^o, curante post auctoris mortem filio Henrico Antonide van der Linden.

1) Cf. supra p. 24.

2) Littraeus has lectiones Mackio ascribit, qui eas debet Charterio, licet eum non nominet.

3) Animadverti vitia typographica *πῶς* (sine accentu) et *ἐνταῦθα*. In „ad. Paris. Med. ord. oratione” p. 12 Charterius docet se, adiuvantibus viris literatis, ratione insolite accurata libros suos correxisse. Quoquomodo res se habet, non possumus, respicientes quidem textum librum Π. *καρδίας*, assentiri Trillero, qui Charterii opus „clausis paene oculis” correctum esse iudicat.

4) Iterum Venet. a^o 1757 II voll. in 4^o.

In dedicatione ¹⁾ Lindanus filius de patris studiis haec scribit: „adhibitis vetustissimis manu scriptis exemplaribus, quae summo studio sibi comparaverat, aliquot millena loca restituit”.

In „Praefatione ad Lectorem”, cui „Typogr. Lectori S.” inscriptum est, ad hanc rem pertinentia haec inveniuntur: „quae ad manum fuerunt, exemplaria, etiam manuscripta, diligentissime contulit” ²⁾. Sed quosnam codices manuscriptos habuerit et quo modo eos adhibuerit, nusquam dictum est.

Quod attinet ad rationem qua in textu constituendo usus est, praefatio illa ad lectorem nos certiores facit Lindanum secutum esse „κατὰ πόδας Cornarium eiusque versionem, utpote doctis familiarem” ³⁾. Praeterea: „doctorum animadversiones conlegit, et, quae optima ex eis iudicavit, saepe etiam cum doctis habita consultatione, in textum recepit; interpunctione plerumque sensum aperuit; ex coniectura minimum ausus est” ⁴⁾.

Illud quoque typographi praefatio nos docet, quid Lindanus praecipue spectaverit in nova Hippocratis editione paranda. Usus a Lindano quaerebatur, idque non solum quod attinet ad formam, quae multo habilior est quam priorum editionum. Primae enim editiones videbantur ei satis ingenue repraesentare manuscripta, quae plerumque scaterent mendis; eatenus utiles esse ei videntur viris doctis, quod inde iudicent, quid legendum sit. „At codices novi habeant correctionem non audacem, ad intelligentiam tironum” ⁵⁾. Ita simul censuram quodammodo Lindanus agit de editionibus illis prioribus. Nominatim Cornarium perhibet non „citra ullam reprehensionis aleam” ⁶⁾ esse.

Lindanum diligenter perlegisse editiones Cornarii, Mercurialis, Foesii et consultasse Foesii Oeconomiam et Pini Indicem statim iam apparet e systemate notarum laboriosissimo, quo assidue horum librorum paginas et etiam paginarum lineas iuxta suum textum indicat.

Textum libri Π. καρδίας apud Lindanum si examinamus, re vera comperimus eum a textu Cornarii esse profectum. Mutavit tamen nonnullorum vocabulorum orthographiam, velut cum πλεύμονος pro πνεύμονος, δυσὶν pro δυσὶ dedit.

1) p. 8.

2) p. 2.

3) p. 2.

4) p. 2.

5) Praef. ad lectorem pp. 1 sq.

6) Praef. ad lectorem p. 2.

Accentus nonnunquam emendavit: e. g. ἐπανακλινεῖ scripsit pro ἐπανακλίνει et ἰχῶρός τινος pro ἰχῶρος τινός. Identidem recepit lectiones, quas Foesius, quamquam ipse eas non recepit, commendat vel memorat, velut ἐνοροῦον pro ἔνορουν, παρέχει pro περιέχει, χωρέει. ἐν pro χωρέειν ἐν. Duodecies denique ipse aliquid novavit. Quae lectiones hic sequantur collatae cum lectionibus Cornarii:

Cornarius.

Lindanus.

C. I	θάλλεται	πάλληται ¹⁾
II	ἄνθρωπος	ἄνθρωπος
	Φάρυγγα	λάρυγγα
	μεῖζον	[οὐδὲ] μεῖζον
III	ἀποπίει	ἀποπιέζει
	οὐραχον	οὐραγόν
IV	στερεόν	στερεός
VI	μᾶλλον	μᾶλλον [δὲ]
VIII	μαλθακὰ σηραγγώδεα	μ. [καὶ] σ.
IX	θερμὸν	θερμὸν [καὶ]
X	ἀρχαὶ	ἀρχαὶ δὲ
	οἱ θύρεσι	Καὶ (θύρησι) ²⁾

Unde originem ducant hae lectiones Lindanus non docuit morte praeventus. In codicibus manuscriptis, qui hodie nobis praesto sunt, harum nulla invenitur. Verisimile est omnes ipsius Lindani esse coniecturas. Si tamen vere perhiberet prae-fatio minimum Lindanum ex coniectura esse ausum, credendum esset eum multas aliorum coniecturas recepisse — quas mirum esset nusquam alibi memorari. Quoquomodo res se habet, coniecturae quales πάλληται, στερεός, θερμὸν καὶ, quamvis sit disceptandum utrum rectae sint necne, magni sunt aestimandae. Textus enim et his emendationibus et illis, quas ex Foesii notis desumpsit Lindanus, clarius fit et facilius intellectu, licet longius forsitan discedat a codicibus manuscriptis. Mihi certe Lindani opera in restituendo et interpretando textu libri Π. καρδίας minime irrita fuisse videtur.

Petrequinius I p. 151 refert Trilleri, Darembergii, aliorum

1) Foesius iam θάλληται habet in textu.

2) Foesius θύρησι commendat.

iudicia, quae ad Lindani opus pertinent. Quoad licet diiudicare ex iis locis, quibus bene meritus est Lindanus de textu libri Π. *καρδίας*, assentiri nequeo viris doctis qui ad summam Lindani opus haud magni aestimant.

Primus Lindanus libros digessit in capita.

A^{is} 1743 et 1749 edita sunt „Τὸ τοῦ Ἱπποκράτους ἅπαντα, Hippocratis opera omnia cum variis lectionibus ... studio et opera Stephani MACKII, Elisabethae Christinae Aug. aulae medici, Viennae Austriae, ex typographia Kaliwodiana”, II voll. in f°. Programma, quo hanc editionem „indicavit” Mackius, exstat in „Nov. act. eruditor”. 1741 mens. Mai. p. 286 ¹⁾. Mackius opus ad finem non perduxit.

Mackii editio omnium magnificentissima est quod attinet ad formam. In Praefatione exponit quibus subsidiis sit usus. Codices enim mss. aliquot inspexit Bibliothecae Caesariae Vindobonensis ²⁾ et a Riccio, eloquentiae professore, varias lectiones accepit codicis Medicei Bibliothecae Laurentianae Florentinae ³⁾. Praeterea ei praesto fuerunt exemplar Aldinum, in cuius margine Ioannes Sambucus a^o 1561 „mille aliquot varias lectiones”, adscripserat „ex pervetusto quodam codice ms. Tarentino et ex alio quodam codice ms. Fontemblensi, nec non ex exemplari quodam, excuso quidem, sed plurimis locis Romae correcto” et exemplar Frobenianum „in cuius margine itidem plurimae exstabant variae lectiones mstae; de quibus ipsum Cornarium scripsisse testatur, se eas non exigua impensa sibi comparasse” ⁴⁾. Porro Mackius memorat se non mediocre fructum cepisse ex Aemilii Porti emendationibus exque variarum lectionum congerie quam cumularint in suis editionibus Mercurialis et Foesius ⁵⁾.

Deinde scribit se „doctissimorum etiam virorum animadversiones adhibere operae pretium duxisse, unde aliquid lucis affulgere posset” ⁶⁾.

Quorum virorum nominatim solum Thomam Rheinesium ⁷⁾ citat.

1) Kuehn p. CXCVI. 2) pp. 1 sq. 3) p. 3. In titulo de pluribus codicibus mss. Mediceis mentionem facit, in praefatione de uno tantum.

4) pp. 1 sq. 5) p. 3. 6) p. 6. 7) „Qui in doctissimo opere: Variarum lectionum libri III, Altenburg 1640, 4, innumera loca veterum, etiam Hippocratis restituit, emendavit, illustravit”. Pierer p. CV.

Scilicet post Lindanum Mackius primus editionem criticam quam appellamus molitus est, licet in textu constituendo — quod attinet quidem ad librum Π. καρδίας — parum praestiterit. Hoc eum inde ab initio spectasse inde apparet quod Lindani instar in praefatione de priorum editorum opere censuram agit, idque fusius quam ille. Velut in Mercuriali et Foesio reprehendit quod textum Cornarii vulgatum fere incorrectum reliquerunt, etiam iis locis, quibus variam aliquam lectionem potiore ducebant vel rectam ¹⁾. Et assentitur ²⁾ Ioannis Freindii Angli iudicio ³⁾: Charterii „Hippocratis exemplar editoris non insecutia fortasse, sed incuria saltem mendosissimum” esse. Lindano cum eodem Freindio vitio dat quod, quamquam „emendatius sane quam caeteri graecum exemplar reddidit et castigatus”, nimis libere multa mutavit et detraxit ac multum admodum a vulgata lectione recessit ⁴⁾.

Systema notarum, quo Lindanus paginas et paginarum versus priorum editionum, Aldina excepta, et versionis Cornarii indicat, in sua editione repetit et ipsis Lindani verbis in praefatione explicat; capitum vero distinctionem a Charterio mutuatus est. Sed non modo talia, quae, licet sint multi sudoris, leviora videntur, sed etiam in ipsa textus constitutione multa e Lindani desumpsit editione. Nam quamquam reprehendit Mackius Lindani textus constituendi rationem, tamen, quod attinet ad librum Π. καρδίας, in textum suum multa e textu illius recepit, primum orthographica ⁵⁾, de quibus supra verba feci, deinde complures coniecturas. Prorsus enim Mackii textus Foesii et Lindani editionibus nititur ⁶⁾.

Pro βεβλήματα (C. IX) textus vulgati Cornarii Mackius περιβλήματα habet, quod de suo coniecisse videtur. Praeter

1) pp. 3 sqq. 2) p. 5. 3) „In praefatione in aliquot Epidem. libros, quos edidit”. Puto hanc editionem esse Londiniensem a¹ 1717, quam memorant Piererius p. CLI, Kuchnius p. XLII. 4) p. 6.

5) C. XII πνεύμονες in πλ. mutare neglexit.

6) Vitiose ex Foesii notis τὸν οὐράγιον (pro τὸν οὐράχον) recepit in textum, quod tamen apud Foesium τὸ οὐράγιον est. Item vitiose pro ἀποπιέζει Lindani annotat „ἀποπιέσει id est exprimet”. Bis etiam accentum mendosum inveni in textu sc. φάρυγγα et μίλτῳ. Puto illum accentum vocabuli φάρυγγα apud Mackium inde ortum esse quod apud Foesium φάρυγγα invenitur, accentu in littera ρ posito et apud Lindanum pro φάρυγγα legitur λάρυγγα. Sic verisimile est incertam Foesii rationem scribendi accentum sefellisse Mackium. Duplex accentus vocabuli μίλτῳ absurdus est. Puto hoc vitium fortuitum esse.

hanc unam lectionem duobus et quadraginta locis, quibus a textu vulgato eum differre comperi, nihil habet novi, sed omnia a Foesio Lindano Charterio mutuatus est. In annotationibus, quas in calcibus paginarum adiecit, perpauca de suo habet, sed fere omnia, quae ibi inveniuntur, iam in Foesii editione leguntur, cuius „breves notas” identidem ad litteram refert. Qua de re, nisi quod in praefatione Foesium et Lindanum memorat, lectorem vix usquam certiores facit. Ne semel quidem quoad vidi in annotationibus ad librum Π. καρδίας Lindanum et Charterium nominat auctores, raro tantum Foesium. Charterium in praefatione reprehendit quidem, minime tamen lectionum duarum a se receptarum illi gratiam refert. Nonnumquam Aemilium Portum et „interpretes”, — quod vocabulum ipsum est Foesii, — auctores citat. Sed etiam tunc satis habet repetere quae in Foesii editione inveniuntur.

Ubi Sambuci „codicem imperialem” citat, quem bis laudat, de libro agitur, qui Mackio ipsi ipse praesto fuit. Sed etiam horum duorum locorum altero Mackius refert lectionem, quam Foesius iam memoraverat (δωγμῆς pro ὁρμῆς C. II), altero lectionem iam a Lindano datam (μᾶλλον δὲ pro μᾶλλον C. VI).

Praeter unam illam lectionem, coniecturam sane laude dignam, ad textum libri Π. καρδίας emendandum nihil de suo contulit.

Studueritne efficacius aliis libris, praesertim eis, in quibus tractandis codex Vindobonensis, qui θ appellatur, adhibere poterat, non meum est hic exquirere. Iam Trillerus arbitratus est apud eum internam dignitatem et praestantiam externo nitori non respondere. ¹⁾

A^{is} 1811—1832 DE MERCY edidit Parisiis et alios complures libros Hippocraticos et librum Π. καρδίας (a^o 1831). Non inspexi hanc editionem. Littraeus ²⁾ eam memorat, sed scribit hoc opus ponderare non suum esse. Darembergius, quamquam in prima sua editione de Mercii opere minus severe disputasse videtur ³⁾, in altera haud dissimulat se non magni aestimare quae Mercius praestitit ⁴⁾. Petrequinius, qui iudicat Mercii textum graecum meliorem esse quam versionem, scribit Mercium maxime Lindanum secutum esse. ⁵⁾

1) p. 182.

2) I p. 553.

3) Pétrequin I 160.

4) p. XIV.

5) Pétrequin I. l.

A^{is} 1825—'27 edidit C. G. KÜHN, Professor Physiologiae et Pathologiae in Literarum Universitate Lipsiensi, graece et latine „Τοῦ μεγάλου Ἱπποκράτους ἅπαντα, Magni Hippocratis opera omnia”, III voll.¹⁾ in 8°, Lipsiae apud Cnoblochium.

De ratione, qua „in editione adornanda” Kuehnii usus est, nos certiores facit in praefatione, quam vol. XXI exhibet. Non „novam recensionem” spectat, sed „tantum accuratam ad optimorum exemplorum fidem descriptionem”.

„Inter editiones operum Hippocratis, quae describendae operis tradi poterant, Foesianam anni 1657 et Lindenianam an. 1665, utram alteri praeferret, haud poterat diu dubius esse ancepsque”. Metuebat „ne Lindenio ulli omnino ad manus fuerint codices manuscripti”. Ob nimiam „a Lindenio adhibitam emendandi licentiam” et versionem Cornarii „pessimi critici”²⁾ graeco textui adiunctam „Foesii editionem ultimam, quam Trillerus suo qualicumque iudicio superiorem declaravit, operis exscribendam” tradidit. Quamquam a vitiis typographicis, adiuvente G. Dindorfio, editionem illam liberare studuit³⁾. Cetera vero, quod memoraverunt etiam Littraeus⁴⁾ Petrequinius⁵⁾ Nelsonius⁶⁾, Foesium tantum repetivit, omissis tamen illius notis.⁷⁾

Attamen haec inveni, quae in Kuehnii textu a textu Foesii anni 1657 discrepant:

Foesius.	Kuehnii.
C. II προσαιρούμεθα περίχει	προαιρούμεθα παρέχει
IV ἡ γὰρ πᾶσα καρδίη	om. πᾶσα. ⁸⁾

Praeterea hic illic ὁ paragogico deleto vel addito, ὁ subscripto inserto, interpunctione mutata textus inter se differunt. Non igitur prorsus sine mente ac consilio Kuehnii textum Foesii reddidisse videtur. Versionem latinam tamen, quae textui graeco subiecta est, tam stolide e Foesii editione ad

1) Sunt voll. XXI—XXIII operis, c. t. „Medicorum Graecorum opera quae extant”, quorum editionem cunctam curavit Kuehnii.

2) Sunt haec verba Casauboni, quae Kuehnii citat.

3) Praef. pp. VIII—XII. 4) I p. 553. 5) I p. 152. 6) p. 80.

7) Quo factum est ut incertum maneat lectori multis locis, cur differant inter se textus graecus et versio latina.

8) Quae omissio fortasse fortuita est.

litteram desumpsit Kuehnus ut vitium typographicum absurdum „felles” pro „folles” e Foesii libro descriperit.

Annis 1839—1861 edidit E. LITTRÉ „Oeuvres complètes d'Hippocrate, traduction nouvelle avec le texte grec en regard, collationné sur les manuscrits et toutes les éditions; accompagnée d'une introduction, de commentaires médicaux, de variantes et de notes philologiques; suivie d'une table générale des matières”, Parisiis apud bibliopolas J. B. Bailliére et filium, X voll in 8°.

Quid molitus sit in Hippocrate edendo statim in initio prae-factionis nos docet Littraeus his verbis: „il a fallu revoir le texte, refaire la traduction, et donner une interprétation médicale”. De ratione qua in textu constituendo usus est nos certiores facit Littraeus vol. II p. 218 in annotatione. Fundamentum ei fuit textus quem appellat vulgatum, non Cornarii, quem editores priores, sed Foesii anni 1595¹⁾; quem textum deinde e codicibus mss. emendavit. Hanc rationem non probaverunt Gomperzius²⁾ et Nelsonius³⁾, qui recte mirantur Littraeum non testibus ipsis, quos ipse traditionis fidissimae e bibliothecarum situ in lucem produxerat, imprimis nixum esse. Inquisivit ille quidem in codices manuscriptos omnes, continentes libros Hippocraticos, quos invenire potuit in Bibliotheca Publica, quae est Parisiis, olim Regia appellata; enumerat et describit hos codices vol. I pp. 511—537. Sed constabat ei codices manuscriptos etiam aliarum bibliothecarum omnes esse examinandos⁴⁾. Quapropter ipse confitetur nonnulla operi suo deesse. Nihilominus eum opus maximi momenti condidisse fatendum est. Insolita enim industria et acumine singulari subegit disposuit vir ingeniosissimus materiam abundantem, quam praebebat ei copia codicum Parisinorum magnam partem praestantissimorum. Praeterea tamen hic illic adhibere potuit varias lectiones codicum manuscriptorum bibliothecarum aliarum, quas petebat ex aliorum collationibus in suum usum

1) Gomperzius p. 67 parum clare de hac re nonnulla scripsit ita ut putares Littraeum Cornarii ipsius textum secutum esse. Foesius quidem, quod ostendi p. 25 a Cornarii textu est profectus, sed compluribus locis eius textum immutavit.

2) l. l.

3) p. 61.

4) Praefat. p. IX.

confectis ¹⁾ aut iam extantibus. Denique eiusmodi varias lectiones ei etiam priores prae-buerunt editiones, licet plerumque parum constet ex quibus oriantur codicibus illae lectiones. Vol. X pp. LIX—LXV de aliarum bibliothecarum codicibus mss. nonnullis perscribit annotationem, quam ei prae-buit Darembergius. Ab eodem accepit Littraeus collationem partis codicis manuscripti *θ* Vindobonensis, quam descripsit vol. X pp. LXV—LXXVII. Hunc codicem iam vol. VI p. 139 memorat, ubi simul probat Mackii collationes ²⁾. Praeterea vol. IV p. 76 codicem Monacensem 71 memorat, quem codicem in tribus libris Hippocraticis contulit Littraeo Thomasius, et vol. VII pp. 467 sq. codices Vaticanos 276 et 277, e quibus priorem Darembergius contulit Littraeo in libro *Περὶ Φύσεως παιδίου*. ³⁾

Inquirenti mihi in textum libri II. *καρδίας*, exceptis compluribus locis ubi Littraeus grammaticae, dialecti, orthographiae causa mutavit vocabula, duodequadraginta loci occurrunt, quibus Littraei textus aliam exhibet lectionem atque textus Foesii. Septemdecim ex his lectionibus Littraeus de suo dedit, septem e codice C, duas e codd. C et E consentientibus, unam e codice E, ceteras mutuatus est e notis Foesii, ab Aem. Porto, a Calvo, ex ed. Aldina, a Coraë, a Schneidero, a Mackio (lect. *διήγη* sc. (C. II), quae lectio re vera Charterio debetur). Praecipue igitur secutus est codicem Parisinum C, quem repraesentare codicem veterem Vaticanum 276 ei notum fuit ⁴⁾. Lectio quam e codice E desumpsit in codice C perperam e Vaticano descripta est, in E tamen recte, *τυτθόν* sc. (C. II), pro qua C *τιτθόν* habet. Enumerentur hic septemdecim illae lectiones Littraei propriae, apposis Foesii lectionibus:

1) De quarum fide cf. Ilbergium Mus. Rhen. XLII p. 436.

2) Non solum enim collationes sibi paravit Littraeus earum partium codicis *θ*, quas non contulit Mackius, sed etiam recensendas curavit Mackii nonnullorum librorum collationes, ut eius studia examinaret.

3) Ex qua collatione iam Littraeus conclusit codicem Parisinum 2146 C descriptum esse e cod. Vaticano 276.

4) Vide supra annotationem 3am in pag. 4.

Foësius.

- C. II *προ(σ)αίρουμεθα* ¹⁾
ἀναιδῆς
τοιῖχον
- IV *τῇ ἐτέρῃ Φλεβί*
καὶ στερεόν ἐστίν
- V *τε καὶ*
- VII *καρδίην*
- VIII *πλατικόν*
- IX *βλήματα. ἔστι*
- X *οἱ (θύρεσι)*
ξυιέντες
ἀφελὼν τὸν μὲν
- ἀποστερήσει*
- XI *νηδύος τῶν ἐντέρων*
αἵματι ἢ μεγάλῃ
ἀρτηρίῃ δῆλον
- XII *πνεύμονος*
αὐτοῖς

Littraeus.

1. *προσαιορόμεθα*
2. *ἀνέδην*
3. *τυτθόν*
4. *τῇ ἐτέρῃ*
5. *στερεόν, καὶ ἐστίν*
6. *καὶ*
7. *κορυφὴν*
8. *πιλητικόν*
9. *βέβλαπται ἔς τι*
10. *ῶ (θύραισι)*
11. *ξυιόντες*
12. *ἀφελὼν τῶνδε τὸν μὲν (ex*
ἀφελόντων δὲ τὸν μὲν C E)
13. *ἀποστήσῃ*
14. *νηδύος καὶ ἐντέρων*
15. *αἵματι δῆλον*
16. *πνεύμονα ὥς*
17. *αὐτῷ εἰς*

Ex quibus praesertim sunt insignes lectiones notatae numeris 5, 12, 16, 17, quippe quibus, per minimam, sed acute inventam mutationem textus multo clarior factus sit. Etiam lectio *πιλητικόν* pro *πλατικόν* laude digna est. Parvi aestimanda est lectio *κορυφὴν*, quam dubitanter tamen ipse Littraeus proponit.

Mackius primus in fine singularum paginarum annotationes addidit criticas, Littraeus primus praebet apparatus criticum perpetuum²⁾. Quo modo constitutus sit apparatus Littraeus docet in annotatione, quam iam memoravi, quae invenitur in pp. 218 et 219 vol. II. Ibi apparēt eum, cū ad priores quos edidit libros tres varias lectiones adnotasset plurimas quidem, attamen selectas, postea consilium cepisse e collatione subtilissima omnium codicum mss. Bibliothecae Regiae omnia, quae inveniret, in apparatu suo exarare³⁾. Hoc inceptum eum

1) Cf. annotationem 2^{am} in pag. 24.
 numeris indicat, deinde litteris.

2) Usque ad vol. II p. 378 codices mss.

3) „La collation la plus minutieuse s'est étendue à tous les manuscrits de la Bibliothèque royale; et tout a été noté. Je

usque ad finem peregissee nos docet apparatus criticus libri Π. καρδίας, qui liber invenitur in vol. IX pp. 80—93. Menda etiam codicum annotat, e. g. ad c. V προσινίης e codice C, ψυχρόμενος e codice E.

Cum plurimorum librorum Hippocraticorum recentior editio non exstet, quae sit alicuius momenti — editio Ermerinsiana enim cunctorum librorum Hippocraticorum parvi est pretii — magni interest notare apparatus Littræi in nonnullis rebus mancum et imperfectum esse. Manifestum quidem est eum non sufficere ubi hunc vel illum codicem non vidit vel non novit, velut in libro Π. καρδίας codices Vaticanum et Holkhamensem. Hoc tamen nunc praetereo.

Sed ea, quae referre et voluit et potuit, non omnia in apparatus recepit, de nonnullis rebus mendose rettulit aut parum lucide eas indicavit¹⁾. Haud mirum hoc est, neque forsitan reprehendendum in tanta mole operis. Haec animadverti Littræum e codicibus notanda in apparatu ad librum Π. καρδίας praeteriisse:

Ad C.	Π	Cod. E	om. δὲ (post τυτθόν)
"	C.	IV	" C οὐραχον (cum cod. E)
		"	C κατίθυωρίην
"	C.	V	" C εἴκελον
		"	C ὄλμω
"	C.	VIII	" E ἥδοις

Haec perperam citat:

Ad C.	IV	Cod. C	οὐτω	— C	habet οὐτω
"	C.	X	Codd. CE τοῖσι κοίλοισι	— CE	habent τοῖσι κοίλοισιν
"	C.	XII	Codd. CE πολὺς	— C	habet πολὺς

Annotavit etiam coniecturas et lectiones editorum; quas cum omnes memorare voluisse videatur, non semper cunctas congerere ei contigit. Cuius rei haec exempla afferam: ad cc. II et X lectiones διήση et οἱ (ante verba τῆς καρδίας ὑμένες) Mackio soli adscribit, Charterium, cui debentur, non memorat. Non annotavit ad cc. I et II Mackium etiam habere πλεύμονος,

jugerai quels seront les résultats de ce rigoureux système, pour savoir s'il faut l'appliquer, sans restriction, aux autres volumes".

1) Cf. Ilberg Mus. Rhen. XLII pp. 436 sq., Gomperz p. 75, Nelson pp. 43 sqq..

Charterium *χωνος*, Charterium et Mackium *βωγμης*, Foesium *περιέχει*, Mercurialem non habere $\ddagger$ ante vocabulum *ἐπίτεγξις*.

Primus etiam Littraeus in editione sua textui disputationem praemisit de dialecto librorum Hippocraticorum, ad exponendum systema, quod sequitur, orthographicum. Libros nova ratione digessit in capita.

Licet sint notanda menda, quae supra indicavi, praeclare meritus est Littraeus de libris Hippocraticis in rebus philologicis et criticis. Praeterea interpretatione medica praestitit omnibus, qui ante eum ediderunt et interpretati sunt libros Hippocraticos. Quod iam diserte dixerunt Darembergius ¹⁾ Petrequinius ²⁾ Ilbergius ³⁾. E quibus Darembergius censet Littraeum novum aevum condidisse ⁴⁾ studiis Hippocraticis et multo plura praestitisse in edendo Hippocrate quam Cornarium, qui iacet se plus quattuor milia locorum emendasse ⁵⁾. Petrequinius, qui de Littraeo eiusque opera erudite scripsit et recte, Littraeum antepont et Cornario et Foesio, et transfert mutato saeculi numero in Littraei ipsius opus verba, quae scripsit Littraeus de Foesii opere: „Ce travail est supérieur à tous ceux qui l'ont précédé; c'est un beau monument de l'érudition médicale au XIX^e siècle” ⁶⁾. Hoc unum Littraeo vitio dat quod nonnumquam non valuit resistere illecebris artis criticae tunc recentis, praesertim cum malum exemplum sic praebuerit Ermerinsio. Mihi contra iure videtur Darembergius dixisse Littraeum cautissimum fuisse in coniciendo ⁷⁾. Darembergii et Petrequinii laudibus iure assentiuntur Ilbergius ⁸⁾ et Nelsonius ⁹⁾. Littraei enim editio superat alias omnes tamquam „monumentum aere perennius”.

Annis 1859—1864 mandatu Academiae Regiae disciplinarum quae est Amstelodami F. Z. ERMERINS, Medicinae Professor in Universitate Groningana, edidit „*Ἱπποκράτους καὶ ἄλλων ἱατρῶν παλαιῶν λείψανα*, Hippocratis et aliorum medicorum veterum reliquias”, Traiecti ad Rhenum apud Kemink et filium,

1) p. CIII. 2) I p. 153. 3) *Studia pseudippocratea*, Lipsiae 1883, p. 6.

4) *Journal des Savants* 1851, p. 563. 5) *Oeuvres choisies d'Hipp.* I. l.

6) I pp. 152 sq.

7) *Journal des Savants* 1853 p. 317 „M. Littré est très sobre de conjectures”.

8) *Mus. Rhen.* XLII I. l. 9) p. 61.

Lipsiae apud T. O. Weigel, Parisiis apud Benj. Duprat, III voll. in 4°.

Quod eodem tempore, quo Littraeus nondum absolverat editionem suam, novam iam moliebatur editionem, excusat se Ermerinsius in praefatione. Editores priores, etiam Littraeum, parum apte textum librorum Hippocraticorum emendasse censet eiusque partes diversas discrevisse, parum attendisse ad singulorum librorum proprium sermonis genus, non satis distinxisse libros spurios a genuinis, inconsiderate in Latinum aliosve sermones vertisse etiam ea, quae non intellegerent, grammaticam non sat accurate cognosse¹⁾. Docet Ermerinsius „omnis interpretationis cardinem versari in textu bene descripto”²⁾, imprimis igitur textu bene recensito opus esse. Non assentitur Ermerinsius eis qui queruntur de illis editoribus, qui, cum nimium sint philologi, parum confidunt codicibus manuscriptis³⁾.

Si his verbis hoc tantum proferre ei in animo fuisset, quod et alibi⁴⁾ monuit, libros antiquos saepe esse contaminatos et turbatos, textum haud raro corruptum esse et interpolatum, facile Ermerinsio applauderemus. Sed plus in his verbis inesse colligimus ex eis, quae sequuntur in praefatione, ubi agit Ermerinsius de subsidiis, quae adhibuit. Usus est „editis exemplaribus omnibus, saltem iis qui hunc in finem in censum veniant” et studuit Galeni commentariis. Duos contulit codices mss. Leidenses, Vossianum et Scaligeranum, et „excerpta” e codice Marciano 269, ad nonnullos libros pertinentia, quae a Cobeto acceperat⁵⁾. Codex Vossianus paucos continet libros Hippocraticos, Scaligeranus duos tantum. Uterque codex recentior est. „Itaque paucis tantum subsidiis manuscriptis se uti potuisse” ipse Ermerinsius confitetur. Quod hoc modo excusat: citat unum locum e libro Epidem. VI, quem et Foesius et Littraeus vitiosum esse non viderint. Tunc exclamat: „I nunc et dic mihi praeter codices multos et interpretes veteres omnes non alia quadam re insuper opus esse, ut veterum locos interpreteris. Quid igitur insuper requiritur? Id, quod si habes, vix quaeres, sin non habeas, perinde est utrum dicam, nec ne!”⁶⁾.

1) Vol. I Praef. pp. III—VI.

2) p. VII.

3) p. VII.

4) p. IV.

5) pp. IX et X.

6) p. X.

Quomodo haec intellegat facile perspicitur ex Ermerinsii textu. Codicum lectiones vix curat, minime eas perpendit et inter se comparat; hic vocabula delet illic inserit, hic vocabula transponit, illic substantivorum casus transmutat; rationem facinorum suorum non reddit vel saltem minus quam par est. Hoc modo eum revera aio uti ratione, quam in praefatione profitetur his verbis: „Ceterum in textu constituendo egi quemadmodum olim in Aretaeo¹⁾); textum Graecum quam diligentissime ad librorum scriptorum lectiones excussi; vitia notavi; quae corrigere licebat, correxi; glossas, adnotationes lectorum recentiorum eieci, saltem ubi fieri posse videbatur²⁾).

A quonam textu proficiscatur in suo textu constituendo non profitetur. Omnino tamen Ermerinsius Littrai editione nititur³⁾. Huius etiam apparatus criticum, quamvis temere excerptum, in usum suum convertit, paucis tantum rebus hic illic de suo additis⁴⁾. Haec omnia ita se habere nusquam diserte dixit Ermerinsius.

Praeterea ubique mutationibus incubuit orthographicis ex ratione quadam, de qua in opere suo exposuit nihil. Hinc sermo exstitit quem Wilamowitzius sibi taedium movere iure scripsit⁵⁾, quemque reprehendit iam Petrequinius⁶⁾. Tunc identidem parum consulte indulsit mutationibus, quae ei videbantur grammaticae causa esse necessariae.

Nelsonius perhibet Ermerinsii textum ex omni parte posthabendum esse textui Littrai⁷⁾. Facere non possumus quin assentiamur Nelsonio, si respicimus textum quem Ermerinsius habet libri Π. καρδίας. Adeo suo arbitrio immutavit textum Littrai et editorum aliorum, tam mancus est apparatus criticus, quem addit, ut eum, qui solam Ermerinsii legat editionem,

1) Quem edidit Ermerinsius a° 1847. 2) p. XI.

3) Cf. Ilberg, *Studia pseudippocratea*, p. 6. „Daremborgius . . . et Ermerinsius . . . fundamento Littrano sua superstruere animum induxerunt.”

4) Ita fit ut Ermerinsii apparatus exhibeat etiam vitia illa, quae supra in apparatu Littrai notavi. Praeterea in Ermerinsii apparatu animadverti haec menda: ad C. VI in verbis nonnullis e Littrai apparatu desumptis pro ἴσως habet ἔκως, ad C. X ὄρποισι pro ὄρραισι. Codices mss. indicat eisdem signis, quibus utitur Littraeus. Signa tamen non explicat, uno signo L excepto, quod explanat vol. II p. XVI.

5) In libro c. t. „Homerische Untersuchungen”, qui prodiit Berolini a° 1884, p. 316. 6) I p. 154. 7) p. 61.

prorsus fugiat quae sit forma textus traditi. Praeter orthographica statui duobus et triginta locis textum Ermerinsii a Littraei textu differre. Bis restituit lectionem textus „vulgati”, semel recepit lectionem e Foesii notis, bis Lindani emendationem, quam non habet Littraei textus. Ceterae coniecturae ipsi debentur, arbitrarie plerumque et quae nequeant probari.

Ex quibus quattuor tantum memoratu dignae mihi videntur, quamvis fortasse sint magis ingeniosae quam rectae: C. VII pro τῶν οὐράτων τὴν καρδίην (Littraeus κορυφὴν) textus „vulgati” legit τὰ οὐράτα τῆς καρδίας et ἐντεῦθεν pro ἐνταῦθα, C X pro Littraei lectionibus ὧ θύραισι et ἀποστήσῃ habet καὶ θύραι σφι et ἀποστηρίζῃ.

Licet hic illic in prolegomenis quae volumini cuique praemittit et in apparatu critico habeat nonnulla quae sint utilia, editionem Ermerinsianam, cunctorum librorum Hippocraticorum recentissimam, in textu constituendo minimo damno negligere possis. Attamen respexerunt in suis editionibus locis compluribus editionem Ermerinsii Reinholdius¹⁾ et Kuehleweinius. Littraeus quoque, cuius volumen I Ermerinsius castigavit in ephemeride c. t. „Allgemeine Hallische Literatur-Zeitung” a¹ 1839, Ermerinsii monita haudquaquam aspernatus est²⁾.

A. Baeckstroem³⁾ Theodoro Beckio obiter vitio dedit quod in edendo libro c. t. „Hippocrates, Erkenntnisse”⁴⁾ non inspexit Ermerinsii „pulchram editionem”. Rectius Ilbergius⁵⁾ in disputatione de Fuchsii versionis volumine II haec scripsit: „Im ganzen hat der Uebersetzer sehr recht daran gethan, sich gegen Ermerins’ unverantwortliche Willkür im Streichen verderbter oder schwer verständlicher Stellen anzulehnen. Die Leistungen des Holländers nach dieser Richtung sind oft geradezu eine Parodie auf die philologische Technik.”

Nihilominus satis apparet Ermerinsium fuisse virum ingeniosissimum. Sed tempore brevissimo opus ingens conficere non est unius hominis. Et praeterea parum philolice eruditus

1) „Hippocrates, cura Caroli H. Th. Reinhold”, Athenis a¹s 1864—1866, II voll. in 8°. 2) Cf. Littr. II pp. XLVIII—LII. 3) Lit. Zentralbl. 1908 col. 1165. Ephemeridis titulum et columnae numerum debeo Nelsonio (p. 61 ann. 7).

4) Ienae 1907 apud Diederichsium. 5) Berl. Phil. Wochenschr. 1897, col. 1059. Ephemeridis titulum et columnae numerum debeo Nelsonio (p. 62 ann.).

Ermerinsius fuisse mihi videtur. Petrequinius, in arte medica Ermerinsii collega, Ermerinsio multo magis peritus rerum philologicarum, praeclare de Ermerinsio haec dicit: „Voilà un auteur que j'aurais voulu ne pas avoir à juger, parce qu'à côté de qualités estimables il a des défauts d'autant plus regrettables que la plupart sont volontaires. Il a du savoir; il a écrit des prolégomènes pleins de curieux aperçus, des préfaces intéressantes et des notes souvent utiles, mais il n'a pas le respect du texte, il ne se fait aucun scrupule d'y introduire des changements arbitraires.” Quibus verbis finire disputationem de Ermerinsio eiusque opere aptissimum mihi videtur.

De versionibus.

A° 1525 primum in lucem prodierunt „Hippocratis Coi... octoginta volumina... per M. Fabium Calvum... latinitate donata...” Romae in aedibus Francisci Minitii Calvi, in uno volumine in 4°. 1). In praefatione Calvus scribit se multis codicibus mss. esse usum, quos tamen non nominat 2). Priusquam libros Hippocraticos vertere coepit exemplar suum graece ut inde verteret confecit, qui est codex Vaticanus graecus 278 3).

Daremborgius diligenter, quod attinet ad librum Π. φύσις παιδίου, cum hoc codice ms. Vaticano graeco 278 codices mss. Vaticanos graecos 276 et 277 contulit Calvumque his codicibus imprimis usum esse comperit. Annotat Daremborgius tempore, quo Calvus versionem suam confecit, praeter hos duos codices nullum codicem, scripta Hippocratica continentem, qui fuerit alicuius momenti, in Bibliotheca Vaticana exstitisse 4).

1) Cf. Littré, Oeuvres complètes d'Hippocrate I pp. 540 sq.. Daremborgius, Oeuvres choisies d'Hippocrate traduites..., ed. II p. X, et Petrequinius, Chirurgie d'Hippocrate, I p. 161, perperam hanc versionem „editionem principem” appellarunt. Iure Nelsonius, Die Hippokratische Schrift Π. φύσις, p. 75 hanc appellationem tribuit editioni Aldinae graecae a¹ 1526. 2) Cf. Littré l. l.

3) Daremborg p. CII in annot.. Idem memorat exemplar quoque, quod suae versionis ipse scripsit Calvus, adhuc in Bibliotheca Vaticana asservari.

4) Daremborg pp. CII sq. in annotatione: „D'ailleurs, à l'époque de Calvus, il n'y avait au Vatican que ces deux manuscrits d'Hippocrate comprenant toutes ses oeuvres ou du moins une notable partie.”

Libri Calviniani inspexi exemplar aⁱ 1525, quod asservatur in Bibliotheca Publica Borussica, quae est Berolini.

Foesius in „brevibus notis” complures Calvinianae versionis lectiones affert et saepius reputat, quasnam lectiones graecas Calvus amplexus esse videatur. Inter quas sunt *τιτθὸν* et *ἐπίτευξις*, quae etiam in codice Parisino C inveniuntur, nullam aliam ob causam quam quod, si neglegenter legas codicem Vaticanum 276, vocabula *τυτθὸν* et *ἐπίτευξις* propter rationem qua in hoc codice sunt scripta facile sic legas. Eodem modo in codice Vaticano pro *λαγαρωτέρη* ob rationem qua littera *γ* scripta est, legas *λαπαρωτέρη*, quod Calvum quoque legisse videri Foesius recte scribit. Haec firmant id quod de codice Vaticano 276 a Calvo adhibito Darembergius contendit. Littraeus in apparatu critico annotat Calvum pro forma *βέβλημα*, quae et in codice Vaticano 276 et in codice Holkhamensi non correcto scripta invenitur, in versione habere „repagula”. „Repagula” autem graece *ἐπιβλήτες* est. Confuditne Calvus cum vocabulo hoc *ἐπιβλήτες* vocabulum *ἐπιβλήματα*, quod in codice aliquo scriptum invenerit? *ἐπιβλήματα* enim pro tradita forma *βέβλημα*, quae nihili aestimanda est, auctore Vollgraffio, legendum mihi videtur. Recte putant et Foesius et Littraeus Calvum pro verbis *οὐκ ὂν κατὰ φύσιν* codicis Vaticani 276 legisse *καὶ τοῦτο κατὰ φύσιν* (Li. c. XI). Inspexitne etiam hoc loco codicem, qui nobis non iam praesto sit? ¹⁾

Coraes magni aestimat Calvi versionem ²⁾, Littraeus scribit nunquam se inde ullum cepisse fructum ³⁾. Sed mihi, ratione habita lectionis quae est „repagula”, de qua supra verba feci, fieri posse videtur ut Calvus hic illic aliquid conferat ad textum melius constituendum. Ceteroqui eius versio nobis parvi pretii est.

A^o 1545, septem igitur annis postquam edidit textum graecum, Ianus Cornarius librorum Hippocraticorum edidit versionem latinam, c. t. „Hippocratis Coi medicorum omnium facile principis opera quae exstant omnia”. Venet. ap. I. Gryphium, in 8^o ⁴⁾.

1) Iure Nelsonius p. 75 ut amplius inquiratur monet in codices, quibus usus sit Calvus. Attamen quae de hac re statuit Darembergius recta esse apparet ex eis, quae supra scripsi.

2) Nelson p. 74.

3) Littré I p. 541.

4) Littré I p. 546.

Hanc versionem Ackermannius-Kuehnii decies recusam esse memorant ¹⁾. Contuli exemplar, quod asservatur in Bibliotheca Universitatis Ultraiectinae, editum a^o 1546 Parisiis apud bibliopolas Guillard et Desbois in 8°. Multis autem locis haec Cornarii versio differt a textu, quem edidit ²⁾. Quam rem in „epistola nuncupatoria”, versioni praemissa paucis tantum verbis explanat, pollicitus se amplius rationes esse redditurum, quod promissum tamen non praestitisse videtur. Scribit se in versione multa inmutasse, non pauca reiecisse, plurima apposuisse, saepe repetita Hippocratis lectione, collatis locis alibi ab Hippocrate repetitis, perlecta denuo tota Galeni graeca ac latina editione ³⁾.

E Mackii praefatione apparet, quod iam memoravi, in Bibliotheca Caesarea Vindobonensi asservatum fuisse „Hippocratis exemplar a Iano Cornario Basileae anno 1538 graece in folio editum” cum „variis lectionibus manuscriptis”, a Cornario ipso in margine annotatis ⁴⁾. Quod exemplar si adhuc exstaret, melius profecto intellegeremus quomodo de locis in versione mutatis iudicandum sit. Trillerus ⁵⁾ pessimam esse Cornarii versionem arbitratus est. Quod attinet ad librum II. καρδίας, Cornarii versio tamen mea sententia certe non minoris aestimanda est quam versio Foesii. Ut exempla afferam, capita X et XI explicatu difficillima melius vertit Cornarius quam Foesius.

Mercurialis et Lindanus in editionibus suis iuxta textum graecum repeterunt Cornarii versionem ⁶⁾.

Quod idem fecit A. de Haller in opere, c. t. „Artis medicae principes”, quod Losanae edidit a^{is} 1769—1774 (XI voll.) in voluminibus I—IV.

1) Kühn I (XXI) pp. CXC sq.

2) Littraeus in apparatu critico lectiones textus graeci Cornariani significat nota: „Frob.” (i. e. Frobeniana editio), lectiones quas in versione Cornarius amplexus esse videtur, verbis „legit Corn.”. 3) Ep. nunc. pp. 7 sq.

4) Mackius in praefatione pp. 1 sq. 5) Epist. med. crit. p. 181.

6) Mercurialis uno loco a Cornarii versione discedit. Cornarius, ubi in textu graeco habet ἔστι γὰρ τὸ θερμὸν ἐν τοῖσι δεξιόισιν, vertit: „est enim calor non in dextris.” Mercurialis vocabulum non in versione non habet. Puto hoc fortuito factum esse, nam aliis locis versionem non ad textum accommodavit. In Lindani editione, cum complures coniecturas in textum suum receperit, versio etiam magis a textu discrepat quam apud Cornarium et Mercurialem.

Foesius in editione iuxta textum graecum versionem latinam collocavit suam ipsius. In qua versione identidem sequitur lectiones quas in textum recipere veretur. Quo fit ut textus et versio non concinant compluribus locis, de quibus in „bre-vibus notis” disputat. Mackius in editione sua Foesii versionem repetit hic illic paulum correctam; itemque Kuehnus in editione sua textui Foesii eiusdem versionem subiecit. Qui quam stolide hanc rem tractaverit, iam ostendi ubi egi de textu eius graeco. Foesii versionem seorsum edidit J. F. Pierer Altenburgi a° 1806, III voll. in 8°¹⁾ itemque a° 1833 Bayle in libro c. t. „Encyclopédie des sciences médicales” II voll. in 8°²⁾. Piererius Foesii versionem hic illic immutavit³⁾.

Ermerinsius in versione latina, quam in editione sua iuxta textum graecum collocavit, Foesii versionem sequitur, ita ut multis locis eam immutet et re vera propriam det versionem; attamen identidem ad litteram Foesii verba repetit. Ut exemplum referam, c. VII totum e Foesii versione desumpsit, nulla quidem littera mutata.

Littræus in editione sua versionem apposuit franco-gallicam summa laude dignam. Optime haec de Littræi versione scripsit Darembergius: „M. Littré a très bien compris le double devoir du traducteur: se pénétrer du sens de l’auteur et le rendre en suivant le texte d’aussi près que possible, mais sans servilité. On pourrait peut-être reprocher à M. Littré d’avoir traduit quelquefois un peu trop au courant de la plume, d’autrefois de s’être tiré de certains textes embarrassants par un calque plutôt que par une traduction. Mais ces taches, inévitables dans un travail aussi difficile et d’aussi longue haleine, sont légères, et en somme Hippocrate est véritablement translaté du grec en français; on reconnaît même son allure et sa diction sous la phrase moderne”⁴⁾.

Versiones franco-gallicas ediderunt librorum Hippocraticorum omnium Tardy et Gardeil, Parisiis a^{is} 1667 et 1801. De Mercy textui graeco, quem et aliorum nonnullorum librorum Hippocraticorum et libri Π. *καρδίας* edidit Parisiis a^{is} 1811—1832,

1) Addidit Piererius huic editioni prolegomena ampla pertinentia praesertim ad librorum Hippocraticorum historiam litterariam. 2) Pétrequin I p. 152.

3) Cf. Piererii praefationem p. XXIII. 4) Journal des Savants 1853 p. 317.

addidit versiones latinam et franco-gallicam. Parvi pretii esse videntur quattuor hae versiones ¹⁾, quas ipse non vidi.

In versione celebri germanica, quam confecit J. F. C. Grimm, versio libri Π. καρδίας non invenitur. Nuper germanice edidit opera omnia Hippocratica R. Fuchs in libro, c. t. „Hippokrates, sämtliche Werke, ins Deutsche übersetzt und ausführlich commentiert“, a^{is} 1895—1900 Monachii in aedibus Lueneburgii, III voll. in 8°. In libro Π. καρδίας vertendo identidem Fuchsius erravit, quod amplius explanabo in commentario, ita ut nonnunquam in Fuchsii versione sint obscura, quae in textu Graeco quivis intellegat. Haud dubie nimium festinanter Fuchsius ad finem perduxit opus tot et tantis molestiis impeditum ²⁾.

De Commentariis.

A° 1563 Iacobus Horstius edidit Francofurti ad Viadrum commentarium in librum Π. καρδίας, in 4° ³⁾. Puto librum inscriptum fuisse „Enarratio libri Hippocratis de corde, una cum explicatione an intra pericardium vivi hominis vel ad alendum vel ad reficiendum cor natus humor inveniatur.“ Hunc enim titulum Jourdanus attribuit editioni, quam perhibet a° 1653 Francofurti ad Viadrum in 4° prodiisse ⁴⁾.

Haud dubie Jourdanus erravit in anno indicando (hanc enim editionem solam memorat), cum Horstius anno 1600 mortuus sit. Cuius ego librum frustra quaesivi: non enim invenitur in bibliothecis nostratibus neque in germanicis ⁵⁾ vel Vindobonensi Publica neque in magna bibliotheca medica

1) A. Dacier Tardii versionem „paraphrasim pessimam“ appellat, cf. Pierer p. XCIII. Darembergius p. XIV scribit Gardeillum saepe et graviter errasse, versionem autem, quam confecit Mercius, abundare rebus absurdis.

2) Cf. quae scripsit Ilbergius Berlin. Phil. Wochenschr. 1897 col. 1059 Fuchsum, multis etiam aliis muneribus occupatum, volumen I tredecim mensibus confecisse. 3) Pierer p. CXIX, Ackermann-Kühn p. CLVI, Littré IX p. 79.

4) Jourdan, Bibliogr. du Dictionn. des sciences médicales, vol. V p. 293. Hunc Jourdan locum memoratum a Littraeo mihi iterum examinavit J. E. Kroon Leidensis vir doctissimus.

5) W. C. Hovens Greve Praefecta Bibliothecae Publicae Amisfurtensis in Germania mihi indagationes instituit. Institutum, cui nomen est „Auskunfts-bureau der deutschen Bibliotheken“, comperit Horstii librum asservatum fuisse in Bibliotheca Riviniana, quae venit a° 1727.

Washingtoniana ¹⁾. Littraeum Horstii librum non vidisse ex editione eius apparet.

A° 1656 Ioannes Nardius Florentinus edidit librum, c. t. „Noctes geniales”, Bononiae typis Ferronii, in 8°. Paginis 685—748 Nardius exhibet „commentarium,” quem ipse appellat, in librum de corde. Examinavi exemplar, quod asservatur in Bibliotheca Academiae Lugdunensis. Nardius non respexit textum graecum, sed a versione Cornariana profectus defendere studuit placita, quae liber de corde exhibet, nihil tamen, quod quidem ullius momenti sit, ad libri veram interpretationem attulit ²⁾).

Mercurialis Foesius Ermerinsius, praesertim Littraeus in annotationibus aliisque additamentis, quibus editiones suas ornaverunt, Fuchsius in annotationibus versioni suae subiectis et aliorum librorum Hippocraticorum plurimos et libri Π. καρδίας complures locos interpretati sunt.

1) De hac re me certiores fecit J. E. Kroon v. d.

2) A° 1661 Georgius Segerus Thorunensis edidit „Dissertationem de Hippocratis libri Π. καρδίας ortu legitimo”, Basileae apud Io. König, in 8°. Perlegi exemplar, quod asservatur in Bibliotheca Academiae Lugdunensis. In hoc libro paginarum duarum et triginta Segerus lucubrationibus suis parvi momenti neque ortum „legitimum” libri Π. καρδίας confirmavit, neque de interpretatione eius bene meritus est, cui sane ipse scribit (praef. p. 4) se non studere.

Wellmannus in vol. I° libri, c. t. „Fragmentsammlung der griechischen Ärzte”, quod Berolini in lucem prodiit apud Weidmannos a° 1901, disputationem inseruit de libro Π. καρδίας paginis 94—107. Hac disputatione de libri ortu agit, sed hic illic etiam nonnulla in medium profert, quae ad interpretationem eius pertinent.

TEXTUS.

Textus cod. ms. Vaticani.

περὶ καρδίης: I. καρδίη σχῆμα μὲν ὁκοίη πυραμίδ· χοροὶν δὲ κατακορῆς Φοινίκέα· καὶ περιβεβλέσται χίτωνι λεῖον· καὶ ἔστιν ἐν αὐτῷ ὑγρὸν σμικρὸν ὁποῖον οὖρον· ὥστε δόξεις ἐν κύστει τὴν καρδίην ἀναστρέφεσθαι· γεγένηται δὲ τοῦτου ἕνεκα ὅπως θάλλεται ῥωσκημένως ἐν φυλακῇ· ἔχει δὲ τὸ ὕγρασμα, ὁκόσον μάλιστα καὶ πυρευμένη ἄκος· τοῦτο δὲ τὸ ὑγρὸν, διουρέει ἡ καρδίη πίνουσα· ἀναλαμβανομένη καὶ ἀναλίσκουσα· λάπτουσα τοῦ πνεύμονος τὸ ποτόν·

II. πίνει γὰρ ἄνθρωπος τὸ μὲν πολλόν, ἐσνηδὺν· ὁ γὰρ στόμαχος, ὁκοῖον χῶστος·¹⁾ καὶ ἐκδέχεται τὸ πλῆθος καὶ ἅσσα προαιρούμεθα· πίνει δὲ, καὶ ἐσφάγγεται· τυτθὸν δὲ, οἶον καὶ ὁκόσον ἂν λάθοι διὰ ῥύμης ἐστυν· πόμα γὰρ ἀτρεκέος ἢ ἐπιγλωτὶς κἂν διήσει²⁾ μεῖζον ποτοῦ οὐδὲν· σημήιον τοῦτο· ἦν γὰρ τις κυανῷ ἢ μίλτω φορύξας³⁾ ὕδωρ δοίη δεδιψηκότι πάνυ πιεῖν· μάλιστα δὲ, συῖ· τὸ γὰρ κτῆνος, οὐκ ἔστιν ἐπιμελὲς οὐδὲ Φιλόκαλον· ἔπειτα δὲ εἰ ἔτι πίνοντος ἀνατέμοις τὸν λαιμόν· εὖροις ἂν τοῦτον κεχρωσμένον τῷ ποτῷ· ἀλλ' οὐ πάντος ἀνδρὸς ἢ χειρουργίη· οὐκ οὐκ ἀπιστητέον ἡμῖν περὶ τοῦ ποτοῦ εἰ εὐτρεπίζει τὴν σύριγγα τῷ ἀνθρώπῳ· ἀλλὰ πῶς ὕδωρ ἀναιδὲς ἔνουρον ὄχλον καὶ βῆχρα περιέχει πολλὴν οὕνεκα Φημὶ ἀπ' ἀντικρυτῆς ἀναπνοῆς φέρεται· τὸ γὰρ διὰ τῆς ὁρμῆς ἐσρέον ἅτε παρὰ τοῖχον ἰὸν οὐκ ἐνίσταται τῇ ἀναφορῇ τοῦ ἡέρος· ἀλλὰ τινὶ καὶ λείην ὁδὸν οἱ παρέχει ἢ ἐπίτεγξις·

III. τοῦτο δὲ τὸ ὑγρὸν, ἀπάγει τοῦ πνεύμονος ἅμα τῷ ἡέρι· τὸν μὲν οὖν ἡέρα χρὴ γενόμενον θεραπεῖν, ἀνάγκη ὀπίσω τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἐκβάλλειν ἔνθεν ἡγάγε· τὸ δὲ ὑγρὸν τὸ μὲν εἰς τὸν κοιλίαν αὐτέης, ἀποπτύει· τὸ δ' αὖ ξὺν τῷ ἡέρι, θύραζε χωρέειν εἴ·⁴⁾ ταύτη καὶ διαίρει τὸν οὐρανὸν ὁκόταν παλινδρομὴν τὸ πνεῦμα· παλινδρομεῖ δὲ καταδίκην· οὐ γὰρ ἔστιν ἀνθρώπου φύσις τροφὴ ταῦτα· κῶς γὰρ ἀνθρώπου τροφὴ ἀνεμος καὶ ὕδωρ τὰ ὠμά· ἀλλὰ μάλλον τῆμωρήν· ξυγγενέος πάθος·

IV. περὶ δὲ οὗ ὁ λόγος, ἡ καρδίη μῦς ἐστὶ κάρτα ἰσχυρὸς· οὕτω

1) in marg. βόθυνος.

2) in marg. Γὰρ διῆσαι. διασείσαι ἐν β' περὶ γυναικείων. δηλοῖ καὶ τὸ διηθῆσαι καὶ τὸ διελεῖν: (Gal. ed. Kühn XIX p. 93).

3) in marg. Γὰρ φορύξαντες. φυράσαντες: (Gal. ed. Kühn XIX p. 153).

4) εἴ in rasura, cod. Holkh. a librario ipso correctus χωρέει· ἐν.

TEXTUS.

Textus a me constitutus. 1)

Περὶ καρδίας.

I. Καρδίη σχῆμα μὲν ὁκοίη πυραμίδς, χροίην δὲ κατακορὸς Φοινικέη. καὶ περιβεβλέσθαι χιτῶνα λεῖον· καὶ ἔστιν ἐν αὐτῷ ὑγρὸν σμικρὸν ὁποῖον οὖρον, ὥστε δόξεις ἐν κύστει τὴν καρδίην ἀναστρέφεσθαι· γεγένηται δὲ τούτου ἕνεκα ὅπως ἄλλεται ²⁾ ἐν Φυλακῇ. ἔχει δὲ τὸ ὑγρασμα ὁκόστον μάλιστα καὶ πυρουμένη ἄκος. τοῦτο δὲ τὸ ὑγρὸν διουρεῖ ἢ καρδίῃ πίνουσα, ἀναλαμβανομένη καὶ ἀναλίσκουσα, λάπτουσα τοῦ πνεύμονος τὸ ποτόν.

II. Πίνει γὰρ ἄνθρωπος τὸ μὲν πολλὸν ἐς νηδύν· ὁ γὰρ στόμαχος ὁκοῖον χῶνος καὶ ἐκδέχεται τὸ πλῆθος καὶ ἄσσα προσαίρομεθα. πίνει δὲ καὶ ἐς Φάρυγγα, τυτθὸν δέ, ὅσον καὶ ὁκόστον ἂν λάθοι διὰ ῥύμης ἐστρύν· πῶμα ³⁾ γὰρ ἀτρεκές ἢ ἐπιγλωσσὶς κἂν διήτει μεῖζον ποτοῦ οὐδέν. σημήιον τοῦτο· ἦν γὰρ τις κυάνη ἢ μίλτω Φορύξας ὕδωρ δοίη δεδιψηκότι πάνυ πιεῖν, μάλιστα δὲ σὺι (τὸ γὰρ κτήνος οὐκ ἔστιν ἐπιμελὲς οὐδὲ Φιλόκαλον), ἔπειτα δὲ, εἰ ἔτι πίνοντος ἀνατέμοις τὸν λαιμόν, εὖροις ἂν τοῦτον κεχρωσμένον τῷ ποτῷ. ἀλλ' οὐ παντὸς ἀνδρὸς ἢ χειρουργίη. οὐκ οὖν ἀπιστητέον ἡμῖν περὶ τοῦ ποτοῦ, εἰ εὐτρεπίζει τὴν σύριγγα τῷ ἀνθρώπῳ. ἀλλὰ πῶς ὕδωρ ἀναιδὲς ἐνοροῦσιν ⁴⁾ ὄχλον καὶ βῆχχα παρέχει ⁵⁾ πολλήν; οὐνεκα, Φημί, ἀπάντικρυ τῆς ἀναπνοῆς φέρεται. τὸ γὰρ διὰ τῆς ὁρμῆς ἐστρέον ἅτε παρὰ τοῖχον ἰὸν οὐκ ἐνίσταται τῇ ἀναφορῇ τοῦ ἡέρος, ἀλλὰ τε καὶ λείην ὁδὸν οἱ παρέχει ἢ ἐπίτεγξις.

III. Τοῦτο δὲ τὸ ὑγρὸν ἀπάγει τοῦ πνεύμονος ἅμα τῷ ἡέρι. τὸν μὲν οὖν ἡέρα χρή, γενόμενον θεραπείν, ἀνάγκη ὀπίσω τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἐκβάλλειν ἔνθεν ἤγαγε· τὸ δὲ ὑγρὸν, τὸ μὲν εἰς τὸν κουλεὸν ἐσωτῆς ἀποπτύει, τὸ δ' αὖ σὺν τῷ ἡέρι θύραζε χωρεῖν ἐξ. ταύτη καὶ διάρδαι τὸν οὐρανόν, ὁκόταν παλινδρομῇ, τὸ πνεῦμα. παλινδρομεῖ δὲ κατὰ δίκην· οὐ γὰρ ἔστιν ἀνθρώπου φύσις τροφὴ ταῦτα· κῶς γὰρ ἀνθρώπου τροφὴ ἄνεμος καὶ ὕδωρ τὰ ὡμά; ἀλλὰ μᾶλλον τιμωρίη συγγενέος πάθης.

IV. Περὶ δὲ οὗ ὁ λόγος, ἢ καρδίῃ μῦς ἔστι κάρτα ἰσχυρός, οὗ

1) In rebus orthographicis plerumque secutus sum Kuchleweinium (cf. Proleg. (III) in „Hippoer. opera, quae fer. omnia” I et II, quae recensuit H. Kuchlewein).

2) ὁάλλη Ermerinsius in Proleg. ἄλλεται Schneiderus apud Litttraeum, πᾶλλεται Lindanus, ῥωσκημένως del. Vollgraffius.

3) πῶμα E.

4) ἐνοροῦσιν Foesius in „Oeconomia”.

5) παρέχει Aem. Portus.

νεύρω ἀλλὰ πῖ λήματι σαρκὸς· καὶ δύο γαστέρας ἔχει διακεκριμένας ἐν ἐνὶ περιβόλῳ· τὴν μὲν, ἔνθα· τὴν δὲ ἔνθα· οὐδὲν δ' εἰκόασιν ἀλλήλησιν· ἡ μὲν γὰρ ἐν τοῖσι δεξιόσιν ἐπὶ στόμα κέεται· ὁμιλεύουσα τῇ ἐτέρῃ Φλεβί· ἡ δὲ δεξιὴ Φημί τῶν ἐν λαίῳ· ἡ γὰρ πᾶσα καρδίη, τουτέοισι τὴν ἔδρην ἐμπεποιήται· ἀτὰρ ἥδε καὶ πᾶμπαν εὐρυκοίλιος· καὶ λαγυρωτέρη πολλῷ τῆς ἐτέρης· οὐδὲ τῆς καρδίας νέμεται τὴν ἐσχατιὴν· ἀλλ' ἐγκαταλείπει τὸν οὐραχον· καὶ στερεὸν ἐστὶν ὥσπερ ἔξωθεν προστερραμμένη·

V. ἡ δὲ ἐτέρη, κέεται μὲν ὑπένερθε μὲν μάλιστα καὶ κατιθυωρίην· μάλιστα μὲν μαζῶ ἀριστερῷ· ὅπη καὶ διασημαίνει τὸ ἄλμα· περιβολὸν δὲ ἔχει παχὺν καὶ βόθρον ἐμβεβόθρωται τὸ εἶδος εἴκελον ὅλμῳ· ἀλλὰ γὰρ ἤδη καὶ τοῦ πνεύμονος ἐνδύεται μεταπροσηνήσῃ τε, καὶ κολάζει τὴν ἀκρασίην τοῦ θερμοῦ περιβαλλομένη· ὁ γὰρ πνεύμων, φύσει ψυχρὸς· ἀτὰρ καὶ ψυχόμενος τῇ εἰσπνοῇ·

VI. ἄμφω γε μὴν δασεῖται τὰ ἔνδον· καὶ ὥσπερ ὑποδιαβεβρωμένοι· καὶ μᾶλλον τῆς δεξιῆς ἢ λαίῃ· τὸ γὰρ ἔμφυτον πῦρ, οὐκ ἐν τῇ δεξιῇ ὥστε θαῦμα τριχυτέραν γενέσθαι τὴν λαίην ἐσπνέουσιν ἀκρήτου· ταύτη καὶ παχετὸν ἐνδεδόμενται Φυλακῇς εἴνεκα τῆς ἰσχύος τοῦ θερμοῦ·

VII. στόματα δ' αὐτέσιν, οὐκ ἀνεώγασιν εἰ μὴ τίς ἀποκείρῃ τῶν οὐάτων τὴν καρδίην· καὶ τῆς καρδίας τὴν κεφαλὴν· ἣν δ' ἀποκείρῃ, φανήσεται καὶ διττὰ στόματα ἐπὶ δυσὶ γαστέραι· ἡ γὰρ παχεὴ Φλεψ ἐκ μίης ἀναβέουσα, πλανᾷ τὴν ὅψιν ἣν ἀνατμηθῇ· αὐταὶ πηγαὶ φύσιος ἀνθρώπου· καὶ οἱ ποταμοὶ ἐνταῦθα ἀνὰ τὸ σῶμα τοῖσιν ἄρδεται τὸ σκῆνος· οὗτοι δὲ, καὶ τὴν ζωὴν φέρουσι τῷ ἀνθρώπῳ· κῆν ἀθανάτωσιν, ἀπέθανεν ἄνθρωπος·

VIII. ἀγχοῦ δὲ τῆς ἐκ φύσιος τῶν Φλεβῶν σώματα τῆσι ¹⁾ κοιλίῃσιν ἀμφίβεβήκασι μαλθακὰ σηραγγώδεα· ἃ κληῖσκεται μὲν, οὐ· ατα τρήματα δὲ οὐκ ἐστὶν οὐάτων· ταῦτα γὰρ, οὐκ ἐνακούουσιν ἰαχῇ· ἐστὶ δὲ ὄργανα τοῖσιν ἢ φύσις ἀρπάζει τὸν ἥερα· καὶ τε δοκέω τὸ ποίημα, χειρώννακτος ἀγαθοῦ· κατασκεψάμενος γὰρ σχῆμα στερεὸν ἐσόμενον τὸ σπλάγγχον διὰ τὸ πλατικὸν τοῦ ἐγγύματος· ἔπειτα, πάντες ἐλκτικὸν, παρέθηκεν αὐτέω φύσας καθάπερ τοῖσι χοάνοισιν οἱ χαλκῆες· ὥστε διὰ τουτέων χειροῦται τὴν πνοὴν· τεκμήριον δὲ τοῦ λόγου· τὴν μὲν γὰρ καρδίην, ἴδοις ἂν ῥιπταζομένην οὐλομελῇ· τὰ δὲ οὐατα κατ' ἰδίην ἀναφυσώμενά τε καὶ ξυμπίπτοντά·

IX. διατοῦτο δὲ Φημι καὶ Φλεβία μὲν ἐργάζεται τὴν ἀναπνοὴν

1) Cod. Holkh. non correctus τοῖσι.

τῷ νεύρῳ, ἀλλὰ πηλήματι σαρκός. καὶ δύο γαστέρας ἔχει διακεκριμένας ἐν ἐνὶ περιβόλῳ, τὴν μὲν ἔνθα, τὴν δὲ ἐνθα. οὐδὲν δὲ εἰκόασιν ἀλλήλησιν· ἡ μὲν γὰρ ἐν τοῖσι δεξιόσιν ἐπὶ στόμα κεῖται ὀριλεύσα τῇ ἐτέρῃ Φλεβί (ἡ δὲ δεξιὴ Φημι τῶν ἐν λαιοῖς, ἡ γὰρ πᾶσα καρδίη τοῦτοισι τὴν ἔδρην ἐμπεποιήται)· ἀτὰρ ἥδε καὶ πᾶμπαν εὐρυκοίλιος καὶ λαγραιώτερη πολλῷ τῆς ἐτέρας, οὐδὲ τῆς καρδίας νέμεται τὴν ἐσχατίνην, ἀλλ' ἐγκαταλείπει τὸν οὐρίαχον στερεὸν καὶ ἐστίν ¹⁾ ὥσπερ ἔξωθεν προτεβραμμένη.

V. Ἡ δὲ ἐτέρη κεῖται μὲν ²⁾ ὑπένερθε μάλιστα καὶ κατ' ἰθυωρίην μάλιστα μὲν μαζῶ ἀριστερῶ, ὅπῃ καὶ διασημαίνει τὸ ἄλμα. περιβόλον δὲ ἔχει παχὺν καὶ βόθρον ἐμβεβόθρωται τὸ εἶδος εἰκελον ὄλμῳ. ἀλλὰ γὰρ ἤδη καὶ τοῦ πνεύμονος ἐνδύεται μετὰ προσηνίης τε καὶ κολλάζει τὴν ἀκρησίην τοῦ θερμοῦ περιβαλλομένη· ὁ γὰρ πνεύμων φύσει ψυχρός, ἀτὰρ καὶ ψυχόμενος τῇ εἰσπνοῇ.

VI. Ἀμφὼ γε μὴν δατεῖται τὰ ἔνδον καὶ ὥσπερ ὑποδιαβεβρωμένοι, καὶ μᾶλλον τῆς δεξιῆς ἢ λαίῃ· τὸ γὰρ ἔμφυτον πῦρ οὐκ ἐν τῇ δεξιῇ, ὥστε οὐ ³⁾ θαυμά τριχυτέρην γενέσθαι τὴν λαίην ἐμπλέυσταν ἀκρήτου. ταύτῃ καὶ πάχετον ἐνδεδόμεται φυλακῆς εἵνεκα τῆς ἰσχύος τοῦ θερμοῦ.

VII. Στόματα δ' αὐτῇσι οὐκ ἀνεώγασιν, εἰ μὴ τις ἀποκείρει τῶν οὐάτων τὴν ἀκρὴν καὶ τῆς καρδίας τὴν κεφαλὴν. ἣν δ' ἀποκείρη, φανήσεται καὶ δισπὰ στόματα ἐπὶ δυσὶ γαστέροιν· ⁴⁾ ἡ γὰρ παχείη Φλέψ ἐκ μιῆς ἀναθέουσα πλανᾷ τὴν ὄψιν, ἣν ἀνατμηθῇ. αὗται πηγαὶ φύσιος ἀνθρώπου, καὶ οἱ ποταμοὶ ἐντεῦθεν ⁵⁾ ἀνὰ τὸ σῶμα, τοῖσιν ἄρδεται τὸ σκῆνος. οὗτοι δὲ καὶ τὴν ζωὴν φέρουσι τῷ ἀνθρώπῳ, κῆν αὐτανθεώσιν, ἀπέθανεν ὁ ἄνθρωπος.

VIII. Ἀγχοῦ δὲ τῆς ἐκ φύσιος τῶν Φλεβῶν σώματα τῇσι κοιλίησιν ἀμφιβεβήκασι μαλλακὰ, σπαραγγώδεα, ἃ κληίσκεται μὲν οὐατα, τρήματα δὲ οὐκ ἐστὶν οὐάτων· ταῦτα γὰρ οὐκ ἐνακούουσιν ἰαχῆς, ἐστὶ δὲ ὄργανα τοῖσιν ἢ φύσις ἀρπάζει τὸν ἥερα. καὶ τε δοκέω τὸ ποίημα χειρὸν ἀκτος ἀγαθοῦ· κατασκεψάμενος γὰρ σχῆμα στερεὸν ἐσόμενον τὸ σπλάγχχον διὰ τὸ πηλητικόν ⁶⁾ τοῦ ἐνδύματος, ἔπειτα πάνυ οὐκ ἐλκτικόν, παρέθηκεν αὐτῷ φύσας καθάπερ τοῖσι χοάνοισιν οἱ χαλκῆες, ὥστε διὰ τούτων χειροῦται τὴν πνοήν. τεκμήριον δὲ τοῦ λόγου· τὴν μὲν γὰρ καρδίην ἴδοις ἂν ῥιπταζομένην οὐλομελῇ, τὰ δὲ οὐατα κατ' ἰδίην ἀναφυσώμενά τε καὶ συμπίπτοντα.

1) στερεὸν, καὶ ἐστὶν Littraeus.

2) μὲν om. E.

3) οὐ add. Foesius in notis.

4) γαστέροιν cod. Holkh. non correctus.

5) ἐντεῦθεν Ermerinsius (hinc Foesius in versione).

6) πηλητικόν Littraeus.

ἐστὴν ἀριστερὴν κοιλίην· ἀρτηρίη δ' ἐστὴν ἄλλην· τὸ γὰρ μαλακὸν, ἑλκτικώτερον καὶ ἐπιδόσιας ἔχον· ἐχρη δὲ ἡμῖν μᾶλλον τὰ ἐπικείμενα τῆς καρδίας διαψύχεσθαι βέβλημα· ¹⁾ ἐστὶ γὰρ τὸ θερμὸν ἐν τοῖσι δεξιόισι· ὥστε διὰ τὴν πάθην οὐκ ἔλαβεν εὐπετέος ὄργανον· ἵνα μὴ πάμπαν κρατηθῇ ὑπὸ τοῦ ἐσιόντος·

X. λοιπὸς ἐστὶν ὁ λόγος ὁ τῆς καρδίας ὑμένες ἀφανέες ἔργον ^{απηγη} ἀξιογαπητότατον· ὑμένες γὰρ καὶ ἄλλοι τινὲς ἐν τοῖσι κοίλοις ὁκοῖον ἀράχλαι διαπετέες ζώσαντες πάντα τὰ στόματα κτηδόντας ἐμβάλλουσιν ἐστὴν στερεὴν καρδίην· οὗτοι μοι δοκεῦσιν οἱ τόνοι τοῦ σπλάγχχνου καὶ τῶν ἀγγείων ἀρχαὶ τῆσιν ἀορτήσιν· ἐστὶ δὲ αὐτέων ζεύγος· αἱ ὑρέσι μεμηχανήνται τρεῖς ὑμένες ἐκάστη περιφέρει ἐξ ἄκρου περ ὁκόσον ἡμίτομα, κύκλου· οἳ τε ξυνιέντες θαυμάσιον ὡς κλείουσι τὰ στόματα τῶν ἀορτέων πέρασ καὶ τὴν καρδίην ἀποθανόντος ἢν τις ἐξεπιστάμενος τὸν ἀρχαῖον κόσμον· ἀφελόντων δὲ, τὸν μὲν ἀποστερήσει· τὸν δὲ, ἐπανακλίνει· οὔτε ὕδωρ ἂν διέλθοι εἰς τὴν καρδίην, οὔτε φύσα ἐμβαλλομένη· καὶ μᾶλλον τῶν τῆς ἀριστερῆς· τοιγὰρ ἐμηχανήθησαν ἀτρεκέστερον καταδίκην· γνώμη γὰρ ἡ τοῦ ἀνθρώπου πέφυκεν ἐν τῇ λαίῃ κοιλίῃ· καὶ ἄρχει τῆς ἄλλης ψυχῆς·

XI. τρέφεται δὲ, οὔτε σιτίοισιν, οὔτε ποτοῖσι τοῖσιν ἀπὸ τῆς νηδύος· ἀλλὰ καθαρῇ καὶ φωτοειδεῖ ²⁾ περιούσι γεγυμνῇ ἐκ τῆς διακρίσεως τοῦ αἵματος εὐπορέει δὲ τὴν τροφήν, ἐκ τῆς ἐγγύστα δεξαμενῆς τοῦ αἵματος διαβάλλουσα τὰς ἀκτῖνας· καὶ νεμομένη ὥσπερ ἐκνηδύος τῶν ἐντέρων τὴν τροφήν οὐκ ὄν κατὰ φύσιν· ὅκως δὲ μὴ ἀνακωχῇ τὸ σιτίον τὰ ἐνέοντα ἐν τῇ ἀρτηρίῃ ἐν ζάλῃ ἐόν, ἀποκλείη τὴν ἐπ' αὐτὴν κέλευθον· ἡ γὰρ μεγάλη ἀρτηρίη βόσκεται τὴν γαστέρα καὶ τὰ ἔντερα· καὶ γέμει τροφῆς οὐχ' ἡγεμονικῆς· ὅτι δὲ οὐ τρέφεται βλεπομένῳ αἵματι ἡ μεγάλη ἀρτηρίη δῆλον ὧδε ἀποπαγέντος τοῦ ζώου· σχασθείσης τῆς ἀριστερῆς κοιλίης ἐρημική φαίνεται πάντα· πλὴν ἰχῶρος τινὸς καὶ χολῆς ξανθῆς καὶ τῶν ὑμενέων περὶ ὧν ἤδη μοι πέφανται· ἡ δὲ ἀρτηρίη οὐ λειψαιμοῦσα· οὐδὲ ἡ δεξιὴ κοιλίη· τουτέω μὲν οὖν τῷ ἀγγείῳ κατ' ἐμὸν νόον ἤδη πρόφασιν τῶν ὑμένων·

XII. τὸ δ' αὖ φερόμενον ἐκτῆς δεξιῆς ζυγοῦται μὲν καὶ τοῦτο τῇ ξυμβουλῇ τῶν ὑμένων· πλὴν οὐ κάρτα ἔβρωσκεν ὑπὸ ἀσθενείας· ἀλλ'

1) Calvus repagula.

2) -ei videtur scriptum esse a correctore in -η, cod. Holkh. non correctus φωτοειδῇ.

ΙΧ. Διὰ τοῦτο δέ, Φημί, καὶ Φλεβία μὲν ἐργάζεται τὴν ἀναπνοὴν ἐς τὴν ἀριστερὴν κοιλίην, ἀρτηρίη δ' ἐς τὴν ἄλλην· τὸ γὰρ μαλακὸν ἐλκτικώτερον καὶ ἐπιδόσιαις ἔχον. ἔχρη δὲ ἡμῖν μείον τὰ ἐπικείμενα τῆς καρδίας διαψύχεσθαι ἐπιβλήματα ¹⁾. ἔστι γὰρ τὸ θερμὸν οὐκ ἐν τοῖσι δεξιόισι, ὥστε διὰ τὴν πάθην οὐκ ἔλαβεν εὐπετέες ὄργανον, ἵνα μὴ πάμπαν κρατηθῇ ὑπὸ τοῦ ἐσιόντος.

Χ. Λοιπὸς ἐστὶν ὁ λόγος οἱ ²⁾ τῆς καρδίας ὑμένας ἀφανέες, ἔργον ἀξιαπηγητότατον. ὑμένας γὰρ καὶ ἄλλαι ἵνες, ἐν τῇσι κοιλίησιν ³⁾ ὁκοῖον ἀράχλαι διαπετέες ζώσαντες πάντα τὰ στόματα, κτηδόντας ἐμβάλλουσιν ἐς τὴν στερεὴν καρδίην. οὗτοί μοι δοκέουσιν οἱ τόνοι τοῦ σπλάγχχνου καὶ τῶν ἀγγείων, ἀρχαὶ τῇσιν ἀορτήσιν. ⁴⁾ ἔστι δὲ αὐτῶν ζεῦγος καὶ ⁵⁾ θύρησι μεμηχανήνται τρεῖς ὑμένας ἐκάστη, περιφερέες ⁶⁾ ἐξ ἄκρου περ ὁκόσον ἡμίτομα κύκλου· οἳ τε συνιόντες ⁷⁾ θαυμασίον ὡς κλείουσι τὰ στόματα, τῶν ἀορτῶν πύλας. καὶ τὴν καρδίην ἀποθανόντος ἢν τις ἐξεπιστάμενος τὸν ἀρχαῖον κόσμον ἀφελὼν τῶνδε ⁸⁾ τὸν μὲν ἀποσπνίξῃ ⁹⁾, τὸν δὲ ἐπανακλίνῃ, οὔτε ὕδωρ ἂν διέλθοι εἰς τὴν καρδίην, οὔτε Φῦσα ἐμβάλλομένη, καὶ μᾶλλον τῶν τῆς ἀριστερῆς. τοιγὰρ ἐμηχανήθησαν ἀτρεκέστερον κατὰ δίκην· γνώμη γὰρ ἡ τοῦ ἀνθρώπου πέφυκεν ἐν τῇ λαίῃ κοιλίᾳ καὶ ἀρχῇ ¹⁰⁾ τῆς ἄλλης ψυχῆς.

ΧΙ. Τρέφεται δὲ οὔτε σιτίοισιν οὔτε ποτοῖσι τοῖσιν ἀπὸ τῆς νηδύος, ἀλλὰ καθαρῇ καὶ φωτεινῇ ¹¹⁾ περισυτῇ γεγυμνῇ ἐκ τῆς διακρίσεως τοῦ αἵματος. ἐκπορεύει δὲ τὴν τροφὴν ἐκ τῆς ἔγγιστα δεξαμενῆς τοῦ αἵματος διαβάλλουσα τὰς ἀκτῖνας καὶ νεμομένη ὥσπερ ἐκ νηδύος τῶν ἐντέρων τὴν τροφὴν, οὐκ ὅν κατὰ φύσιν. ὅπως δὲ μὴ ἀνακωχῇ τὸ σιτίον τὰ ἐνέοντα ἐν τῇ ἀρτηρίᾳ ἐν ζάλλῃ ἑόν, ἀποκλείει τὴν ἐπ' αὐτὴν κέλευθον· ἡ γὰρ μεγάλη ἀρτηρίη βόσκεται τὴν γαστέρα καὶ τὰ ἔντερα καὶ γέμει τροφῆς οὐκ ἡγεμονικῆς. ὅτι δὲ οὐτρέφεται βλεπομένῳ αἵματι ¹²⁾ δῆλον ὧδε· ἀποσφαγέντος ¹³⁾ τεο ζώου, σχασθείσης τῆς ἀριστερῆς κοιλίης, ἐρημὴ φαίνεται πᾶσα πλὴν ἰχθῶρός τινος καὶ χολῆς ξανθῆς καὶ τῶν ὑμένων περὶ ὧν ἤδη μοι πέφανται, ἡ δὲ ἀρτηρίη οὐ λειφαιμοῦσα, οὐδὲ ἡ δεξιὴ κοιλίη. τούτῳ μὲν οὖν τῷ ἀγγείῳ κατ' ἐμὸν νόον ἦδε ἡ ¹⁴⁾ πρόφασις τῶν ὑμένων.

ΧΙΙ. τὸ δ' αὖ φερόμενον ἐκ τῆς δεξιῆς, ζυγοῦται μὲν καὶ τοῦτο

1) ἐπιβλήματα Vollgraffius.

2) cf Charterius.

3) τῇσι κοιλίησιν Foesius.

4) ἀορτήσιν E.

5) καὶ Lindanus.

6) περιφερέες cod. Holkh. correctus Foesius.

7) συνιόντες Littraeus.

8) ἀφελὼν τῶνδε Littraeus. 9) ἀποσπνίξῃ Ermerinsius. 10) ἀρχῇ Vollgraffius.

11) cod. Holkh. non correctus φωτεινῇ.

12) ἡ μεγάλη ἀρτηρίη del. Littraeus.

13) ἀποσφαγέντος E.

14) ἦδε ἡ Littraeus, ἦδε Foesius.

ἀνοίγεται μὲν ἐς πνεύμονος αἷμα παρσχεῖν αὐτοῖς τὴν τροφήν· κλείεται δὲ ἐς τὴν καρδίην οὐχ' ἄρμῳ· ἔκωσ ἐστὶν μὲν ὁ ἥψ· οὐ πάνυ δὲ πουλύς· ἀσθενὲς γὰρ ἐνταῦθα τὸ θερμὸν δυναπτευόμενον χρήματι ψυχροῦ· τὸ αἷμα γὰρ οὐκ ἔστι τῇ φύσει θερμὸν· οὐδὲ γὰρ ἄλλό τι ὕδωρ, ἀλλὰ θερμαίνεται· δοκεῖ δὲ τοῖσι πολλοῖσι φύσει θερμὸν περὶ δὲ καρδίης, τοιαῦτα εἰρήσθω· — περὶ καρδίης: —

VERSIO.

I. Cor forma est qualis pyramis, colore autem saturate purpureum. Amictum autem est tunica levi, in qua paulum humoris est qualis urina ita ut existimes in vesica cor versari; quod ideo factum est ut bene servatum palpitet. Habet autem fere tantum humoris quantum etiam medela est cordis ardori. Hunc humorem cor excernit, bibens, assumens et consumens, lambens potum e pulmone.

II. Bibit enim homo plerumque potionis in stomachum: nam oesophagus quale infundibulum est et potus copiam excipit et quaecumque assumimus. Bibit autem etiam in laryngem, sed paululum, quale et quantum clam per impetum influit: operculum enim exactum epiglottis est neque plusculum potionis ullo modo transmiserit. Cuius rei hoc documentum est: si quis aquam cyano vel minio inquinatam bibendam porrigat animali siti omnino confecto, maxime sui (id enim animal fastidiosum non est neque munditiae amans), deinde, dum adhuc bibit, laryngem ei resecat, inveniat hunc potu coloratum. Quamquam hoc modo pecori manus adferre non viri est cuiuslibet. Non dubitandum igitur est nobis quin potus ille homini laryngem habilem reddat. Sed qui fit (inquies), ut aqua vehementer irruens molestiam struat et multam concitet tussim? Ideo, inquam, quod ex adverso fertur spiritui. Id enim, quod per impetum illum influit, utpote quod secundum parietem eat, aëris exhalationi non officit, sed adeo levem viam ei praebet humectatio illa.

III. Hunc humorem a pulmone simul cum aëre cor abducit. Atque aërem quidem, cum medelae fuit, necessario cor opus est rursus per eandem viam reiciat qua inhalavit; humorem vero partim in vaginam suam exspuit, partim cum aëre foras

τῇ συμβολῇ ¹⁾ τῶν ὑμένων, πλὴν οὐ κάρτα θύρουσκον ὑπὸ ἀσθενείας. ἀλλ' ἀνοίγεται μὲν ἐς πνεύμονα ὡς ²⁾ αἷμα παρασχεῖν αὐτῷ εἰς ³⁾ τὴν τροφήν, κλείεται δὲ ἐς τὴν καρδίην, ἀρμῶ, ὅπως ἐσὶν μὲν ὁ ἥρ, οὐ πάνυ δὲ πολὺς· ἀσθενὲς γὰρ ἐνταῦθα τὸ θερμὸν δυναστεύμενον κρήματι ⁴⁾ ψυχροῦ. τὸ αἷμα γὰρ οὐκ ἐστὶ τῇ φύσει θερμὸν, οὐδὲ γὰρ ἄλλο τι ὕδωρ, ἀλλὰ θερμαίνεται. δοκέει δὲ τοῖσι πολλοῖσι φύσει θερμὸν. περὶ δὲ καρδίας τοιαῦτα εἰρήσθω.

ire sinit. Hac ratione etiam palatum irrigat spiritus, quando remeat. Remeat autem recte: non enim naturae humanae alimenta illa sunt. Quomodo enim hominis alimenta essent ventus et aqua, cruda illa elementa? Inmo vero medela sunt mali innati.

IV. Sed de qua re agimus, cor musculus est validissimus, non nervo, sed toro carnis. Habet autem duos ventriculos discretos, in uno amictu, alterum hic, alterum illic. Qui nequaquam inter se similes sunt: alter enim, qui in dextera parte est, pronus iacet communionem habens cum vena altera (dexter, inquam, e ventriculis, qui in laeva parte sunt (corporis): nam totum cor in hac parte sedem habet). Hic ventriculus tamen omnino amplius est et altero multo laxior, neque extremam partem cordis occupat, sed apicem solidum relinquit et tamquam extrinsecus adsutus est.

V. Alter infra maxime situs est et directe post papillam sinistram, ubi palpitatio quoque deprehenditur. Parietem autem habet crassum, et intus excavatus est caverna forma mortarii simili. Sed enimvero etiam molliter induitur pulmone, quo quidem amictu castigat caloris intemperantiam. Nam pulmo cum natura frigidus est, tum refrigeratur etiam spiritus ductu.

VI. Ambo quidem asperi sunt intus et tamquam paululum arrosi, et dextero magis sinister: ignis insitus enim non in dextro est ventriculo, ita ut non sit mirum asperiores factum esse sinistram, cum ignis intemperati plenus sit. Hanc ob rem etiam spisse involutus est, praesidii causa adversus vim caloris.

VII. Ostia ventriculi non habent nisi quis resecet atriorum

1) συμβολῇ E.

3) αὐτῷ ἐς Littraeus.

2) πνεύμονα ὡς Littraeus.

4) κρήματι Coraes apud Littraeum.

summam partem et caput cordis. Quae si quis resecuerit, bina quidem ostia se ostendent in utroque ventriculo (crassa enim vena, quae ex una oritur, si resecatur, oculos decipit). Hi sunt fontes naturae humanae, unde diffluunt per corpus flumina, quibus animi habitaculum irrigatur: haec vitam afferunt homini, his arescentibus homo commoritur.

VIII. Prope exortum autem venarum ventriculos ambiunt corpuscula mollia cavernosa, quae aures appellantur quidem, sed aurium foramina non habent: haec enim non excipiunt sonitum, sed instrumenta sunt, quibus natura aërem corripit. Et fabri quidem sciti opus esse puto: nam considerans viscus solide conformatum fore ob indumenti densitatem, inde omnino non attractivum, ecce folles ei apposuit, ut fabri fornacibus, ita ut iam eorum ope respirationem temperet. Cuius rei documentum hoc sit: cor totum videas iactari, atria seorsum sufflari et concidere.

IX. Hanc ob rem etiam venulas aio spiritum ducere in ventriculum sinistrum, arteriam in alterum: mollia enim sunt magis attractiva et relaxata. Oportebat autem nobis minus refrigerari superiores cordis panniculos. Nam calor non in dextra cordis parte est, ut ob hoc malum non acceperit instrumentum habile, ne omnino aëre intrante domaretur.

X. Restat ut agamus de membranis cordis latentibus, opere dignissimo quod enarretur. Membranae enim itemque fibrae, in ventriculis velut aranearum telae expansae, ostiis undique cinctis, filamenta immittunt in solidum cor. Hae mihi videntur quae tendunt cor et ventriculos, principia arteriis. Arteriarum autem est par et foris utrique membranae tres fabrefactae sunt, ab extrema sua parte rotundae ut circuli dimidiati, quae si coeunt mirum est quam claudant ostia, arteriarum portas. Et si quis bene sciens ritum antiquum exempto corde hominis mortui harum valvularum aliam declinet aliamque ei inclinet, neque aqua penetret in cor neque flatus immissus. Idque eo magis, si quis aliam declinet aliamque ei inclinet earum, quae ventriculi sunt sinistri. Exactius igitur fabrefactae sunt iure: mens enim hominis in ventriculo sinistro insita est et reliqui animi principium.

XI. Non alitur mens cibus neque potionibus quae ex ventre

prodeunt, sed materia pura ac lucida quae e sanguinis dissolutione provenit. Protrahit illud alimentum e sanguinis receptaculo proximo, radios transmittens et pascens alimentum, velut ex ventre intestinorum, quae res non est secundum naturam. Alimentum autem ne vehementer motum retineant ea, quae in arteria sunt, occludit viam, quae in illam ducit. Magna enim arteria pascitur stomachum et intestina et plena estimenti haud imperatorii. Mentem non ali sanguine, qui videatur, hoc modo apparet: iugulato animali, rescissus ventriculus sinister totus vacuus invenitur, excepto sero aliquo et bile flava et membranis, de quibus iam egi, sed arteria non sanguine vacua neque ventriculus dexter. Illi vasi mea sententia valvularum haec est causa.

XII. Quod autem proficiscitur a dextro ventriculo, ipsum quoque clauditur membranarum commissura, quamquam non prorsus id claudunt membranae propter infirmitatem suam. Sed aperitur in pulmonem versus, ut ei sanguinem praebeat quo alatur, clauditur in cor versus, paulum, ut intret quidem aër, non tamen plurimus. Infirmus enim ibi calor est, cum dometur frigore admixto. Sanguis enim natura non est calidus, neque alius quis humor, sed calefit. Quamquam plerisque natura calidus esse videtur. Sed de corde hactenus.

Commentarius.

Cc. I—III. De forma et colore cordis. De pericardio. De humore quem continet pericardium et aëre medellis ignis insiti.

Χροὴν δὲ κατακορὲς φοινικὴν videtur mihi legendum esse, recepta coniectura Ermerinsii κατακορὲς pro lectione codicis Vaticani κατακορῆς. Adverbium enim κατακορὲς coniunctum cum adiectivo, quod colorem indicat aliquem, satis est usitatum. Sed adiectivum κατακορῆς sensu „fuscus” adhibitum nusquam inveni. In Galeni „Τῶν Ἱπποκράτους γλωσσῶν ἐξηγήσει” s. v. κατακορεῖα haec scripta inveniuntur: ... Φάρμακον μέντοι κατακορὲς ἢ διὰ τὸν κενούμενον ὑπ’ αὐτοῦ χυμὸν ἢ διὰ τὴν ἰδίαν χροῖαν.... Galeno igitur res incerta erat. Cum tam facile in codicibus ε et η commutentur, nihil obstat quominus sequamur sermonem usitatum, quem commendat Ermerinsius.

Ad περιβεβλέαται Littraeus haec adnotat: „Je serais disposé à lire περιβέβληται. Περιβεβλέαται est un pluriel qui ne se comprend qu'autant qu'on suppose que l'auteur a changé de nombre en esprit, et sous-entendu κερδίσι”.

Sed veritus est Littraeus περιβέβληται in textum recipere, quod facere non dubitavit Ermerinsius.

Fuchsius annotat, si περιβεβλέαται sit lectio vera, hic exemplum inveniri mutationis numeri, minime hinc alienae, cum mentio fiat de corporis humani parte, quam bipartitam esse putent antiqui. Idem citat tres locos, ubi consimilem mutationem numeri in scriptis collectionis Hippocraticae extare putat.

Primus est Περὶ σαρκῶν c. XIX, ubi de feminis concipientibus agitur his verbis: Εὐδὴλον δὲ καὶ ὅταν λάβῃ ἐς γαστέρα τῇσιν ἐπισταμένῃσιν, αὐτίκα ἔΦριξε...¹⁾. Quae Fuchsius sic vertit: „Für die Kundigen ist es aber auch leicht zu merken, wenn sie concipieren: die Frau schaudert es sogleich...”. Quae versio, quamquam fere recta, attamen verbis τῇσιν ἐπιστ. non suum locum attribuit. Manifestum enim est hunc esse sensum: evidens est, cum femina concipit, scientibus nempe, tunc enim statim horret. Fuchsius ad hunc quoque locum adicit annotationem de mutatione numeri Graecis propria et Foesio et Cornario crimini dat quod in editionibus suis tales mutationes expulerunt. Atqui hic locus nihil praebet quod nostri περιβεβλέαται simile sit, neque quod ad constructionem, quod supra apparebat, neque vero quod ad sensum attinet. Mentio fit modo de feminis concipientibus huius rei sibi consciis universis, modo de quaque tali femina, ita ut mirari non possis tum numero singulari, tum plurali uti auctorem. Contra in capite nostro auctor docere incipit de parte corporis, quae bipartita quidem, ut post apparebit, ei videtur, quam hic tamen pro una habet et a legentibus haberi vult. Haudquaquam verisimile est auctori nostro hoc loco adeo iam ventriculos cordis, de quibus c. IV^o demum agere incipit, ob oculos versatos esse ut κατὰ σύνεσιν construens hic numero plurali uteretur. Deinde Fuchsius memorat Π. ἀδένων c. XIV, ubi de genere

1) Aliorum librorum Hippocraticorum titulos et locos cito secundum Littraei editionem, cuius orthographiam quoque et interpunctionem in citando sequor.

quodam aegrotantium haec dicuntur: *μαραίνεται ὁ ἄνθρωπος... ζῶειν οὐκ ἐθέλει... πονέει τὴν σπάθην, καὶ ἅμα τῷ πόδε καὶ μὴρῷ παρέπονται, καὶ αἰεὶ τελέως ἔλλυνται χρόνῳ πολλῷ μελεδαινόμενοι, καὶ οὕτως ἀπηύδηκε καὶ θνήσκει.* Si subjectum, ad verbum ἔλλυνται mente supplendum, sit οἱ ἄνθρωποι, quod Littraeus negat, Fuchsius tamen perhibet sic se habere, prorsus eadem res hic invenitur quae supra Π. *σαρκῶν* c. XIX^o, dico rursus mentionem fieri generis cuiusdam hominum, scilicet aegrotantium, quorum quisque iisdem morbi cuiusdam malis obnoxius sit. Neque aliter res se habet Π. *Φύσιος ἀνθρώπου* c. VI^o ubi describuntur ea, quae accidunt hominibus qui nimium medicamenti bilem ducentis potaverunt: *χολὴν ἐμέει... ἔπειτα... ἐμέουσι χολὴν μέλαιναν ἀναγκαζόμενοι, τελευτῶντες δὲ αἷμα καθαρὸν, καὶ ἐν τῷδε ἀποθνήσκουσιν.* Fuchsius igitur loci difficultatem non explanavit.

Iam vero perpendendum est, possitne forma *βεβλέαται* orta esse e doctrina grammaticorum, qui exitus *-αται* et *-ατο* numero singulari tribuerint. Quin etiam Herod. IX, 100 tradita est forma *παρεσκευάατο* pro singulari. Fac vero hanc formam mendose esse traditam: hoc tamen constat iam ineunte tertio saeculo exitus *-αται* et *-ατο* pro singularibus usurpata esse. Cf. Callimachi frg. 32: *Δειπνιάς ἐνθεν μιν δειδέχαται* et frg. 521: *κούρη δὲ παρείατο δακρυχέουσα*, Euphorionis frg. 162 Meineke = frg. 182 Scheidweiler *φλεγεθοίατο*, quod ibi numerus singularis est ¹⁾; v. Kühner-Blass, Gr. Gramm. I, 2, p. 78. Ergo, cum tempus quo liber Π. *καρδίης* est scriptus sit incertum, fieri potest ut forma *βεβλέαται* sit forma singularis. Quam ob rem tutanda esse mihi videtur.

Οὔρον. Dubitavi essetne fortasse legendum *οὔρος*, quod Ionice dici solet pro *ὄρος* vel *ὄρρος*, serum. Praesertim cum infra in capite nostro, admoniti haud dubie Foesii versione, Littraeus Ermerinsius Fuchsius *διοῤῥοῖ*, in serum vertit, legunt pro *διουρέει*, quod codices praebent, ut dicat auctor noster humorem, quem e pulmone hauriat, cor in serum aliquod vertere. Optime enim inter se congruere mihi videbantur *οὔρος*, serum, et *διοῤῥοῖ*, in serum vertit, dum in *διοῤῥοῖ* illud *οὔρον*, urina, minime convenit.

1) Cf. Schol T V Hom. II. XXIII, 197; Meineke, Anal. Alex. p. 158.

Praeterea primo aspectu alienum videtur quod doctus medicus cum urina comparat serum, quod „pericardium” continet. Sed vetant legi οὐρός verba, quae sequuntur, ὥστε δόξεις ἐν κύστει τὴν καρδίην ἀναστρέφεσθαι. Omitto quod vocabulum κύστις vix alium utrum vel saccum significare potest atque vesicam „urinariam”¹⁾, sed illud ὥστε δόξεις, ita ut existimes, indicat auctorem comparationem spectare, non rem describere quodammodo se habentem. Re vera igitur cum urina serum illud comparat²⁾ et ἐν κύστει hic nihil aliud est nisi: in vesica „urinaria”.

Videamus nunc statim quid statuamus de διαβροῖ illo, quod viri supra nominati pro διουρέει legunt. Auctor noster serum, quod in „pericardio” invenitur, cum urina comparat, „pericardium” ipsum cum vesica „urinaria”. Quid igitur mirum eum in eadem comparatione persistere atque cor inducere velut transmingens (sive exsudans) in „pericardium” humorem illum, quem e pulmone hauriat. Sic διουρέει non modo non opus est nos mutare, sed etiam melius hoc vocabulum in contextum capitis convenit.

Θάλλεται. Hanc vocem Foësius grammaticae causa mutavit in θάλληται³⁾. Lindanus coniecit πάλληται, Schneiderus ἄλληται, quod in textum recepit Littraeus itemque Ermerinsius, qui tamen in Proleg. II, XXXVIII proposuerat θάλλη. Fuchsius quoque in versione Schneideri lectionem sequitur⁴⁾. Fuchsius adnotat verbum θάλλειν non inveniri passive praeter quod lexicographi ex Hippocrate citant τεθληγμένα δένδρα. Sed locum non memorat Fuchsius et ampliora de hac re non habet. Si re vera haec forma τεθληγμένα in alio libro Hippocratico inveniretur, putare possemus, comparata forma nostra θάλλεται, in libris Hippocraticis θάλλειν etiam passive usurpari et loco nostro lectionem θάλλεται vel θάλληται esse tutandam. Sed videamus illud τεθληγμένα. Locum, quem lexicographi illi haud

1) Significat etiam vesicam „felleam”.

2) Cf. de huius seri colore citreo Zwaardemaker, Leerboek der Physiologie, Harlema 1920—'21, I p. 246. 3) In Foëσιο citando sequor editionem a¹ 1624.

4) Fuchsius I p. 147 haec annotat: „Darauf kommt es aber nicht an, dass das Herz an einem gesicherten Orte in üppiger Blüte steht, sondern dass es kräftig arbeitet und trotzdem durch den serösen Doppelsack, das „Pericardium”, geschützt, keinen Schaden leidet, noch anstiftet”.

dubie spectant, inveni in libro Π. ἐνυπνίων (Π. διαίτης τὸ τέταρτον) c. XC°, ubi Littræus in textu habet haec: Δένδρων δὲ ἡ ἀκαρπία σπέρματος τοῦ ἀνθρώπου διαφθορὴν δηλοῖ· ἦν μὲν οὖν φυλοῖσιν οὐκ ἔστι τὰ δένδρα, ὑπὸ τῶν ὑγρῶν καὶ ψυχρῶν βλάπτεται· ἦν δὲ τεθὴλη μὲν, ἀκαρπα δὲ ἦ, ὑπὸ τῶν θερμῶν καὶ ξηρῶν (L. VI, p. 654). Littræus in apparatu critico adnotat: τεθλημένη, ἀκαρπα δὲ vulg. — ... τεθλημένη ἀκαρπα δὲ θ. Cum codices Parisinos, quos in libros Π. διαίτης contulit (cf. L. VI, p. 463 sq.), non memoret, apparet eum legisse in his codicibus idem, quod habet textus, quem appellat vulgatum, sc. Foesii. (Cf. de hac Littræi ratione quae annotat II, p. 218.) Videmus statim lectionem, quam praebet codex vetustissimus Vindobonensis θ, rectam esse. Ita evanuit forma illa τεθλημένη, quae quodammodo formam θάλλεται vel θάλλεται loco nostro tutari potuisset. Videamus nunc de Lindani coniectura πάλλεται. Verbum πάλλεσθαι a scriptoribus antiquioribus usurpatur tantum ubi de vehementiore cordis motu fit mentio, velut II. X, 452 et 461, Aesch. Suppl. 566 sq., Cho. 410. In libro Π. ἱερῆς νοῦσου c. VI haec leguntur: "Ἦν δ' ἐπὶ τὴν καρδίην ποιήσεται ὁ κατὰρῆος τὴν πορείην, παλμὸς ἐπιλαμβάνει καὶ ἄσθματα. Παλμὸς igitur etiam in libro hoc Hippocratico est cordis motus vehementior.

Foesius in „not. brev.” annotat Rufum Ephesium de corde agentem haec habere: παλλομένη συνεχῶς σφυγμοῦ κίνηματι.

Rufus tamen verbo πάλλεσθαι eodem sensu utitur quo libri Hippocratici. Cf. Ruf. Eph. ed. Daremberg—Ruelle (Paris a° 1879) pp. 65 et 220. Foesius Rufi verba perperam refert.

Credo ἄλλεται legendum esse cum Schneidero ¹⁾. Theocr. III, 37 legitur: "Ἄλλεται ὀφθαλμὸς μευ ὁ δεξιός, palpitat mihi oculus dexter. Π. ἱερῆς νοῦσου c. XVII° ἄλσιν παρέχειν usurpatur de motu praecordiorum („diaphragmatis”) sic: εἴ τι ἄνθρωπος ὑπερχαρείη ἐξ ἀδοκῆτος ἢ ἀνιηθείη, πηδῶσι καὶ ἄλσιν παρέχουσιν (αἱ φρένες). Quamquam hic ἄλσιν παρέχειν mihi videtur nihil aliud significare nisi contremiscere et haud scio an fortasse apud Theocritum l. l. haec significatio potius spectetur, tamen haec sententia verbi ἄλλεσθαι transitum ad significationem micandi, palpitandi praebet. Iuvat hic conferre Marsyae deglupti

1) Coniunctivus hic est brevi vocali ornatus.

„salientia viscera” Ovid. Met. VI, 390. Conferenda sunt etiam *πῆδᾶν, πῆδημα (πῆδησις)*, quae de cordis motu usurpari solent. De qua re vide Groeneboomii commentarium ad Herodam IV, 61¹⁾. Sed praesertim notandum est c. IV libri nostri vocabulo *ἄλμα* motum cordis solitum significari.

ῥωσκημένως. Hanc vocem nihili ortam esse suspicatur Vollgraf-
fius e glossemate ad vocem *ἄλλεται* adscripto hoc modo: *ἄλλεται*^{βρώσκη}.
Inde orta sunt monstra illa *θάλλεται βρώσκη(μένως)*; notum
enim est in scriptura minuscula terminationem *-μένος* per
compendium scribi.

Ἐν Φυλακῇ. Wellmannus²⁾ sumit libellum nostrum Π. καρδίης, Platonis scriptum c. t. Timaeus, fragmentum Vindiciani ex eodem fonte hausisse. Verba *ἐν Φυλακῇ* enim sensu activo intellegit Wellmannus et locos citat Platonis et Vindiciani, quibus haec verba inveniuntur: *τὴν δὲ δὴ καρδίην ... εἰς τὴν δορυφορικὴν οἴκησιν κατέστησαν ...* (Plat. Tim. 70 A) et „... ob hoc sub ea parte subiacente corde et semper *vigilante*...” (Fragm. Vind. c. 49). Ut his locis cor inducitur tamquam vigil, sic nostro quoque loco rem se habere putat Wellmannus. Nusquam tamen inveni verba *ἐν Φυλακῇ* sensu activo, ut significant „custodis instar”. Invenitur quidem locutio *ἐν Φυλακῇ ἔχειν*, *custodire, conservare*, praesertim apud Herodotum, e. g. Herod. I, 160 *Πακτύην αἱ Πέρσαι εἶχον ἐν Φυλακῇ*, I, 57 *τοῦτον (sc. τὸν γλώσσης χαρακτῆρα) ἔχουσι ἐν Φυλακῇ*, VII, 207 *τὸν Ἰσθμὸν ἔχειν ἐν Φυλακῇ*. Tropice *ἐν Φυλακῇ(σι)* usurpatur in locutionibus *ἐν Φυλακῇσι εἶναι* e. g. Herod. III, 152 et *ἐν Φυλακῇ ἔχειν* e. g. Pind. Pyth. IV, 75 (*τὸν μονοκρήπιδά πάντως ἐν Φυλακῇ σχεθέμεν μεγάλη*), quae locutiones *cavere* significant. Sed persuasum mihi est id, quod vult Wellmannus, graece verbis *ἐν Φυλακῇ* dici non posse. Si hoc voluisset auctor noster, scripsisset *ὡς φύλαξ* vel tale quid. Recte vertit Littraeus „en bonne garde” et Fuchsius „an geschütztem Orte”: cor bene custoditum palpitare potest. (Cornarius vertit: „ut sanum in custodia florescat”, Foesius: „ut validum in custodia vigeat.”)

1) P. Groeneboom, „Les mimiambes d'Hérodas”, Groningae a° 1922, p. 143.

2) Fragmentsammlung der griech. Ärzte pp. 98 sqq.

Verba ἔχει δὲ τὸ ὕγρῳμα ὁκόσον μάλιστα καὶ πυρρῳμένη ἄχος Cornarius vertit: „Habet autem humiditatem *tantam quanta* satis est aestuanti in medelam.” Similem versionem exhibent etiam alii interpretes omnes. Sed iniuria in his versionibus omissum est καὶ. Alteram enim rationem auctor affert, ob quam in sero illo cor versetur, nempe ut ardor cordis humore illo restinguatur. Ideo illud καὶ minime negligendum mihi videtur. Illud quoque notandum est ὁκόσον μάλιστα non esse *tantam quanta* sed: *fere tantam quanta*. Eodem sensu, ut omnes sciunt, adverbium quod est μάλιστα nominibus numeralibus addi solet.

C. II. Hoc capite auctor primum docet hominem bibentem plurimum potionis demittere in ventriculum, tenuem tamen partem humoris fallere „epiglottidis” custodiam et illabi in „laryngem”. Νηδύν enim nihil aliud est nisi „ventriculum” Nam στόμαχος hic est *gula* (Foës. Erm.), „oesopaghus”. Opponitur enim Φάρυγγι, quam hodie medici „laryngem” vocant. Littraeus igitur iure vertit „le larynx”.

Quod Ermerinsius et Fuchsius vertunt: „in pharyngem”, „in den Pharynx”, nihili est. Eorum versionem ne sic quidem defendere posses ut contenderes eos pharyngem nuncupasse sensu, qui graece valet, nam in versione hodierna eiusmodi vocabulum sensu hodierno adhiberi consentaneum est. Quomodo enim quis linguae graecae imperitus — si medicinam graecam e versione hodierna cognoscere velit — scire possit Fuchsium „in den Pharynx”, vel Ermerinsium „in pharyngem” vertentes eam partem corporis spectare quam hodie „laryngem” vocant medici eosque huic voci sensum tribuere quem habet apud Graecos? Verisimile non est hos viros doctos hic vocabulum quod est pharynx sensu hodierno usurpasse. Omne scilicet quod bibimus in „pharyngem” quodammodo descendit, deinde in gulam vel „oesophagum”. Sed auctor noster perhibet aliquid potionis a nobis haustae e „pharynge” etiam in „laryngem” penetrare. Iam ex eis, quae protulimus, facile intellegi potest, quod supra iam memoravimus, „στόμαχον” idem esse quod „oesophagum”.

Recte Littraeus, littera σ transposita, χῶνος habet et προσαιρούμεθα pro χῶνος et προαιρούμεθα textus traditi. Nam et

forma *χῶνος* non est toleranda et *προαιρούμεθα* non potest intellegi. Προαιρούμεθα tamen, *assumimus, edimus* (cf. Ath. III, 81b τὰς δὲ πλείους — sc. ἀπίους — προσαράμενοι μᾶλλον πέττομεν) optimum praebet sensum. Verba καὶ ἅσσα προαιρούμεθα explicative addita sunt ad τὸ πλῆθος.

Διὰ ῥύμης. De his verbis multum inter viros doctos disputatum est. Cornarius „per rimam” vertit. Quam ob causam Foesius in „brevibus notis” annotat Cornarium videri διὰ ῥωγμῆς legisse. Ipse vertit: suo impetu, Ermerinsius: per impetum, Littraeus: à travers la fente, Fuchsius: durch den Spalt. Iniuria igitur videtur Foesius coniecturam ῥωγμῆς tribuisse Cornario, cum etiam alii viri docti vocabulo ῥύμη significationem rimae attribuerunt. Fuchsius in calce annotat: „Die Bedeutung „enge Gasse” ist für das Wort (ῥύμη sc.) an und für sich vollkommen gesichert.” Quam rem, quae amplius a Fuchsio non explanatur, missam facio. Sed haec Fuchsius addit: „Würde man ῥύμη als „gewaltsamen Andrang” erklären, so gäbe die Stelle keinen Sinn. Gerade das gewaltsam Andrängende ist es ja, welches sich dem ausgeatmeten Pneuma widersetzt, es steht aber da οὐκ ἐνίσταται d. h. „es widersetzt sich nicht.”” Sed confundit Fuchsius τὸ διὰ τῆς ῥύμης ἐσρέον, quod idem mihi videtur atque postea τὸ διὰ τῆς ὀρμῆς ἐσρέον, et ὕδωρ ἀναιδῆς ἐνοροῦον. Distinguit enim auctor vim, quae, in demittendo cibos et potum in „oesophagum”, simul infertur „epiglottidi”, qua vi humoris aliquid penetret in laryngem, a vi multo vehementiore, quae infertur, si quis „corpus alienum” vel, quod hic spectat auctor, nimium aquae temere et proterve irruentis, non in oesophagum, sed perperam in laryngem demittit. ῥύμη enim et ὀρμή in capite nostro synonyma esse mihi videntur, sensu usitato „impetus” hic usurpata. Qua ex re sequitur ut putem reiciendam esse Porti coniecturam qui pro lectione codicum ὀρμῆς legit ῥύμης.

Τυτθόν. Foesius (in „not. brev.”) ¹⁾ iure annotat Cornarium, cum hunc librum latine verteret, ἤττον coniecisse pro τιτθόν: scripsit enim „minus”. Τιτθόν (quod sensum nullum praebeat)

1) p. 322.

am Calvus perperam legisse videtur et deinde editores, donec Littræus τὸν restituat.

Πῶμα. Pro πόμα Vaticanus esse legendum πῶμα, quam emendationem iam habet codex Parisinus E, sat manifestum est.

Κῶν δῖσει. De futuro cum particula ἄν v. Kühner-Gerth, Griech. Gramm. II, 1, p. 209; Brugmann-Thumb, Griech. Gramm. p. 621. Iniuria Charterius, quem secuti sunt Mackius et Littræus, δῖσει in δῖση mutavit. Aem. Portus οὐκ ἄν δῖσει coniecit. Sed nil opus hac negatione. Foesius in „not. brev.” καὶ οὐ δῖσει commendat, in textu tamen habet οὐκ ἄν δῖσει. Ermerinsius habet καὶ δῖσει, quae lectio magis mihi placet. Sed cum in codicibus tam clare καὶ scriptum sit, parum verisimile mihi videtur vocabulum tam usitatum quam est καὶ abisse in καὶ, quae vocabula crasi coniuncta multo minus in promptu essent librariis. Vertendum autem est, ut iam recte Cornarius: „ne permiserit quidem aliquid amplioris potus penetrare”.

Δεδιψηκότι πάνυ. E contextu satis apparet haec verba intelligenda esse ut vertit Littræus: „à un animal très altéré”.

Τὸν λαιμόν interpretes vertunt latine „guttur” vel „iugulum”, Littræus: „la gorge”, Fuchsius: „die Kehle”. Quae versio subtiliter legentibus non placebit. Nam haud dubie, si quis experimentum, quod auctor noster spectat, exsequetur, guttur animalis resecti tali modo coloratum inveniet. De gutture colorato tamen hic non agitur: „laryngem” enim quem hodie vocant tingi dicit auctor. Ergo λαιμόν hic est i. q. Φάρυγγα („laryngem”) supra.

Τὴν σύριγγα. Σύριγξ, proprie fistula, hic nihil aliud potest esse nisi „larynx” vel „trachea”, ut docet contextus. Cornario σύριγξ est „guttur”, Foesio „arteria”. Vocabulum hoc „arteria”, quod etiam Ermerinsius hoc loco in versione usurpat, hic idem est quod „fistula”. Littræus σύριγγα vertit per: „canal”, Fuchsius per „Speiseröhre”. Sed omnis auctoris nostri oratio huc spectat ut ostendat potionis aliquid clam ingredi in „laryngem” et „tracheam”, in fistulas homini ad spiritum ducendum servientes, et ut explicet quem ad finem hoc fiat. Videtur Fuchsium fugisse quae sit eius ratiocinatio. Ideo fortasse etiam initio capitis nostri „Pharynx” scripsit pro „Larynx”, itemque infra τὸ γὰρ διὰ τῆς ῥύμης ἐσρέον vertit: „Denn das-

jenige, was durch die enge Gasse hindurch in die Speiseröhre hineinfliesst". Quae versio etiam magis mirationem movet cum videmus eum sic pergere: („dasjenige, was ... in die Speiseröhre hineinfliesst,) tritt, da es längs der Wand hinläuft, dem *Aufsteigen des Luftstromes* nicht in den Weg" e. q. s.; eumque in annotatione ad vocem *ρύμης*, quam supra memoravimus, haec etiam scripsisse: „Was hingegen durch den Spalt, welchen die Epiglottis mit den Wänden der *Speiseröhre* bildet, hindurchläuft, das ist in feine Strahlen zerteilt und stört, da es sanft hinabgleitet, *den ausströmenden Atem* nicht" ¹⁾.

Verbum *ἐντρέπίζει* verterunt perperam Cornarius per „vergat", Foesus per „convertatur", liberius Littraeus, quem Ermerinsius et Fuchsius sunt secuti, per „lubrifico"; *ἐντρέπίζει* hic est „habilem reddit".

Verba tradita: *ἀλλὰ πῶς ὕδωρ ἀναιδὲς ἐνουρον ὄχλον καὶ βῆχα περιέχει πολλήν* sensum nullum praebent. Cornarius, quamquam in textu nil mutat, vertit: „sed quomodo aqua acervatim irruens, turbationem ac tussim multam exhibet?" ut iure annotet Foesus Cornarium procul dubio *ἐνοροῦον* legisse. Idem haec addit: „etsi *ἐνόρον ὕδωρ*, incidens aqua, legi potest. Sic enim melius quam quod *ἐνουρον ὄχλον* quidam ex hoc loco „molestiam in urina" annotant. Ceterum pro *περιέχει*, *παρέχει* legendum videtur, sicque legisse videntur Interpretes, etsi vulgata lectio ferri potest" ²⁾. Equidem *ἐνόρον* graecum esse vocabulum non puto; *ἐνουρον ὄχλον* re vera nihil aliud nisi „molestiam in urina" significare posse mihi videtur. Ita *ἐνοροῦον* illud, quod Cornarius videtur coniecisse, recipiendum esse censeo. Quod Foesus notare neglexit — etiam *παρέχει* iam Cornario ante oculos versatum esse videtur, (quod vocabulum editores posteriores debent conjecturae Aemilii Porti ³⁾), cum „exhibet" scripserit in versione sua latina, quod *περιέχει* significare non potest. Quae lectio *παρέχει* mihi quoque recipienda esse videtur, cum vocabulum *περιέχει* hic prorsus futile sit. Mercurialis iam *παρέχει* in textum recepit ⁴⁾, Foesus, quam-

1) Quod ad rem attinet vide de „epiglottide" et de „potu ad pulmones pervadente" locos scriptorum antiquorum, quos citat Foesus in „not. brev." p. 322.

2) Quomodo Foesus ipse hanc rem tractaverit vide in capite de editionibus p. 26.

3) Cf. p. 22. 4) Cf. p. 22.

quam „exhibet” habet in versione, in textu περιέχει retinet ¹⁾. Ceteri editores in textu et in versione lectiones ἐνοροῦν et παρέχει amplexi sunt.

Vocabulum ἀναιδὲς Littraeus in ἀνέδην mutavit, quod vocabulum haud dubie desumpsit ex Foesii „Hippocratis Oeconomia”, ubi ille de voce ἀναιδὲς agit et hoc vocabulum memorat. Sed hac mutatione nil opus est, cum optime conveniat in contextum significatio, quae in vocabulo ἀναιδὲς inest, quae est germanice „rücksichtslos”, irreverenter, proterve, inclementer. Ἀναιδής iam apud Homerum non solum usurpatur de personis, velut A, 158 de Agamemnone, ρ, 449 de Ulixē mendico, in Od. passim de procis, sed etiam de rebus, velut de lapidibus Δ, 52, λ, 598. Theocr. XXIV, 23 ἀναιδέας appellat ὀδόντας serpentium, quos Hercules infans strangulat, Bianor, Anth. Pal. IX, 278 χεῦμα ἀναιδὲς habet. Iam si meminimus, quod supra scripsi, inter se opponi τὸ διὰ τῆς βύμης (δὲρμης) ἐσρύν (ἐσρέον) et ὕδωρ ἀναιδὲς ἐνοροῦν, satis patet quid hic sibi velit vocabulum ἀναιδὲς. Ita, lectionibus ἐνοροῦν et παρέχει receptis, sensus verborum ἀλλὰ-πολλήν clarus esse mihi videtur.

Littraeus τυτθὸν substituit pro τοῖχον textus traditi et vertit παρὰ τυτθὸν „peu à peu”. Iure tamen Ermerinsius et Fuchsius redierunt ad lectionem traditam. Minime enim probanda est coniectura, quae non meliorem praebeat sensum. Quid autem hoc loco manifestius et aptius dici potest quam quod praebet lectio tradita: potionem, fluentem παρὰ τοῖχον, secundum parietem „tracheae”, eo ipso nullum malum efficere non modo, sed etiam commodi quid praebere spiritus ductui.

Huc accedit quod is, qui putat aliquid humoris invita epiglottide descendere in „laryngem” et „tracheam”, non potest credere id descendere alio modo quam secundum parietem harum fistularum. Sed praesertim videamus quae sit ratiocinatio auctoris: aqua, temere irruens, molestiam praebet et tussim concitat. Quam ob rem? Quia ἀπάντικον, ex adverso spiritus ductui fertur. Potio tamen illa, quae „epiglottidem” fallens influit, non obsistit aëri expirato: quo modo melius, quam si influit secundum parietem?

1) Cf. p. 26.

Τοῦτο δὲ τὸ ὑγρὸν ἀπάγει τοῦ πνεύμονος ἅμα τῷ ἡέρι. Recte iam Cornarius vertit: „Hunc itaque humorem cor de pulmone una cum aëre abducit.” Verbis enim τοῦτο δὲ τὸ ὑγρὸν auctor redit ad τοῦτο δὲ τὸ ὑγρὸν διουρέει ἢ κερδίη πίνουσα e. q. s. c. I, velut in parenthesi positus omnibus rebus, quas docuit de origine humoris, qui in pericardio invenitur, deque eius usu in fistulis spiritum ducentibus. Vel potius sic explicem: dum disserit de origine humoris illius, quem c. I^o tutelam et medelam aiebat esse cordis, deque eius vi quod attinet ad fistulas spiritum ducentes, velut abduci se passus est ab argumento, quod c. I^o tractabat. Eo iam redit verbis τοῦτο δὲ τὸ ὑγρὸν ἀπάγει τοῦ πνεύμονος ἅμα τῷ ἡέρι; quapropter verbi quod est ἀπάγει subjectum esse sumendum est τὴν κερδίην. Versionem Cornarii secuti sunt etiam alii interpretes praeter Littraeum et Fuchsium. Quorum ille ἀπάγει intransitive intelligit: „ce liquide s'en va du poumon avec l'air” (quo?). Verba igitur τοῦτο — ἡέρι arete cum praecedentibus coniungit, quae quidem initio capitis IIIⁱ attribueret praestat. Fuchsius vertit: „Diese letztere Feuchtigkeit aber treibt das Aufsteigende mitsammt der Luft von der Lunge hinweg.” Haec omnino non intellego; sunt enim absurda.

C. III. Subjectum verborum ἐκβάλλειν, ἔχαιρε, ἀποπτύει, ἔχ(ἔχ) (quod cum Vaticano correcto legendum esse mihi constat) haud dubie κερδίη est. Cornarius iam hoc vidit et in versione post verba „Hunc itaque humorem cor de pulmone una cum aëre abducit” sic pergit: „Aërem quidem igitur ubi in medelam cessit, necessario oportet retro per eandem viam qua adduxit reicere. Verum humorem partim in culeum ac vaginam suam expuit, partim rursus una cum aëre foras propellit.” Alii interpretes aliter rem se habere non putaverunt praeter Littraeum et Fuchsium. Quorum ille sic vertit: „Ainsi, nécessairement, l'air, ayant rempli son office de remède, reprend la route par laquelle il est venu; et quant au liquide, une part est expulsée dans la gaine du coeur (*péricarde*), qui laisse l'autre part s'en retourner avec l'air au dehors.”

Subiectum verborum ἐκβάλλειν et ἔχαιρε, quae intransitive posita esse putat, igitur ἡέρη esse arbitratur. Quodnam apud eum subiectum sit verbi ἀποπτύει non apparet; subjectum

verbi ἐξ ei *κυλεύς* est. Fuchsii versio haec est: „Die Luft, welche ein Heilmittel war, muss die Respiration nun notwendigerweise auf demselben Wege austreiben, auf welchem sie sie hineinzog, die Feuchtigkeit aber speit sie zum Teile in seinen Beutel, zum anderen Teile hingegen lässt sie dieselbe zusammen mit der Luft nach aussen gehen.” Fingit igitur subiectum novum „die Respiration”. Ermerinsius *χρὴ* delet et *ἀνάγκη* pro *ἀνάγκη* scribit ¹⁾. Cuius haec sunt verba: „Aërem itaque cum medela fuerit, retro et per eandem viam, per quam adduxit, ex necessitate reiecit. Humoris vero partem quidem in suam (i. e. cordis) vaginam expuit, partem etiam rursus una cum aëre foras ferri permittit.” Ex verbis „i. e. cordis” satis apparet Ermerinsio *καρδίην* subiectum esse quattuor verborum. Iniuria tamen vocabulum *χρὴ* tollit et *ἀνάγκη* scribit. Quam coniecturam defendit his verbis: „*χρὴ ἀνάγκη ἐκβάλλειν* ne in hoc quidem scriptore tolero; *χρὴ* abundat et eximendum est.” Perperam in verbis *χρὴ ἀνάγκη* Ermerinsius suspicatur inesse *ταυτολογίαν*. Nuda iam versio sententiae nostrae hoc manifestum reddit: „*Necessario* opus est cor aërem, cum medelae fuerit, retro eadem via, qua adduxit, eicere.” Sed praeterea in fine capitis IIIⁱ auctor expedit rationem ob quam *necessario* opus sit id fieri: cruda, intemperata, qualia sunt spiritus et aqua, hominis alimenta esse non possunt. Non sunt ista cibus hominis ²⁾. Iusta igitur ratione aër retro vadit.

Θεραπείην ³⁾. Cf. i. f. capitis nostri *τιμωρίη συγγενέος πάθης* et item c. I.

Post vocabulum *κυλεύδν* omnes codd. mss. et edd. habent *κυτότης*,

1) Cui coniecturae assentitur W. A. Heidel, Harvard Studies in classical Philology XXV a¹ 1914 p. 188.

2) Heidel, l. l. annotat auctorem igitur nostrum putare *ζνέμον* et *ὑδωρ πέψει* esse temperanda ut alimenta sint, quod placitum non quadret in doctrinam librorum Hippocraticorum. Quam rem Heidel putat argumento esse librum nostrum esse scriptum posterius.

3) Cum vocabulo hoc *θεραπείην* Heidel l. l. confert *τὴν ἕλξιν*, II. *ἀδένων* c. 7, quod est i. q. *τὸ ἐλκόμενον*. Annotat etiam hoc esse argumentum originis recentioris libri II. *καρδίης*. Idem cum verbis capitis nostri *παλινδρομεῖ δὲ κατὰ δίκην* — *τιμ. συγγ. πάθης* et cum capitis VI parte posteriore comparat Anaximandri sententiam: *ἐξ ὧν δὲ ἡ γένεσις ἐστὶ τοῖς οὔσι, καὶ τὴν φθορὰν εἰς ταῦτα γένεσθαι κατὰ τὸ χρεόν* (Diels, Die Fragm. der Vorsokratiker ed. III I 15, 26 sq.).

quod interpretes omnes per pronomen possessivum reflexivum verterunt, recte quidem quod ad sensum attinet, nam αὐτέης hic nihil aliud atque καρδίας esse potest; sed mirari subit quod non viderunt ἐαυτέης legendum esse, quam formam haud dubie librarius aliquis pro forma genuina ἐωυτῆς substituit ¹⁾.

Pro ἀποπτύει cod. E et editiones vetustiores ἀποπίει habent, de qua re in prolegomenis meis egi. Hanc lectionem Lindanus coniectura sanare conatus est; scripsit enim ἀποπιέζει, haud illepide, praesertim cum hoc vocabulum bene congruat cum διουρέει c. I. Sed revera lectio ἀποπίει nihili facere nos oportet. Solum ἀποπτύει bonum praebet sensum.

Lectio vetustissimi textus, quam adhuc habet codex Holkhamensis et cuius vestigia exhibet Vaticanus, sc. χωρέει· ἐν ταύτῃ ²⁾ recte videtur mihi in Vaticano emendata esse in lectionem χωρέειν ἐν. Si legeremus χωρέει, subjectum esset τὸ (ὕγρὸν). Quod fieri possit, licet τὸ δ' ὕγρὸν, τὸ μὲν accusativi sint. Huiusmodi inversionis exempla etiam apud Herodotum occurrunt. Quid vero censeamus de vocibus ἐν ταύτῃ? In praecedentibus nullum inveniri potest vocabulum, ad quod pertineat pronomen illud demonstrativum. Et quid praepositio ἐν? Vetusta lectio illa haud dubie est corrupta. Quae corruptio emendatione cod. Vaticani optime tollitur. Ταύτῃ est „eo modo”. Quam versionem etiam Foesus spectare videtur, qui latine haec habet: „Istaque via cum spiritus retrofertur palatum dividit”. In verbis ταύτῃ καὶ διαίρει τὸν κύρηνον, ὁπόταν παλινδρομέῃ, τὸ πνεῦμα, in quibus post κύρηνον cum cod. Paris⁹. C distinguit Littraeus, offendo in vocabulo διαίρει. Si enim medicus noster ostendere vellet palatum („molle”?) attolli (διαίρεισθαι), vi aëris id fieri dicendum erat. Sed aërem, de quo in initio capitis mentio fit, iam missum fecit et nunc de humore exhalato agit. Mihi rem perpendenti vox διαρδεῖ in mentem venit. Medicus noster docet humorem a pulmone redeuntem palatum irrigare. Verbum ἄρδεν auctor noster etiam alibi usurpavit; cf. c. VII: ἄρδεταί. (Cornarius vocem διαίρει vertit per: „elevat”, Foesus per: „dividit”, quasi corrigens: διαίρει.)

1) Cf. Kuehlewein Proleg. pp. XC sq..

2) Cf. in capite de codicibus mss. pp. 3 et 13.

Cc. IV—VII. *De corde musculo. De cordis ventriculis* ¹⁾
eorumque situ, structura, orificiis.

C. IV. Auctor ad descriptionem cordis, quam initio capitis I incepit, redit. Primum docet musculus cor esse firmissimum οὐ τῷ νεύρῳ, ἀλλὰ πιλήματι σαρκός. Vocabulum νεῦρον, ut latine *nervus*, apud antiquos tres habet significationes: primum est idem quod hodie dicunt et item antiqui posteriorum temporum dixerunt „musculus”, deinde idem quod hodie „tendo” vocatur, tertium quodammodo etiam quod nunc „nervum” appellamus. Πίλημα est lana coacta, deinde quaevis res constipata in modum lanae coactae, ut verbis utar Henrici Stephani. Patet igitur quomodo res se habeat. Auctor noster acute distinguit propria musculorum corpora a nervis, quos vocant antiqui, hodie „tendinibus” appellatis. Atque cor quidem videtur ei esse musculus firmissimus non „tendinibus” sed „spissamento” (ut aiunt nonnulli interpretes) vel potius: *toro* carnis „muscularis”. Littraeus luculenter locum franco-gallice vertit hisce verbis: „Le cœur est un muscle très fort, non par les nerfs (*parties tendineuses*), mais par le feutrage de la chair”. Interpretes antiquiores, velut Cornarius, Foesius, cum νεῦρον vertunt per: „nervum”, nulla explicatione qualem inseruit Littraeus addita, non satis declarant utrum intellexerint rem necne. Porro auctor docet cor duos habere ventriculos discretos, sed in uno amictu tamen contentos. Vix miramur auctorem hic vocabulum γαστέρας usurpare quo nominet ventriculos, reputantes vocabulo γαστήρ non solum ventriculum stomachi sensu, sed etiam ventrem, uterum, clipei convexum (Tyr. 2, 24) notari.

Hi ventriculi nulla ex parte inter se similes sunt: ἡ μὲν γὰρ ἐν τοῖσι δεξιόσιν ἐπὶ στόμα κεῖται. His verbis designari ventriculum dextrum, γαστέρα, sive quae postea vocatur κοιλίη, δεξιήν sat manifestum est. Sed quid significant verba: ἐπὶ στόμα κεῖται? Cornarius vertit: „ad osculum situs est”, quam versionem et ceteri interpretes posteriores secuti sunt et Littraeus, qui vertit: „git sur l’orifice”. Apud Ermerinsium legitur „adiacet”, verbis ἐπὶ στόμα, ut mihi quidem videtur, plane

1) Voc. *ventriculum* hoc sensu Cicero habet De Nat. Deor. II 55: „pars (animae) concipitur cordis parte quadam, quem *ventriculum* cordis appellant.”

neglectis, Fuchsius: „liegt am Orificium". Sed neque Littraeus neque Fuchsius explicavit quodnam orificium hic sit intelligendum; neque e contextu apparet orificium hoc vel illud spectari. Sed nihil aliud est illud ἐπὶ στόμα κεῖται nisi: pronus iacet.

Cf. Archilochi fragmentum Reitzensteinianum:

κροτέοι δ' ὀδόντας ὡς κύων ἐπὶ στόμα
κείμενος ἀκρασίῃ

ἄκρον παρὰ ῥηγμῖνα κυμάτων ὁμοῦ.

et Menandri frg. 21:

παχὺς γὰρ ὅς ἐκειτ' ἐπὶ στόμα.

Optime autem „pronus iacere" dicitur ventriculus dexter.¹⁾ Adde quod auctor noster paulo infra docet ventriculum sinistrum ὑπένερθεν μάλιστα iacere ventriculumque dextrum velut adsutum (ὥσπερ ἔξωθεν προσεββαμμένη) ei esse.

Verba ὁμιλέουσιν τῇ ἐτέρῃ Φλεβὶ Cornarius vertit: „contingens alteram venam", quam versionem posteriores secuti sunt, sed Littraeus Φλεβὶ delendum esse putat et apud ἐτέρῃ mente supplendum κοιλίῃ vel γαστέρι. Ermerinsius et Fuchsius Littraeo assentiuntur. Ita tamen statim offendit ratio qua auctor narrat ventriculis inter se commeatum esse, praesertim cum initio dicat cor duos discretos ventriculos habere. Si vellet docere ventriculos ductum aliquem vel orificium inter se habere, non velut in parenthesi poneret aliquid tam memorabile et specie cum praecedentibus non concinens. Praeterea e vocabulo γὰρ apparet auctorem transire ad explicandam differentiam, quam notavit verbis οὐδὲν δὲ εἰκόνασιν ἀλλήλῃσιν, et situm describere velle ventriculi dextri. Littraeus quidem adnotat: „Φλεβὶ ne signifie rien ici; que serait cette autre vène?" Sed fallitur. Etenim tria „vasa" sanguinem ducentia maxima, quae e corde proficiscuntur, sunt „aorta" proficiscens e ventriculo sinistro et „venae cavae" proficiscentes ex atrio dextro²⁾, quas antiqui pro una habent. Haec in libro Π. σαρκῶν c. V inter se opposita appellantur ἀρτηρίῃ („aorta") et κοιλίῃ Φλέψ („vena cava").

1) Vide Corning, Lehrb. der topographischen Anatomie, ed. X—XI aⁱ 1920 p. 287 et Rauber-Kopsch, Lehrb. der Anatomie des Menschen, vol. III, ed. XI aⁱ 1919, pp. 247 sq. figg. 200 et 201.

2) Rauber-Kopsch III pp. 242 sqq.

Deinde in eodem capite — cum „ἀρτηρίη” etiam habeatur in numero „Φλεβῶν” sensu communi — „ἀρτηρίη” vocatur „κοίλη Φλέψ” et quae alias „κοίλη Φλέψ” „κοιλοτάτη Φλέψ”¹⁾). Ita res ipsa loquitur: ἀρτηρίη hic ab auctore pro Φλεβί habetur et verbis τῇ ἐτέρῃ Φλεβί nihil aliud significatur nisi „vena cava”, quae e dextra parte cordis oritur. Quod tamen maximi momenti hic est et propter quod Littræi lectio ὀμιλέουσα τῇ ἐτέρῃ (sc. κοίλῃ) prorsus reiicienda est, ventriculis cordis re vera inter se commeatus non est²⁾). Dicat quis auctorem nostrum non tam peritum fuisse ut sciret „septum cordis” non perforatum esse. Sed qui librum nostrum vel strictim perlegit statim intellegit auctorem peritiorem fuisse quam ut res tam facilis perspectu eum fugeret. Fuchsius ad lectionem illam Littræi, quam sequitur vertens: „communiciert mit dem anderen”, haec adnotat: „Das trifft lediglich für den menschlichen Embryo (sog. ovales Loch) zu, nicht aber für den geborenen Menschen.” Quin etiam adnotare potuisset „foramen ovale” hoc nonnunquam in corde adulti quidem hominis nondum prorsus esse clausum³⁾). Parum verisimile tamen iam statim videtur virum tam peritum quam auctorem nostrum cor hominis nondum nati tantum inspexisse, virum qui talia observaverit qualia e. g. c. X^o memorat, ubi praeterea manifeste apparet eum ipsum vel magistrum eius aliquem cor resecurisse e corpore hominis mortui et explorasse. Adde quod Fuchsius animum non attendit ad duas has res: quod hoc „foramen ovale” non invenitur in „septo”, quod ventriculos, sed quod „atria” cordis discernit⁴⁾, et quod auctor noster haec „atria” accurate distinguit a ventriculis (c. VIII). Quapropter fieri non potest ut hoc „foramen ovale” ei serviat, qui censeat auctorem nostrum contendere ventriculis cordis inter se commeatum esse.

E verbis ἡ μὲν γὰρ ἐν τοῖσι δεξιόσιν ἐπὶ στόμα κέεται ὀμιλέουσα τῇ ἐτέρῃ Φλεβί, ἡ δὲ δεξιὴ Φημί τῶν ἐν λειοῖς...., quae habent omnes codd. mss., verba δεξιὴ Φημί τῶν in versione sua neglexit Cornarius, apud quem leguntur haec: „Alter enim in dextris ad osculum situs est, contingens alteram venam.

1) Cf. Fredrich, Hippocr. Untersuch., Berol. a^o 1899, p. 70.

2) Rauber-Kopsch III p. 242.

3) Rauber-Kopsch III p. 250 sq.

4) Rauber-Kopsch III p. 250.

Alter in sinistris." Foesus tamen textum codicum habet et in versione sequitur, quamquam in vertendo articulum τῶν negligit. Ermerinsius sic locum legit: ἡ μὲν γ. ἐπὶ στ. κέεται ὁμ. τῇ ἐτ. — ἡ δεξιὴ Φημι τῇ ἐν λαιοῖσι, putans verba ἐν τοῖσι δεξιόσιν „emblemata" esse. „Certum est", sic Ermerinsius „δέ ante δεξιὴ otiosum esse" e. q. s. Sed non est cur eum sequamur. Nihil est in textu quod offendant. Auctor disserere incipit de ventriculo dextro, quem designat vocabulis ἡ ἐν τοῖσι δεξιόσιν. Cum simul ei in mentem veniat ventriculi sinistri, de quo deinde acturus est, adicit μὲν. Tum secum repente reputans confusionem inde posse oriri quod cor totum in laevam partem corporis versum est statim addit verba: ἡ δὲ δεξιὴ Φημι τῶν ἐν λαιοῖς, ubi particula δὲ non oppositum est particulae μὲν cuiquam praecedenti. Est illud δέ, quod saepius in parenthesi invenitur, e. g. Δὶς δ' ἐτελείετο βουλή.

Vocabulum οὐράχον codicum mss. Foesus (qui οὐράχον scribit in „not. brev.") „in Oeconomia" docet „sumi pro extremo cordis mucrone, nonnullos οὐράχον non male legere, sibi vero τὸ οὐράχιον videri recte scribi posse, quod ἔσχατον exponit Hesychius, ut summus cordis mucro accipiatur" ¹⁾. Foesus in textu habet οὐράχον, in versione „postremum mucronem". Littraeus οὐράχον legit et haec adnotat: „Quoique οὐράχός veuille dire l'ouraque, cependant il a pu très bien être pris par un auteur aussi ancien dans le même sens que οὐράγός, la composition s'y prêtant; aussi n'y a-t-il, je crois, rien à changer." Sed οὐράχός nusquam invenitur alio sensu quam „meatus urinarii" hominis nondum nati. Ermerinsius οὐράχον recepit, eam haud dubie ob causam, vertens: extremum mucronem. Pape ²⁾ tamen s. v. οὐράγός, postquam notavit significationem; „is, qui extremum agmen ducit", deinde scribit „Uebh. das lëtzte Ende, οὐράχαι τῶν καρπίμων, die Spitzen der Halme, woran die Aehren sitzen, Ael. H. A. 1, 43, wenn nicht die Lesart der mss. οὐράχός auf οὐράχους führt." Οὐράχος autem est i. q. „pars extrema et infima" e. g. ἔγχος οὐράχος Il.. Haec significatio loco nostro flagitatur. Ergo οὐράχον legendum esse mihi constat.

1) p. 323.

2) Pape-Sengebusch, Griechisch-Deutsches Handwörterbuch, a¹ 1914.

Verba καὶ στερεόν ἐστίν codicum mss. nullum praebent sensum. Recte Littræus ordinem verborum mutavit legens στερεόν, καὶ ἐστίν. Cuius rei argumentum comperi etiam praebere codicem Vaticanum, nam vocabulum στερεόν in codice Vaticano accentum gravem habet, per quem scriptus est accentus acutus. Haud dubie librarius in archetypo legit στερεόν καὶ ἐστίν, unde in describendo primum accentum gravem scripsit; deinde, cum animadverteret vel ipse vel corrector aliquis posterior ordinem verborum esse mutatum, aut ipse aut corrector scripsit accentum illum alterum.

Hoc igitur capite auctor, fusius de cordis ventriculis disserens, ventriculum dextrum amplissimum multoque altero laxiorem esse docet, extremam partem cordis solidam relinquere, ipsum alteri ventriculo velut assutum esse. Iam ostendere pergit alterum illum praesertim subter iacere et recta situm esse post mammam sinistram. (Alius enim sensus in verbis καὶ κατ' ἰθὺρίην μάλιστα μὲν μαζῶν ἀριστερῶν inesse non potest.) Eo quoque loco palpitationem igitur ventriculi illi insigniri ¹⁾. Re vera ita fere se habent res anatomicae quas memorat auctor. ²⁾

C. V. Περιβολὸν δὲ ἔχει παχὺν c. q. s.. Littræum et Fuchsium si audis, subjectum verborum ἔχει ἐμβεβόθρωται ἐνδύεται κολλάζει est: ἡ καρδίη. Cornarius aliique interpretes, qui librum de corde latine verterunt, in versionibus suis non satis manifeste ostenderunt, quamnam vocem arbitrarentur subiectum esse. Foësius in „brev. not.” docet subjectum esse ventriculum sinistrum. Atque verisimile mihi videtur eo ipso quod subjectum non indicant, etiam alios arbitratos esse subjectum idem esse quod in sententia praecedenti, ventriculum sinistrum. Nam sic res se habet et magnopere miror Littræum et Fuchsium id fugisse. Diligenter enim cc. IV, V, VI perlegendibus nobis c. V^o de ventriculo sinistro agi fatendum est. Solum enim capituli IVⁱ initio ἡ καρδίη subiectum est usque ad verba: τὴν δὲ ἐνθα; deinde in verbis: ἡ μὲν γὰρ ἐν τοῖσι δεξιόσιν — προσεβόθρωμένη subiectum est ventriculus dexter (verba: ἡ γὰρ

1) Quam rem auctor fortasse coniunctam esse putat cum igne insito, quem in sinistro ventriculo inesse vult. 2) Cf. Rauber-Kopsch III pp. 263, 255, 264.

πᾶσα καρδίη — ἐμπεποιήται in parenthesi collocata sunt). Unde ventriculum sinistrum subiectum sententiarum: ἡ δὲ ἐτέρη — ἐσπνοῇ esse apparet, praesertim, cum statim c. VI° sequantur verba: ἄμφω γε μὴν δασεῖται etc., quibus auctor, postquam de cordis ventriculis singulis egit, de ambobus coniunctim disserere pergit. Quapropter verba ἡ δὲ ἐτέρη — ἐσπνοῇ potius attribuenda sunt capiti quinto quam quarto.

Sed etiam alia quaedam de hac re mihi dicenda sunt. Auctor c. IV° docet ventriculo dextro multo *laxiorem* parietem esse quam sinistro. Iam c. V° huic dextro sinistrum, parietem crassum habentem, opponit: περίβολον δὲ ἔχει παχύν. Iure ille quidem. Nam re vera paries ventriculi sinistri multo¹⁾ crassior est quam dextri.

C. I° cor dicitur formam habere pyramidis. Parum apta quidem huic cordi fossa esset, quae conferri posset cum pila. Itaque verba καὶ βόθρον ἐμβεβόθρωται τὸ εἶδος εἰκελον ὄλμῳ non ad cor totum referri possunt. Ventriculum sinistrum tamen extrinsecus et intus formam ovatam habere constat.²⁾ Praeterea ventriculus sinister magis post positus est magisque inter pulmones insertus³⁾, quod optime congruit cum eo quod auctor noster docet: ἀλλὰ γὰρ ἤδη καὶ τοῦ πνεύμονος ἐνδύεται μετὰ προσήνης e. q. s.. (Errat Foësius, adnotans in „brev. not.”⁴⁾ hic spectari „venas pulmonales”). Si quis igitur adhuc dubitaret quodnam subjectum mente sit supplendum in c. V°, tamen observatio anatomica omne dubium tolleret. Male igitur vertit Littraeus: „Le coeur est logé dans une fosse”. Quid enim? Exstat hic accusativus qualis invenitur in locutionibus τοιοῦτο πτῶμα πίπτειν, κινδυνεύειν τὸν ἑσχατον κίνδυνον, hoc loco ad verbum passivum adhibitus. Itaque vertendum est: „intus excavatus est fossa pilae simili”.

Τοῦ πνεύμονος ἐνδύεται. Nusquam inveni exemplum verbi ἐνδύεσθαι hoc modo cum genitivo coniuncti. Sed puto in hoc genitivo sensum quendam „partitivum” inesse: non enim toto pulmone ventriculus cordis sinister indutus est.⁵⁾

1) Rauber-Kopsch III p. 255: ter.

2) Rauber-Kopsch III p. 255.

3) Corning p. 288, cf. Rauber-Kopsch III p. 271 fig. 225.

4) p. 323.

5) Cf. de situ cordis inter pulmones, (quem auctorem nostrum haud ignorasse apparet,) praesertim quod attinet ad ventriculum sinistrum, Corning pp. 287, 288, 291, p. 460 fig. 370, Rauber-Kopsch III pp. 268 et 271.

C. VI. Textus capitis VIⁱ quem praebet cod. Vaticanus obscurus est neque interpretes vetustiores difficultates expedire valuerunt. Littraeus recepit coniecturam Foesii, qui οὐ inserendum esse dixit ante θαῦμα, quod ipse tamen in textum non recepit. Sed etiam sic caput intellegere nequeo neque credo Littraeum neque magis Ermerinsium et Fuchsium, qui Littraeum sequuntur, satis perpensis quaenam sit sententia verborum, quae in capite nostro legere illis placuit. Auctor primum dicit ventriculos ambos arrosos esse, sinistrum magis quam dextrum ¹⁾. Deinde explicat quare res sic se habeat: ignem insitum (si Littraeum audis) non in ventriculo dextro esse autumat, ita ut non mirum sit ventriculum sinistrum asperiores factum esse, cum ducat intemperatum, sc. aërem; aliud enim quam „aërem” hic intelligi non potest, retenta lectione ἐσπνέουσιν. Etiam Ermerinsius vertens: „cum intemperatum inspiret” et Fuchsius vertens: „durch die Einatmung untemperierten Stoffes” nihil aliud spectare possunt. Ignis enim per vocabulum ἀκρότης significari non potest, si legitur ἐσπνέουσιν. Nam ignis in ventriculo sinistro naturaliter innatus est, non vero ab illo extrinsecus hauritur.

Diversis modis locum sanare conatus sum. Praeberet sensum si legere possemus τὸ γὰρ ἐμφυτον πῦρ ἐν τῇ δεξιῇ e. q. s., ita ut doceret auctor ignem insitum esse in ventriculo dextro ideoque sinistrum ventriculum magis arrodi ducentem aerem intemperatum, igne ibi non resistente aëri. Fit tamen etiam mentio de igne insito c. IX^o et c. XII^o. Atque fatendum quidem est minima opera etiam c. IX ita legi posse, ut ignis insitus inesse dicatur in ventriculo dextro. Sed omnino obstat c. XII, quominus hanc viam ingrediamur.

Denique haesi in vocabulo ἐσπνέουσιν et mecum reputavi, num quod vocabulum substitui posset *plenam* vel *abundantem* significans. Nicander habet Alex. 613 ἐμπλείουσιν quod vocabulum est i. q. ἐμπλεα. Videtur mihi hoc vocabulum pro ἐσπνέουσιν esse recipiendum. Propter similitudinem enim facile confundi poterant haec vocabula. Tunc in loco nostro nil restat

1) Spectat auctor „trabeculas carneas”, in „ventriculorum” parietibus insertas (Raubert-Kopsch III p. 245), quae plures inveniuntur in ventriculo sinistro quam in dextro (R. K. III p. 255), et fortasse etiam „musculos papillares”.

obscurum: ventriculus sinister elemento illo intemperato ignis, quo plenus est, magis arroditur quam dexter, qui eiusmodi detrimento non obnoxius est. Forsitan miretur quis auctorem ignem insitum in disputationem de corde strictim tantum et obiter introducere. Sed ego inde apparere censeo aetate auctoris nostri opinionem multis hominibus notam fuisse ignem insitum in corde vivere, et quidem in ventriculo eius sinistro. Ad quam rem infra ad c. IX^{um} redibo.

Codex noster ante *θαῦμα* non habet particulam *οὐ*. Quam si inserere nobis non placeret, locus interpretandus esset sic: ignis insitus non est in ventriculo dextro ita ut „mirum subeat sinistrum asperiores fieri, cum intemperatum aërem inspiret” (Foes.), nam ignem in se habet quo inhaustum aerem temperet. Sed tunc mirum subiret auctorem scripsisse illud „*οὐκ ἐν τῇ δεξιῇ*” pro „*ἐν τῇ λαίῃ*”. Sed praeterea cum vocabulo quod est *ἀκρήτου* conferri iubeo verba c. VI: *ἀκρησίην τοῦ θερμοῦ. Ἀκρησίη τοῦ θερμοῦ* illa ventriculi sinistri est. Iure ergo Foesius coniecit *οὐ*, „l’addition de la négation est indispensable” (Littr.).

Verba *ταύτη καὶ πάχεται ἐνδεδόμηται* e. q. s. Cornarius sic vertit: „Quapropter etiam roboris caloris custodiendi gratia crassius intus constrictus (constructus?) est”, Foesius: „Sed hac parte, ut calidi robur custodiat, crassitudo intus exstructa est”. Ermerinsius iure haec adnotat: „Illud *καὶ πάχ.* ἐνδ. Foesius interpretatur „crassitudo intus exstructa est”. — At *ἐνδεδόμηται* dicitur de ipso ventriculo sinistro; antecedens *ταύτη* mihi est pro *διὰ τοῦτο*; *ἐνδεδόμηται* est *ἐνδεδόμηται ἐν τῷ σώματι*; et *πάχεται* est adiectivum neutrum relatum ad substantivum femininum”. Littraeus autem ad *παχέτον* (oxytonon est in eius editione) haec habet: „*παχέτον* est regardé comme un mot douteux par Schneider dans son Dict.; cependant il est ici sans variante, comme ailleurs *des Mal. des Femmes* § 110”. Sed *πάχεται* mihi accusativus adverbialis esse videtur: crasse. Ergo, quoniam Ermerinsius recte Foesii interpretationem damnare mihi videtur, versio haec est: eam ob rem ventriculus sinister crasse involutus est.

Auctor noster docet ventriculum sinistrum crassum habere parietem, crassiorem quam ventriculum dextrum. Et id quidem ad vim ignis insiti aut conservandam aut coercendam. Nam

genitivus *Φυλακῆς* hic et active et passive possit intellegi. Quamquam mihi verisimilius videtur sensum subesse passivum.

Iam apparet verba *ταύτη καὶ πάχστον* e. q. s. omne dubium tollere quod attinet ad interpretationem prioris partis cap. VI, de qua supra egimus.

C. VII. Auctor describit aspectum, quem praebet cor „atriis” resectis, *Τὰ οὖατα* enim nullae aliae partes cordis esse possunt nisi quas hodie medici „atria” vocant, qua de re ad c. VIII^{um} amplius agam. Littræus lectionem codicum mss. *καρδίην* in *κορυφὴν* mutavit, „sans être sûr que ce soit le mot véritable”. Iure perhibet *καρδίην* nullum sensum hic praebere, sed non minus recte sensit emendationem suam *κορυφὴν* incertam esse. Ermerinsius scripsit *τὰ οὖατα τῆς καρδίας*, adnotans in verbis *τῶν οὐάτων τὴν καρδίην* casus esse inversos. Quae inversio casuum admodum mira esset. Attamen, quod ille non vidit — nihil enim de ea re annotavit — iam Calvus Coruarius Foesius in versionibus suis hanc lectionem sequuntur. Sed credo multo minore mutatione locum sanari posse. Videtur mihi optime legi posse *ἄκρην*, quod vocabulum librario, cum totiens scriberet formas vocabuli quod est *καρδίη*, facile hoc ipsum vocabulum suggerere potuit. Si roges fueritne auctori in promptu vox *ἄκρη*, conferas velim verba *ἐξ ἄκρου* c. X^o. Perpendi etiam possetne legi *κάρη*, quod vocabulum facillime in libro nostro abire potuisset in *καρδίην*. Vocabulum *κάρη* saepe invenitur apud poëtas posteriores, e. g. apud Callimachum, frg. 125. Sed vereor ne sim audacior vocabulum poëticum posteriorum temporum e coniectura ascribens auctori nostro oratione soluta Ionica utenti, quamquam verba poëtica haud aspernatur et ipse fortasse vixit non ita diu ante illorum poëtarum tempora. Resectis autem summis partibus „atriorum” (*τῶν οὐάτων τὴν ἄκρην*) atque „basi” cordis (*τῆς καρδίας τὴν κεφαλὴν*), bina ostia revera ventriculi singuli ostendunt ¹⁾, quisque suum introitum, alter (dexter sc.) „lumen” arteriae pulmonalis, alter (sinister sc.) „aortae”. Quam rem Nardius recte explicuit ²⁾, uno hoc vitio excepto, quod (aeque ac Littræus) verba *ἡ γὰρ παχσεῖη φλέψ* e. q. s. „adversative” intellexit. Quae contra „explicative” intel-

1) Vide Rauber-Kopsch III p. 247 fig. 199.

2) p. 708.

ligenda esse patet. Ex „atrio” dextro proficiscuntur „venae cavae superior” et „inferior” ¹⁾. Auctori nostro hae duae venae pro una sunt; huic igitur attribuit partem „atrii” dextri, quae hodie „sinus venarum cavarum” appellatur ²⁾. Ne quis miretur venam cavam illam duo non relinquere orificia, auctor noster memorat venam illam oriri velut ex una vena, quae, cum sit proprie quod nunc vocatur „atrium dextrum” ³⁾, hoc atrio, quod ad summam attinet partem, resecto, nullum suum orificium relinquat ⁴⁾. Sic enim intelligenda sunt verba ἡ γὰρ πυχ. Φλ. — ἀνατμηθῇ. Littraeus hoc loco atque toto fere capite usque ad αὐται πηγὰς... erravit. Primum enim eum fugit δισσω proprie esse *gemina*, *duplicita* et sensum distributivum hic habere, itaque non de duobus, sed de quattuor ostiis mentionem fieri. Super caput nostrum ergo pro argumento in versione sua scripsit: „*Orifices artériels des deux ventricules...*” Tunc sic vertit „Ils n’ont point d’orifices apparents, à moins qu’on n’exécute le sommet des oreillettes ou la pointe du cœur; par cette excision apparaissent les deux orifices des ventricules; au lieu que, si l’on coupe la grosse veine (artère pulmonaire ou aorte) qui provient de l’un des deux, la vue sera trompée.” Deinde fallitur cum censet ad μιῆς mente supplendum esse κοιλίης. Minime enim auctor docere voluit παχέην Φλέβα ex uno ventriculo proficisci, quae res ipsa loquitur, sed, quod supra demonstravi, ex una velut vena cava duas proficisci. „*Ou la pointe du cœur*”, legitur apud Littraeum. Unde vero ista particula disiunctiva, cum graece legatur καί? Quomodo κεφελήν, quae vox manifeste summum cor, „basin” significat, per verba „la pointe” Littraeus vertere potest? Quomodo putare potest aliquem resecturum esse „apicem” cordis ut eius orificia ostendat? Quomodo παχέην Φλέβα pro „arteria pulmonali” vel „aorta” habere potest? Hae singulae e suo quaeque ventriculo proficiscuntur directe ita ut necesse sit resecanti summam partem cordis utramque ostendere „lumen” suum.

1) Vide Rauber-Kopsch III p. 254 fig. 298.

2) Rauber-Kopsch III p. 250.

3) „Auricula dextra” enim re vera pro atrio est et „atrium dextrum” proprium est „sinus venarum cavarum”, Rauber-Kopsch III pp. 249 sq..

4) Cf. Rauber-Kopsch III p. 254 fig. 208.

Attamen Foesus iam recte verterat: „Eorum vero oscula aperta non sunt, nisi quis cordis auriculas eiusque caput praecidat tuncque *duplicia* oscula in duobus ventriculis erunt conspicua. *Vena* enim *crassa* ex *una* decurrens, si secetur, visum fallit.” Cornarius quoque iam „*duplicia*” scripsit ¹⁾, pro „una” tamen habet „altero” (sc. ventriculo). Ermerinsius in versione Foesium ad litteram secutus Littrai errores vitavit. Fuchsius locum vertit in hunc modum: „Die Mündungen der Kammern sind nicht geöffnet, ausser wenn man etwa die Herzohren und die Herzspitze abschneiden wollte; schneidet man sie aber ab, so werden sich bei beiden Ventrikeln zwei Orificien zeigen; denn die dicke (grosse) Ader, welche aus einem Stücke entspringt, täuscht das Auge, wenn man sie zerschneidet.” Vidit igitur voci δισσὰ inesse sensum distributivum et ad μιῆς non καλῆς sed φλεβός vel tale quid mente supplendum esse. In verbis tamen παχείη φλέψ in Littrai errorem delabitur, cum dicat ²⁾ hanc „aortam” esse; quam scilicet secundum Fuchsium auctor noster stolide memorasset oriri „aus einem Stücke”. Iure Fredrichius ³⁾ hunc Fuchsii errorem notavit.

In altera parte cap. VIIⁱ auctor de circuitu sanguinis in corpore agit. Prorsus ignorat differentiam qua sanguis arteriis circumactus a sanguine quem venae ducunt distinguitur. Quo modo circumagatur sanguis, alat corpus, vitiatum e corpore reliquo ad pulmones redeat, haec et talia omnia anatomicus noster nescit. Hoc tamen intellegit corpus sanguine ali et verbis magnificis πηγαί, ποταμοί, σκῆνος depingit grande opus naturae.

Per vocabulum quod est φύσις hoc loco designatur vis naturalis.

Pro ἐνταῦθα Ermerinsius ἐντεῦθεν scripsit, quod Foessii versio haud dubie ei suggessit, quae „hinc” habet, (itemque Calvus). Quamquam in textu graeco Foesus vocem ἐνταῦθα non tentavit. Licet fortasse vocabulo ἐνταῦθα sensus qualiscumque extorqueri possit, ἐντεῦθεν multo meliorem praebet sensum. Fugit interpretes verbis αὐταὶ πηγαί auctorem ad γαστέρας cordis proprias redire, vel, si hoc animadverterunt, parum clare in versionibus suis hoc significaverunt. Ad ventriculos igitur redit,

1) Calvus „gemina”.

2) In annotatione.

3) p. 73 in ann. 1^a.

hisce verbis simul peroratione oratoria concludens quae de iis docuit. Ventriculi ei fontes sunt, unde „vasa” sanguinem ducentia velut flumina corpus irrigantia proficiscuntur, qui cum exarescunt homo vivere non potest. Fieri enim non potest ut aliter intelligantur verba αὐται πηγὰι — ἀπέθανεν ὁ ἄνθρωπος., quamquam non prorsus concinunt cum c. XI^o, ubi auctor docet ventriculum sinistrum non continere sanguinem.

C. VIII. *De atriis.*

Ad hoc caput bene interpretandum necesse est primum inquiramus, quaenam partes cordis voce αὐται¹⁾ ab auctore designentur. Hodie „auriculae” vocantur partes anteriores minores „atriorum” cordis²⁾. Suntne αὐται hae „auriculae”? Interpretes, qui librum de corde latine verterunt, „auriculae” (Cornarius) et „aures” (Calvus Foes. Ermer.) scripserunt, explicatione nulla addita, ut putare cogamur eos arbitratos esse hic de „auriculis” quae hodie dicuntur mentionem fieri. Si autem re vera hi interpretes „auriculas” spectaverunt, erraverunt. Certe erravit Fuchsius, qui habet „Herzohren”,³⁾ quo nomine anatomici hodierni Germani „auriculas” designare solent. Sed Littraeus „oreillettes” vertit, qua voce Franco-galli „atria” cordis notant⁴⁾. Ceterum haud difficile est ad demonstrandum αὐται in libro nostro „auriculas” esse. Si enim quis perlegat librum nostrum arbitratus αὐται meras „auriculas”, non „atria” esse, non possit fieri ut non miretur eas partes cordis, quas hodie „atria” vocamus, in descriptione cordis plane neglegi, memorari vero „auriculas”, quae partes tantum sunt „atriorum” illorum. Deinde videbit in fine capituli auctorem nostrum docere τὰ αὐται seorsum sufflari et collabi,

1) Fraenkel, Indogerm. Forschungen XXVIII pp. 239 sqq., agit de vocabulo αὐται, quod in libros Hippocraticos irrepserit e dialecto Coa.

2) Rauber-Kopsch III p. 242. 3) In annotatione, in versione „Ohren”.

4) Quod testatur ipse Littraeus in lexico, quod confecit, c. t. „Dictionnaire de la Langue Française”, Parisiis apud Hachette a^o 1878, s. v. „oreillettes.” Cf. etiam locum de vocabulo „oreillettes” in Littraei altero lexico c. t. „Dictionnaire de Médecine” c. q. s., cuius ed. XXI curante A. Gilbert in lucem prodiit Parisiis apud Baillièrre a^o 1908, p. 1172. Etiam Wellmannus p. 105 αὐται „auriculas” esse putat.

iterumque seorsum cor iactari „totum”. Hoc prorsus convenit in „atria”, quorum „systole” praecedit „systolen” „ventriculorum” ¹⁾. „Atria” tota, cum „auriculis” suis, sufflantur et collabuntur, neque „auriculae” ipsae iterum seorsum ²⁾, ita ut constet in c. VIII^o de „atriis”, non de „auriculis” mentionem fieri, et „atria” illa οὐατα nominari. Quae „atria” etiam verbis *μυλθακά* ³⁾, *σηραγγώδεα* ⁴⁾ recte describuntur et, cum „auriculis” suis amplectantur „arteriam pulmonalem” et „aortam ascendentem” primam ⁵⁾, optime dici possunt ἀμφιβαίνειν τῇσι κοιλίῃσιν ἄρχου τῆς ἐκ φύσεως τῶν φλεβῶν.

Memorabile est medicum nostrum Graecum nosse motum seiunctum atriorum cordis. Procul dubio cordis motus medici antiqui observaverunt in bestiis vivis resectis, quos deinde „per analogiam” transtulerunt in cor humanum. Fieri enim non potest ut alio modo motum seiunctum „atriorum” cognoverint. „Atria” in corde hominis mortui facile discernere potuerunt a „ventriculis” pariete „atriorum” multo tenuiore, quem supra in annotatione iam memoravi ⁶⁾.

Arbitratur autem auctor noster haec οὐατα — „quae aures quidem nominantur, sed in quibus foramina aurium non insunt; sonitum enim non audiunt” — esse velut folles fabriles, quibus natura aërem haurit in cordis ventriculos. Cor enim ipsum (i. e. ventriculi) — sic docet auctor — solidius est factum quam ut ipsum satis aëris attrahere possit. Atque laudat artificem, qui haec instrumenta cordi addidit. Sed adspiciamus nunc accuratius textum nostri capitis qualem praebet codex Vaticanus. Protinus haeremus in verbis: κατασκεψάμενος γὰρ σχῆμα στερεὸν ἐσόμενον τὸ σπλάγχχον διὰ τὸ πλατικὸν τοῦ ἐγχύματος· ἔπειτα, πάντεσιν ἐλκτικὸν, παρέθηκεν αὐτέῳ φύσας.... Cornarius in versione sua haec scribit: „Quum enim consi-

1) Zwaardemaker I p. 134.

2) Licet in „systola” „auriculae” prorsus, „atria” proprie dicta non prorsus comprimantur, Zwaardemaker, I, p. 138.

3) Rauber-Kopsch III p. 242. „Die... Vorhofabteilung ist dünn und schlaff.”

4) Quod ad „atriorum” „auriculas” pertinet, qui „musculis pectinatis”, in parietibus suis insertis, aspectum praebent spongiosum et cavernosum, Rauber-Kopsch III pp. 249 sq. et 255, cf. p. 254 fig. 208.

5) Rauber-Kopsch III, pp. 242, 249, 255, cf. p. 243 fig. 196, p. 253 fig. 207.

6) Cf. Rauber-Kopsch III p. 254 fig. 209.

derasset figuram solidam futuram ipsius visceris, propter sanguinis ex venis effusi collectionem ac concretionem, deinde attractorium ipsum esse totum vidisset, folles ipsi apposit...."

Foesius sic vertit: „qui cum speculatus fuisset, viscus ipsum ex sanguinis, extra venas effusi, distensione forma solida futurum, totumque trahendi facultate praeditum, huic folles admovit". Foesius in textu πλατικὸν habet, quod etiam in versione sequitur, πλαστικὸν adnotavit in „not. brev.", quod receperunt Lindanus et Mackius. Ermerinsius ante τὸ σπλάγχχον „de coniectura", ut ipse adnotat, inseruit verba ἐποίησε τοιοῦτο et post ἐλατικὸν mediam distinctionem posuit et καὶ adiecit de suo, sic: ἐλατικὸν καὶ παρέθηκε Idem locum latine vertit hoc modo: „Nam quum circumspexisset formam, quae solida esse deberet, viscus formavit eiusmodi propter substantiam suam ad fingendum aptam; tum totum ad attractionem natum, et ei adposuit folles...". Fuchsius autem locum vertit sic: „denn da er danach Umschau hielt, dass die Ausgestaltung des Herzens eine solide sei, hat er das Eingeweide wegen der Schöpfungskraft des sich in dasselbe Ergiessenden derartig geschaffen, dann hat er es ganz mit Anziehungskraft ausgestattet; weiter hat er ihm Blasebälge angesetzt...". Legit ergo πλαστικὸν. Haec omnia mihi contorta et obscura, apud Ermerinsium praesertim additamentis non necessariis vitata videntur. Meliora Littraeus praebet, qui πηλητικὸν pro πλατικὸν coniecit et locum sic vertit: „car, ayant reconnu que ce viscère serait de structure solide à cause du feutrage du parenchyme, et ensuite qu'il était tout entier attractif, il lui adjoignit des soufflets" Sed quomodo possent tunc inter se conciliari opposita illa στερεόν et ἐλατικόν, praesertim cum auctor pergat docere artificem folles addidisse ad corpus solidum cordis — numne ob vim attrahentem iam ei innatam? Equidem plaudo coniecturae Littraei πηλητικὸν, nam vocabulum πλατικὸν (vel πλαστικὸν) hic nihili est, sed non assentior versioni eius vocabuli ἐγχύματος. Etenim vox ἔγχυμα significationes alias nullas habet nisi: 1° id quod *infunditur vel infusum est* et 2° *infusio*. Littraeus ei praeterea significationem ascribit vocis παρέγχυμα, quae significat: fartum viscerum et intestinorum. Ingeniosum hoc esse nemo negabit. Sed obstare

videtur quod non vere neque naturae convenienter *fartum* cordi esse diceretur densissimum. Sed redeamus ad *πληγτικόν*, quod Littraeus coniecit, recte mea sententia. Minima opus est immutatione vocabuli traditi si pro *πλαγτικόν* legimus *πληγτικόν*, quod optime cum *πλήμυτι* cap. IV¹ concinit. C. IV^o auctor docuit cor musculum esse validissimum toro carnis, *πλήμυτι σαρκός*. Nunc eo revertitur et ostendit Artificem mundi, considerantem (nam haec significatio est hoc loco verbi *κατασκεψάμενος*) „viscus” forma solida futurum esse propter torum τοῦ *ἐνδύματος* (nam sic legere velim pro *ἐγχύματος*), cordi folliculos addidisse. Sed haeremus adhuc in verbis sibi contrariis *στερεόν* et *ἐλακτικόν*, quae eo magis inter se opposita esse videntur, quod sequitur: *παρέθηκεν αὐτῷ φύσας*.

Haud dubie illud *πάνευ* Vaticani ortum est e *πάνυ οὐκ*. Nunc res clara est: artifex ille praeclarus, considerans cor solidum ¹⁾ esse futurum propter torum indumenti atque ideo omnino nullam vim habiturum esse attrahentem, folles ei addidit.

C. IX. De venis et arteria pulmonalibus.

Quomodo autem cor auriculis, folliculis illis, adiutum aërem in ventriculos haurit? Huius rei auctor hoc capite rationem reddit. C. V^o exposuit ventriculum sinistrum parietem habere crassum, c. IV^o ventriculum dextrum multo esse laxiorem. Hac re determinantur instrumenta quibus in utrumque ventriculum cor aërem ducit. „Venae”, quamquam elementa minus lenta in parietibus habent quam „arteriae” ²⁾, tamen parietem habent tenuiorem et debiliorem, ita ut sanguine carentes prorsus comprimantur. Contra arteriae sanguine non repletae „lumen” quaecumque retinent ³⁾. Quo fit ut venae videantur auctori nostro instrumenta esse laxiora, ideoque magis attractiva et relaxata. In ventriculum igitur sinistrum, qui, cum crassiore pariete sit praeditus, minus attractivus est suapte natura — sic auctor noster — *φλεβία*, i. e. venae, aërem inspirant: τὸ γὰρ

1) Cf. Π. νούσων IV 38 *στερεὸν γάρ τι χρεῖμα καὶ πυκνὸν ἐστὶν ἡ καρδίη*, 40 *ἡ καρδίη στερεή καὶ πυκνή ἐστίν*.

2) Rauber-Kopsch III, p. 230.

3) Rauber-Kopsch III, p. 220.

μαλακὸν ἐλκτικώτερον καὶ ἐπιδόσεις ἔχον. In ventriculum dextrum, qui quidem facilius contrahitur, aërem ducit arteria, quae et ipsa utpote crassiore pariete praedita minus facile contrahi potest. Haec clara et facilia intellectu sunt.

Verba tamen ἔχρη-δεξιόσι semper magnas molestias editoribus prae-buerunt. Inprimis autem mira videntur verba: ἔστι γὰρ τὸ θερμὸν ἐν τοῖσι δεξιόσι. C. V^o enim auctor τὴν ἀκρῆσιν τοῦ θερμοῦ in ventriculo sinistro collocat et cap. VI^o contendit: τὸ γὰρ ἔμφυτον πῦρ οὐκ ἐν τῇ δεξιῇ. Eodem placito, ut post videbimus, c. XII^o ratiocinatio tota nititur. Libri Π. σαρκῶν c. V^o (L. VIII p. 591) leguntur haec: καὶ πλεῖστον ἔχει τοῦ θερμοῦ ἡ καρδίη, ἢ ἡ κοίλη φλέψ, καὶ ταμιεύει τὸ πνεῦμα. (Fredrichius¹⁾) rogat sintne forsitan verba „ἢ ἡ κοίλη φλέψ” delenda tamquam additamentum aetatis posterioris. Mihi videntur haec verba esse retinenda, sed pro ἢ cum Littraeo ἢ scribendum esse. Quod ni faciam, nescio quo modo locus intelligi possit). Ἡ κοίλη φλέψ ad dextram partem cordis sita est, ita ut hoc loco libri Π. σαρκῶν calor collocetur in ventriculo cordis dextro. Idem locus docet ventriculum dextrum ταμιεύειν τὸ πνεῦμα sedemque igitur esse τῆς γνώμης. Hoc autem in libro nostro Π. καρδίας proprium est ventriculi sinistri (c. X). Concludendum igitur est locum quem invenimus in Π. σαρκῶν placitum exhibere discrepans a sententia auctoris nostri, non solum quod attinet ad sedem τοῦ πνεύματος et τῆς γνώμης, ut Fredrichius iam memoravit, sed etiam si spectamus sedem ignis insiti. Itaque hic locus in constituendo textu capituli IXⁱ libri Π. καρδίας nobis non respiciendus est. Sed miror viros doctos tam diu neglexisse discrepantiam, quam exhibet caput nostrum, si comparatur cum tribus capitibus V^o, VI^o, XII^o. Res aliter se haberet si in codicibus mss. legeretur θερμὸν τι vel tale quid, sed scriptum est τὸ θερμὸν, quibus verbis aliud nil significari potest nisi ignis ille insitus c. VIⁱ. Iam Cornarius duas res attulit ad sanandum nostrum locum, alteram invitus, alteram de industria. Cum enim sequeretur codicem Parisinum E, in textum suum pro βέβλημα recepit βεβλήματα, pro quo vocabulo deinde in versione sua scripsit „tegmina”.

1) p. 78.

Et praeterea in versione ante verba „in dextris” inseruit vocabulum „non”. Itaque ante verba graeca ἐν τοῖσι δεξιόσι legere voluit οὐκ. Utrum per „tegmina” re vera verterit vocabulum βεβλήματα an pro hoc vocabulo aliud quoddam substituendum esse duxerit, incertum manet. Cornarii igitur versio loci nostri haec est: „Oportebat autem nobis magis incumbentia cordis tegmina perfrigerari. Est enim calor non in dextris...”. Foesius, procul dubio a lectione βεβλήματα codicis C et Cornarii profectus βλήματα coniecit et in textum recepit, sed reiecit lectionem Cornarii: οὐκ ἐν τοῖσι δεξιόσι. De qua re in „not. brev.” haec scribit: „ἔστι γὰρ τὸ θερμὸν sic legunt exemplaria omnia quae vidimus. Interpretes tamen omnes negationem addiderunt, quod sinister cordis ventriculus calidi nativi fons ac sedes esse dictus sit. θερμὸν tamen in dextro ventriculo inesse dicitur, hoc est, calidus humor, nempe sanguis, unde sanguineus dicitur, ut et sinister spirituosus.” Quae explicatio tamen minus idonea est. Etiam coniectura βλήματα parum proficimus, cum βλήμα aliud quid atque „iactus” vel „stratus” significare non verisimile sit¹⁾. Apud Foesium igitur locus noster et in textu graeco et in versione latina obscurus manet. Lindanus lectionem sequitur Foesii, nisi quod insuper post θερμὸν coniunctionem καὶ inserit. Quo facto mitigavit quidem difficultatem, sed locum non sanavit. Restat enim articulus τὸ et praesertim difficultas, quae inest in verbis praecedentibus inde ab ἔχρη. Mackius περίβληματα coniecit.

Littræus lectionem codicum βέβλημα vel βεβλήματα commutavit in βέβλαπται et pro ἔστι scripsit ἔς τι. Ingeniose ille quidem, sed frustra. Omitto, quod est dubium, possitne Graece

1) Littræus ad caput nostrum adnotat Struveum in Supplemento lexici, quod Schneiderus edidit, voci βλήμα significationem tegmenti attribuisse, loco nostro documentum instar adhibito. Quod iure Littræus perhibet verum esse non posse, cum βλήματα hoc sensu loco nostro coniectura sit viri docti temporum posteriorum. In lexico, quod olim Pape, postea Sengebusch edidit (in editione a¹ 1914) praeter significationes „iactus” et „ictus” „tegumentum” quoque memoratur, ad quam demonstrandam lexicon illud affert ex Antipatro Sidonio βλήμα κοίτης. Sed iam Stephanus s. v. βλήμα recte dicit: „βλήμα κοίτας χαμαιλεχέος i. q. κοίτη βεβλημένη χαμαί”, qua interpretatione eiusmodi βλήμα nihil aliud fit nisi iactus, stratus.

dici βέβλαπται ἔς τι, quod venustum utique non est. Sed ratiocinatio auctoris nostri Littraeo haec esse videtur: „venae aërem ducunt in laevum ventriculum, arteria in alterum; quodcumque enim molle est, magis attractivum et relaxatum est. Necesse erat nobis magis adiacentia cordis refrigerari, nam detrimenti aliquid accepit calor in dextris...”. Sed Littraeus ipse sensit rem nondum recte se habere et tueri conatus est lectionem suam hac interpretatione: „il fallait pour nous que les parties adjacentes fussent plus refroidies que le coeur...”. Sed locus, quem μᾶλλον in sententia tenet repugnat huic interpretationi, quae, etiamsi hunc scrupulum ex animo nostro evellere possemus, parum haberet probabilitatis. Quae vero sunt ista adiacentia? Res manet obscura. Ermerinsius, qui parum textum traditum respicere solet, lectiones codicum βέβλημα et βεβλήματα et coniecturas Mackii et Foesii reiecit, τὸ mutavit in τι, inseruit δέ ante τι et cum Lindano coniunctionem καὶ post θερμὸν. Iam locus apud eum sic legitur: Ἐχρῆν δὲ ἡμῖν μᾶλλον τὰ ἐπικείμενα τῆς καρδίας διαψύχεσθαι· ἔστι δέ τι θερμὸν καὶ ἐν τοῖσι δεξιόσι.... Hoc temere fecit; quod attinet tamen ad explicationem loci rem provexit in calce adnotans: „τὰ ἐπικείμενα τῆς καρδίας sunt ventriculus dexter, τὰ ὑποκείμενα sinister”. Fuchsius in versione sua Ermerinsium sequitur et iure collaudat eius adnotationem quod attinet ad τὰ ἐπικείμενα τῆς καρδίας. Sed miror ambos viros doctos acquiescere in sensu, quem hoc modo adepti sunt. Quomodo enim auctor dicere posset necesse esse ventriculum dextrum *magis* refrigerari, simulque in hoc ventriculo *aliquid* tantum caloris inesse? Obliti sunt, opinor, cum hoc capite comparare c. XII^{um}, ubi auctor implicite id ipsum ostendit minimum caloris, quod insit in ventriculo dextro, summa cura esse asservandum. Attamen lectio βεβλήματα codicis E et Cornarii emendata in βλήματα a Foesio, deinde in περιβλήματα a Mackio, negatio inserta in versione Cornarii, annotatio Ermerinsii, qua ostendit τὰ ἐπικείμενα τῆς καρδίας esse ventriculum sinistram, subsidia sunt maximi momenti ad sanandum et intelligendum locum nostrum. Si conferimus Ermerinsii annotationem cum verbis auctoris nostri: ὥσπερ ἔξωθεν προσεβλάμενη, ad ventriculum dextrum pertinentibus (c. IV), et simul attendimus ventriculum dextrum

pallii instar amplecti ventriculum sinistrum ¹⁾, statim videmus Mackii emendationem minime esse spernendam. Nam in monstro illo βέβλημα codicis Vaticani vocabulum sanum latere neque βέβλημα emblemata esse, quod irrepperit in textum et deinde corruptum sit, verisimillimum est. Sed manet adhuc absurda ista ratiocinatio: venae, instrumenta magis apta ad aërem inspirandum, aërem ducunt in ventriculum sinistrum, arteria contra, minus apta ad inspirandum aërem, aërem ducit in ventriculum dextrum; nam opus erat nobis ventriculum dextrum magis refrigerari. Iam vero levissima emendatione mihi locus noster prorsus sanari posse videtur: si pro μᾶλλον legimus μεῖον, in loco nostro nil difficile vel obscurum superest. Atque vox περιβλήματα quidem, si praepositio περι tachygraphice scripta esset, facile abire potuisset in βεβλήματα vel βέβλημα, et aptum praebet sensum. Attamen perpendi essetne etiam aliud vocabulum, quod vel magis commendandum esset. Venit mihi in mentem vocabuli ἐμβλήματα. Cum tamen ἐμβλημα proprie dicatur „id, quod inseritur”, parum hoc vocabulum congruit cum rebus anatomicis, quas supra memoravi, et cum auctoris nostri verbis ὥσπερ ἔξωθεν προσεραμμένη (c. IV). Sed suggestit mihi Vollgraffius vocabulum ἐπιβλήματα. Ἐπιβλημα est pannus, qui assuitur, cf. Ev. Matth. 9, 16. Optime convenit significatio vocabuli quod est ἐπιβλημα in verba: ὥσπερ ἔξωθεν προσεραμμένη et forma eius concinit cum forma vocabuli praecedentis ἐπικείμενα. Deinde signum tachygraphicum, quo praepositio ἐπί scribi solet, facile formam suggerit litterae β. Sed maximi momenti est quod Calvus in versione sua vocem graecam de qua agimus, reddit per vocem latinam quae est: *repagulum* (cf. Littræi apparatus criticum). „Repagulum” autem graece audit ἐπιβλή. Mihi persuasum est Calvum non solo codice Vaticano 276 ²⁾ usum esse in vertendo libro Π. καρδίας, sed etiam alio codice ms.. Vel forsitan codice Vaticano omnino non sit usus, sed eius archetypo. Quomodocumque res se habet, non dubito quin Calvus in codice aliquo legerit

1) Cf. Gegenbaur „Lehrbuch der Anatomie des Menschen” ed. VI vol II p. 214: „Die rechte Kammer legt sich mantelförmig um die linke”.

2) Cf. in prolegomenis meis in capite de versionibus p. 45.

ἐπιβλήματα, quod vocabulum, cum confuderit cum voce quae est ἐπιβλής, per *repagula* verterit.

Cc. X—XII. *De valvulis.*

C. X. *De valvulis aliisque adnexis in ventriculis insitis. De valvulis ad ostia arteriarum insertis. De ventriculo sinistro mentis sede.*

Inter „atria” (οὔχτα) et „ventriculos” insertae sunt „valvulae atrio-ventriculares” ¹⁾, quibus in „ventriculorum” „systola” secluduntur „ventriculi” ab „atriis” ²⁾. Hae valvulae fila tenuia, „chordas tendineas”, emittunt in ventriculos, quae inserta sunt ab altera parte in „musculis papillaribus”, in parietibus ventriculorum insitis. Haec fila serviunt motibus valvularum. Praeterea infixae sunt in ventriculorum parietibus „trabeculae carneaе”, quarum alterae totae ad parietes sunt adnexae, alterae ab extrema sua utraque parte tantum adfixae mediam partem fili instar exhibent ³⁾. „Valvulas atrioventriculares” „chordas tendineas” „musculos papillares”, „trabeculas carneas”, haec omnia novit auctor noster. Usum tamen „valvularum” non novit. Unde fit ut omnibus his cordis adnexis munus idem ascribat. Sunt ei τόνοι, i. e. ea, quae tendunt et firmant cor (τὸ σπλάγχχνον cf. c. VIII) et ventriculos (τὰ ἀγγεῖα cf. c. XI) et tamquam principia ἀορτῶν, quas „arterias” hodie appellamus, a corde proficiscentium. „Valvulas atrio-ventriculares” membranas, ὑμένες, appellat, extremas autem „trabeculas carneas” designat verbis ἄλλαι ἴνες, quae verba mihi legenda esse videntur pro verbis ἄλλαι τινές, quae non intellego.

Descriptionem harum rerum anatomicarum incipit auctor his verbis: λοιπὸς ἐστὶν ὁ λόγος οἱ (quod pro ὁ Vaticani primus Charterius correxit ⁴⁾) τῆς καρδίας ὑμένες ἀφανέες, ἔργον ἀξιαπηγηγτότατον. In codicibus mss. pro vocabulo ἀξιαπηγηγτότατον vocabulum ἀξιαγαπηγτότατον scriptum invenitur, cui in Vaticano varia lectio ἀπηγη superscripta est. Superlativus ἀξιαπηγηγτότατος apud Herodotum identidem invenitur; cf. e. g. Her. I, 16, 177.

1) Rauber-Kopsch III p. 245.

2) Zwaardemaker I pp. 136 sq.

3) Rauber-(Kopsch) III p. 245.

4) Hanc correctionem Littræus IX p. 87 perperam Mackio tribuit.

II, 99, 137. Vocabulum ἀξιαγάπητος exstat apud Clementem Alexandrinum. Verisimile mihi videtur variam lectionem Vaticani lectionem esse genuinam, monachum vero aliquem sero natum ἀξιαγαπητότατον pro ἀξιαπηγητότατον substituisse. Coraes ¹⁾ quoque et Littraeus ἀξιαπηγητότατον legendum esse viderunt. Quae lectio etiam Cornario menti obversata esse videtur vertenti: „Opus dignissimum cognitione”. Pro τοῖσι κοίλοιςιν, quod legitur in codice Vaticano τῇσι κοιλίῃσιν legendum mihi videri iam dixi ubi egi de codicibus mss..

Ad illustranda verba ὁκοῖον ἀράχλαι διαπετέες ζώσαντες e. q. s. satis est citare quae Rauber-Kopsch ²⁾ habent de „trabeculis carnis”: „Beide Arten können förmliche Netze bilden...”.

Ad ostia „aortae” et „arteriae pulmonalis” (quas ἀορτὰς appellat auctor noster, quarum est ζεύγος, par,) insertae sunt „valvulae semilunares”. Sunt hae valvulae altero margine curvo adnexae ad parietes „arteriarum”; altero margine fere directo parietibus illis non adhaerescunt. Formam igitur habent circuli dimidiati, unde scilicet nomen ducunt ³⁾. His valvulis in ventriculorum „diastola” a corde secluduntur „arteriae” ⁴⁾. Describuntur hae valvulae in capite nostro verbis αἱ θύρεσι — πέρας. Hoc in textu tradito satis iam apparet, licet in codice ms. nonnulla ex his verbis parum sint clara.

αἱ iam Foesius in οἱ mutavit ⁵⁾, postea Lindanus in καὶ, quae lectio mihi vera esse videtur. Pro θύρεσι(ν) codicum mss. Littraeus θύραισι recepit, qua emendatione haud dubie nixus Ermerinsius coniecit θύραι σφι. Sed legendum mihi videtur θύρησι, foris: ad ostia „arteriarum” valvulae insertae sunt.

περιφερές, quod sensum nullum praebet, iure Foesius in περιφερές mutavit.

Οἱ τε ξυνιέντες θαυμάσιον. Haec verba intelligi non possunt. Ideo Foesius legit οἱ τε ξυνιέντες θαυμάζουσιν „qui rem intelligunt, mirantur”, quam lectionem utpote aptam posteriores sunt secuti. Multo vero minore opera et recte mea sententia Littraeus coniecit: οἱ τε ξυνιόντες θαυμάσιον.

1) Littr. IX p. 87. 2) III p. 245. 3) Rauber-Kopsch III p. 249.

4) Zwaardemaker I p. 137.

5) Rursus Littraeus perperam Mackio ascribit lectionem οἱ.

Πέρας et alii interpretes et Littraeus vertunt „fines”, „limites”, Ermerinsius: „e regione”. Ermerinsii interpretationem non intellego; illi sic vertere potuissent, si legissent *πέρα*, quae forma pro *πέραια* inveniri videtur; habent tamen in textu *πέρας*. Illud vero absurdum est *στόματα* „limites” appellari. Equidem suspicor in vocabulo *πέρας* latere *πύλας*, ut legatur: ἔστι δὲ αὐτῶν (i. e. ἀορτῶν) ζεύγος, καὶ θύρησι μεμηχανήνται τρεῖς ὑμένες ἐκάστη, περιφερέες ἕξ ἄκρου περ ὁκόσον ἡμίτομα κύκλου, οἳ τε συνιόντες θαυμάσιον ὥς κλείουσι τὰ στόματα, τῶν ἀορτῶν πύλας. Quibus verbis optime describuntur „valvulae semilunares” earumque munus. Cf. Ruf. Ephes. ed. Dar. p. 175.

In iis, quae sequuntur, pro verbis traditis ἀφελόντων δὲ, τὸν μὲν, quae intelligi non possunt, Foesus scripsit: ἀφελών, τὸν μὲν, Littraeus melius ἀφελών¹⁾, τῶνδε τὸν μὲν.

Pro ἀποστερήσει Littraeus ἀποστήσει habet, et annotat et alia et haec: „ἀποστερήσει ne peut rien signifier ici. J'avais songé à ἀποστορέσει, qui s'éloigne moins de la leçon des mss.; mais on ne trouve que dans les lexiques ἀποστορέννυμι”. Ermerinsius legit ἀποστηρίζη, quod optime loco convenit. Nam si quis in ostio „aortae” vel „arteriae pulmonalis” hominis mortui declinet „valvulam” unam „semilunarem” a pariete, ad quem se applicuit, et deinde in hanc inclinet alias valvulas, re vera valvulis aqua, quae in arteriam infunditur, retinetur²⁾.

Bene observasse auctorem nostrum vel eius magistros minores etiam cordis partes apparet e verbis: καὶ μᾶλλον τῶν τῆς ἀριστερῆς τοιγὰρ ἐμηχανήθησαν ἀτρεκέστερον... Valvulae enim „arteriae”, quam nos „aortam” appellamus, a sinistro ventriculo proficiscentis, densiores et firmiores sunt³⁾. Auctor putat κατὰ δίκην hoc modo accuratius claudi „valvulas semilunares” ventriculi sinistri: ventriculus enim sinister ei sedes est mentis, quae reliquo animo imperat⁴⁾.

1) Quod attinet ad τὸν ἀρχαῖον κόσμον Littraeus in annotatione peculiare artificium memorat, quo haruspices „thoracem” aperire solebant.

2) Cf. Nauwerck, Sektionstechnik, Ienae a° 1905, p. 74, ubi ceteroquin experimentum hoc alio modo perpetratum describitur. Praeterea hoc loco animadvertendum est has valvulas in corpore hominis mortui ad arteriarum parietes inclinatas inveniri.

3) Rauber-Kopsch III p. 256.

4) Wellmannus p. 104 de hoc auctoris nostri placito agens citat verba Dioclis Carystii „τὴν ἡγεμόνα τοῦ σώματος... τὴν καρδίαν, ἀφ' ἧς τὸ ψυχικὸν πνεῦμα τοῦ σώματος ὡρμηται κατ' αὐτόν” (Fuchs anecd. 5, 543).

C. XI. *De modo quo mens alitur in ventriculo sinistro deque valvulis ei rei servientibus.*

Ἡ γνώμη non alitur cibis et potionibus, qui in ventrem descendunt et inde alunt ceterum corpus, verum residuo aliquo puro et lucido proveniente ex sanguinis dissolutione. Radiis ignis insiti in ventriculum dextrum sanguinem continentem transmissis residuum illud inde sibi parat. „Arteria magna”, (quam nos „aortam” vocamus) adnexa est ventriculo sinistro. Sed „ventrem et intestina depascitur”¹⁾ et sic repleta est sanguine, parato e cibis et potionibus, quos venter recepit. Quo sanguine ne impediatur nutrimentum illud purum τῆς γνώμης, valvulae orificium clausum tenent, quo alioqui „ventriculus sinister” et „art. m.” commeatum inter se haberent. Itaque „ventriculus sinister” sanguine caret. Quod apparet, si cor animalis mortui resecatur. Sic auctor noster.

Περιούση, quae est lectio cod. Vaticani, iam Paris. E in περιουσίῃ mutavit, quod vocabulum Foesus et Ermerinsius vertunt per: „abundantiam”, Cornarius: per „substantiam”. Sed περιουσίῃ proprie est id, quod superest. Quae significatio optime huic loco convenit. Περιουσίῃ hic est quod hodie „residuum” vocamus.

Εὐπορέει δὲ τὴν τροφὴν ἐκ τῆς ἔγγιστα δεξαμενῆς τοῦ αἵματος διαβάλλουσα τὰς ἀκτῖνας. Littraeus haec adnotat: „Schneider, dans son Dict., remarque que εὐπορεῖν veut le génitif, et qu'il ne se construit avec l'accusatif que chez des écrivains postérieurs. Cependant le voilà avec l'accusatif dans un auteur très-ancien.” Hanc ratiocinationem non rectam esse sat manifestum est. Idem Littraeus, quem Fuchsius sequitur, vertit: „Il se procure en abondance cette nourriture”, Foesus: „Alimentum autem ei abunde suppetit”, Ermerinsius: „Abundat autem nutrimento”, Cornarius tamen: „Adsumit autem alimentum”. Legendum mihi videtur ἐκπορεύει: ἡ γνώμη, e sanguinis receptaculo proximo (i. e. ventriculo dextro) vi radiorum ignis insiti, quos in receptaculum illud inmittit, sanguinis residuum illud haurit. Lectionem traditam δεξαμενῆς Littraeus mutavit in δεξαμένης (sc. κοιλίης). Sed nil opus. δεξαμενῆς, genitivus substantivi δεξαμενῆ, receptaculum, hic aptissimum est.

1) Foesus in versione.

Verba codicum mss. καὶ νεμομένη ὥσπερ ἐκ νηδύος τῶν ἐντέρων τὴν τροφὴν οὐκ ὄν κατὰ φύσιν Littraeo obscura videntur. τῶν in καὶ mutavit et pro οὐκ ὄν recepit καὶ τοῦτο, quod legisse Littraeo videtur Calvus, qui revera haec habet: „distribuensque ceu de ventre intestinorum nutrimentum, hocque naturaliter”.

Concedo verisimile esse Calvum cum locum hoc modo latine verteret, legisse καὶ τοῦτο. Sed verbis οὐκ ὄν retentis facilius intelligi posse mihi videntur verba καὶ νεμομένη — κατὰ φύσιν. Haec enim mihi videntur auctoris nostri esse ratiocinatio: omnes corporis partes ex alveo, qui intestina continet, aluntur. Est igitur κατὰ φύσιν, si quae corporis pars ex hoc alveo alitur. Ἡ γνώμη tamen, tamquam si pascatur ex alveo intestinorum, e ventriculo dextro alimentum sibi petit, οὐκ ὄν (acc. abs.) igitur κατὰ φύσιν. Cornarius locum latine vertit in hunc modum: „Adsumit autem alimentum ex proxima sanguinis cisterna, radios suos eo inmittens, et depascens, velut ex ventre intestinorum alimentum non naturale exsistat”. Si mediam distinctionem posuisset post „intestinorum” et scripsisset: „exsistit”, recte fere rem administrasset. Versio Foesii, qui cum Calvo νεμομένη per vocem quae est „distribuens” reddidit, obscura est. Item Ermerinsius et Fuchsius in eundem errorem delapsi perperam hunc locum interpretati sunt. Littraeus tamen νεμομένη vertit per „se repaissant”. Recte, nam νεμομένη hic nihil aliud est nisi „pascens”.

Verba ὅπως δὲ μὴ ἀνακωχῇ(-ῃ) — ἡγεμονικῆς Cornarius latine vertit sic: „Quo vero non in mora sit, qui in arteria est in fluctuatione constitutus cibus, viam in ipsam occludit. Magna enim arteria ventrem depascitur ac intestina, plenaque est alimento non principali”. Verba igitur priora nescio quo modo correxit; sed obscuritatem eorum non discussit. Iam audiamus Foesium: „Ne vero quae in arteria insunt, cibum in fluctuatione constitutum remorentur, viam quae ad ipsam tendit conclusit. Arteria enim magna ventrem et intestina depascitur et alimento non primario referta est”. Hanc versionem interpretes posteriores secuti sunt, praeterquam quod Ermerinsius et Fuchsius ἐόντα pro ἔδν legunt et verba ἐν ζάλλῃ ἐόντα pertinere putant ad τὰ ἐνσόντα ἐν τῇ ἀρτηρίῃ; quae res est mino-

ris momenti. Omnes igitur interpretes in vocabulo ζάλη significationem „fluctuationis” (Littræus: „fluctuation”) inesse censent et vocem quae est ἡγεμονικός per adiectiva qualia sunt „principalis”, „primarius” reddunt. Inspiciamus primum verba ὅπως δὲ μὴ ἀνακωχῇ τὸ σιτίον τὰ ἐνέοντα ἐν τῇ ἀρτηρίῃ ἐν ζάλῃ ἔδν. Lectionem codicis Vaticani ἀνακωχῇ iam Parisinus E in ἀνακωχῇ mutavit ¹⁾. Verbum ἀνακωχέω significat „retinere”, exempli gratia „retinere navem in alto” (Herod. VI, 116). Ζάλη motus vehemens est maris, procellae, imbrium. Re vera, licet mirum sit, auctor his verbis desumptis e nautarum sermone utitur ut dicat: ne alimentum τῆς γνώμης, quod movetur vehementer, retineant ea, quae in „arteria” sunt. Adiectivo ἡγεμονικός, ut vidimus, interpretes significationem attribuerunt adiectivorum quae sunt „principalis”, „primarius”. Sed ἡγεμονικός potius est „ducis proprius”, „duci aptus”. Ut bene hic interpretemur vocabulum ἡγεμονικῆς, animum attendamus ad verba c. XI: γνώμη ... καὶ ἀρχὴ τῆς ἄλλης ψυχῆς, et ad locum Diogenis Caryliti, quem modo citavi, ubi τὴν καρδίαν appellat τὸν ἡγεμόνα τοῦ σώματος. Conferendum est etiam τὸ ἡγεμονικὸν philosophorum, quod etiam Wellmannus memorat ²⁾. Iam apparet quid rei sit; non ἡγεμονική est ἡ τροφή, qua impleta est arteria magna, i. e. non apta τῷ τῆς ἄλλης ψυχῆς ἡγεμόνι, i. e. τῇ γνώμῃ. Auctor noster putat deteriora et crassiora alimenta illa „aortae”, si admittantur in „ventriculum sinistrum”, prohibitura esse motum quo concitetur alimentum tenue τῆς γνώμης. Haud dubie hunc motum vehementem effici putat vi τοῦ ἐμφύτου πυρός.

In verbis ὅτι δὲ οὗ τρέφεται βλεπομένῳ αἵματι ἡ μεγάλη ἀρτηρία verba ἡ μεγάλη ἀρτηρία emblema esse manifestum est. Tota huius capitis ratiocinatio hoc spectat ut ostendatur τὴν γνώμην in ventriculo sinistro non ali sanguine, sed „residuo” sanguinis puro et lucido, „arteriam magnam” tamen sanguine ipso esse repletam. Mirum est ante Littræum, qui primus haec verba delevit, nullum editorem hoc animadvertisse. His verbis in textu retentis Cornarius, Foesius, alii interpretes

1) Littræus in apparatu critico e codice Parisino lectionem ἀνακωχῇ notare neglexit.

2) p. 104.

caput nostrum interpretantes prorsus erraverunt. Ermerinsius haec verba in textu delevit, in versione tamen latina retinuit. Si cor resecatur hominis mortui, ventriculus sinister sanguine vacuus est. Hoc auctori nostro documentum est earum rerum, quas in priore capitis parte docuit.

Lectionem codicis Vaticani ἀποπαγέντος iam codex ms. Parisinus E in ἀποσφαγέντος emendavit. Iure, ut mihi videtur, nam ἀποπαγέντος intellegi non potest. Ceterae correctiones Parisini E in hac capitis XIⁱ parte, σχισθείσης et ἀγγεῖ pro σχασθείσης et ἀγγείω, non sunt recipiendae, nam σχάζειν et ἀγγεῖον vocabula sunt satis usitata, praesertim in medicorum sermone (cf. ἀγγείων c. X.). Verbis τούτῳ τῷ ἀγγείῳ ventriculum sinistrum designari, non cor totum, quae est sententia Fuchsii ¹⁾, satis iam apparet ex tota capitis XIⁱ ratiocinatione. C. X^o praeterea ventriculi τὰ ἀγγεῖα appellantur, cor τὸ σπλάγχχον, quod haud dubie spectat ipse Fuchsius, cum dicit alias cor vocabulo ἀγγεῖον non designari.

C. XII. *De arteria pulmonali. De ventriculo dextro refrigerato sanguine natura frigido.*

A ventriculo dextro unum „vas” sanguinem ducens proficiscitur, „arteria pulmonalis” sc. ²⁾, qui sanguinem venosum in pulmones ducit ut purgetur. Ubi e corde oritur, insertae sunt illae „valvulae semilunares”, de quibus supra egimus, quae minus tamen firmae sunt quam quae in ventriculo sinistro ad ostium „aortae” sunt insertae ³⁾. Hae „valvulae semilunares” aperiuntur in pulmones versus, clauduntur in cor versus ⁴⁾. Haec omnia novit auctor noster, excepto quod nescit sanguinem illum in pulmonibus purgari. Contra sanguinem πνεύμονι esse alimentum putat. Τὸ Φερόμενον ἐκ τῆς δεξιῆς, cum aliud „vas” sanguinem ducens nullum e ventriculo dextro oriatur, nihil aliud esse potest nisi „arteria pulmonalis”, quam c. IX^o ἀρτηρίαν vocat auctor et aerem aspirare docet e pulmone in ventriculum dextrum. Novit auctor eam etiam sanguinem ducere in pulmonem. Docet ideo modo „valvulas” „arteriae pulmonalis” aperiri ut transmittant

1) p. 151.

2) Rauber-Kopsch III pp. 242 et 252.

3) Rauber-Kopsch III p. 250.

4) Rauber-Kopsch III p. 249, cf. p. 257 fig. 212.

aliquid sanguinis, quod in pulmonem ducatur, modo, cum transmissum sit aliquid sanguinis, claudi ita, ut aliquamdiu sanguine careat „arteria pulmonalis” et attrahere possit e pulmone aërem. Tunc aërem intrare in ventriculum, „valvulis” ob infirmitatem paulum tantum clausis. Eo modo paulum tamen aëris admitti. Eam rem sic esse institutam ne opprimatur calor, qui infirmus sit in ventriculo sinistro.

Pro *ξυμβουλῇ* iam Parisinus E habet *ξυμβολῇ*, quae emendatio in promptu erat.

Multo difficilior emendatio est verbum *ἔθρωσκεν*. Cornarius vertit: „salit”, Foesius: „magno cum assultu impetit”, Ermerinsius: „salit”, Littræus: „a des pulsations”, Fuchsius: „pulsierit”. Non tamen de vi sanguinis in arteriam influentis vel de arteria „pulsante” hic mentio fit, quod satis apparet e contextu et praesertim ex verbis sequentibus. Desideratur hic vocabulum, quo indicatur infirmitate valvularum non valde claudi arteriam. Persuasum est mihi in *ἔθρωσκεν* latere formam verbi *θυροῦν*, claudere. Inchoativum illud *-σκ-*, cum haud facile irrepserit, videtur mihi iam ab auctore ipso scriptum esse, non igitur esse delendum. Puto textum principalem *θύρουσκον* exhibuisse, cui formae postea librarius quidam *ἀττικίζων* augmentum addidit, et praeterea (*ἑ*)*θύρουσκον*, cum parum respiceretur contextus vel non intellexeretur, in *ἔθρωσκεν* abiisse, quod, si quis putet vel arteriam vel sanguinem esse subjectum, verbum aptum videri necesse sit. *Θύρουσκον* pro aoristo secundo habendus est, quo consuetudo aliqua denotatur quique adhuc apud Herodotum invenitur.

Verba codicis *ἀλλ' ἀνοίγεται μὲν ἐς πνεύμονος αἷμα παρασχεῖν αὐτοῖς τὴν τροφήν* Littræus sic correxit: *ἀλλ' ἀνοίγεται μὲν ἐς πνεύμονα, ὡς αἷμα παρασχεῖν αὐτῷ εἰς τὴν τροφήν*. Optime, ut mihi videtur, nam minima emendatione elucidavit quae in textu codicis intellegi non poterant. Cornarius textum codicum mss. exscribit, sed in versione sua scribit: „in pulmonis vasa...”, unde Foesius in textu post *πνεύμονος* inseruit *ἀγγεῖα*. Sed sic molestus videtur infinitivus *παρασχεῖν*, nullo modo cum ceteris verbis coniunctus, et cum praeterea vocem *ἀγγεῖα* inserere multo minus in promptu sit, Littræi subtilia medicamina ad sanandum locum nostrum ceteris longe sunt praeferenda.

Vocabulum *ἀρμῶ* Erotianus in onomastico explicat: ἡσυχῇ, μικρῶς. Conferamus locos alios, ubi in libris Hippocratis hoc vocabulum invenitur. In *Γυναικείων* libro I°, 4 (Li. VIII pp. 24 sq.) haec leguntur: "Ἦν δὲ τὰ ἐπιμήνια γυναικὶ χωρὲν μὲν, ἐλάσσονα δὲ τοῦ δέοντος χωρὲν, ἅτε τοῦ στόματος τῶν μητρῶν παρακεκλιμένου ὀλίγον τοῦ αἵδοιου ἢ ἀρμοῖ μεμυκός ἐς τοῦτο, ὥστε χωρεῖν μὲν... et *Περὶ ἀφόρων* c. 213 (Li. VIII p. 408) haec inveniuntur:... οὐ γὰρ δέχονται αἱ μήτραι τὴν γονήν, ἀλλ' ἐξω αὐτίκα ἔρχεται. Γίνεται δὲ τοῦτο καὶ ἢν ὀλίγον παραστραφῇ τὸ στόμα τῶν ὑστερέων ἀπὸ τοῦ αἵδοιου παρὰ φύσιν· καὶ ἢν μεμύκη τὸ στόμα τῶν μητρῶν πάμπαν, οὐδ' οὕτω δέχονται, οὐδ' ἢν ἀρμοῖ μεμύκη μᾶλλον ἢ δεῖ. Δῆλον δὲ τούτων ἑκαστὸν ἐστὶ τῶν εἰρημένων· ἢν μὲν γὰρ ἀπεστραμμένον ἢ πάμπαν ἢ μεμυκός, τὰ καταμήνια οὐκ ἔρχεται τὸ παράπαν, ἢ ἔρχεται βιαίως ξὺν νούτῃ... ἢν δὲ ὀλίγον παρακεκλιμένον ἢ ἢ ἀρμοῖ μεμύκη, χωρεῖ μὲν τὰ καταμήνια, χωρεῖ δὲ βιαίως καὶ κατ' ὀλίγον ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Et his locis et nostro agitur de parte corporis interna, quae aliquo modo clauditur. Ex duobus locis quos laudavi, praesertim ex loco libri Π. ἀφόρων, satis apparet *ἀρμῶ* esse „paulum“, quae significatio haud dubie huic vocabulo etiam loco nostro attribuenda est. Optime enim haec significatio hic convenit, deleta tamen negatione οὐχ.

Verbis *ἀσθενὲς γὰρ* — δοκέει δὲ τοῖσι πολλοῖσι φύσει θερμόν, in quibus pro *χρήματι* iure Littraeus auctore Corae recepit *κρήματι*, causa exponitur ob quam infirmus est calor qui inest in ventriculo dextro: domatur enim ibi sanguine, qui natura friget. Ultimis his nostri libri verbis paucis affertur nova res, maximi tamen momenti. Egit auctor de calore, qui inest in ventriculo sinistro, firmissimo, cum sit ignis insitus, egit de calore in ventriculo dextro, exiguo, cum ibi non sit insitus. Omnis auctoris disputatio hac ratiocinatione nititur. Post verba *ἀσθενὲς γὰρ ἐνταῦθα τὸ θερμόν*, verba quae sequuntur non desideraremus, si non scripta essent. Praesertim hoc mirum est causam, quae hic debilitatis caloris affertur, non ut causam alteram induci, quae ad alteram illam prius memoratam accedat, inserto e. g. post *δυναστεύμενον* vocabulo *καί*, sed velut si causa sit una. Praetereo nunc quod qui haec verba scripsit dissentit, quod ipse memorat, ab aliis plerisque sui

temporis viris doctis. Verba *δυναστευόμενον* — *δοκέει δὲ τοῖσι πολλοῖσι φύσει θερμόν* ideo posterius ab aliena manu libro nostro addita esse mihi videntur ¹⁾). Si quis velit ea ab auctore nostro ducere originem, attamen concedere debeat inopportuno loco et parum cum cetero libro cohaerentia auctorem haec verba scripsisse.

1) Cf. Wellmann pp. 97 sq.: „Es ist kaum ein Zweifel, dass es (i. e. liber Π. καρδίας) kein Ganzes darstellt.“ Ceterum non assentior Wellmanni iudicio, quod de libro Π. καρδίας eiusque auctore edit l.l. et p. 106, quod iudicium sane non concinit cum iis, quae Wellmannus ipse scripsit p. 94.

ADDENDA ET CORRIGENDA.

In imprimendo textu codicis Vaticani nonnunquam meo ipsius vitio signum ζ excussum est pro signo σ et signum σ pro signo ζ.

Signo ζ semper usus sum in fine verborum in -ς exeuntium, quae in codice per abbreviationem scripta sunt. —

Erravi scribens p. 63 Foesium iniuria Rufo Ephesio tribuisse verba *παλλομένη συνεχῶς σφυγμοῦ κίνηματι*. Re vera haec verba leguntur in libello; c. t. *Περὶ ἀνατομῆς τῶν τοῦ ἀνθρώπου μορίων* (Ruf. Eph. ed. Daremb.-Ruelle p. 177), qui Rufo tribui solebat.

Prorsus tamen non concinit hic locus cum loco Π. *σφυγμῶν β'* (Dar.-R. p. 220). (Locus alter, quem respexi p. 63, hic minoris est momenti.)

Res mihi videtur incerta, praesertim cum incertae originis sint scripta Π. *ἀνατομῆς* et Π. *σφυγμῶν*. —

Pag. 53 vs. 25 pro *ὁ ἄνθρωπος* legatur *ἄνθρωπος*.

Pag. 57 ann. 3 pro *ἐς* legatur *εἰς*.

Pag. 94 vs. 11 pro 175 legatur 175 sq..

THESES.

THESES.

I.

Aesch. Pers. vss. 280 sq. sic legantur:

ἴνζ' ἄποτμον δαίσις
δυσκαιανῇ Περσῶν βοάν·

II.

Aesch. Pers. vss. 286 sqq.:

στυγναί γ' Αθῆναι δαίσις·
μεμνήσθαι τοι πάρα,
ὥς πολλὰς Περσίδων μάταν
ἔκτισαν εὐνιδᾶς ἢδ' ἀνάνδρους,

media distinctione post vocabulum δαίσις posita et vocabulo μάταν retento, sic intelligantur ut chorus praesagiat Athenas, mox odio hostium interituras, frustra vicisse, eiusque interitus reputationem matribus familias Persarum suadeat tamquam solacium.

III.

Aesch. Suppl. 656 sq. verbis ὑποσκέλων στομάτων senum ora barbata indicantur.

IV.

Eur. El. vs. 1 pro γῆς legatur γῆ.

V.

Cic. Pro Milone XX (54) „Si haec non gesta audiretis, sed pieta videretis, tamen appareret uter esset insidiator...”.

Cum vis adversativa sit aliena, „tamen” mutetur in *tandem*.

VI.

Sall. Bell. Jug. X 3 „...per regni fidem moneo obtestorque te...”:

pro „regni” corrigatur *regiam*.

VII.

Verg. Aen. I 612 verba „fortemque Gyan fortemque Cloanthum” a manu posteriore addita sunt.

VIII.

Ea, quae de ignis vi et virtutibus exhibent libri Π. καρίης (c. X) et Π. σαρκεῶν (c. II), originem ducere videntur ab Heraclito philosopho.

IX.

Het is niet waarschijnlijk dat in 480 de Carthagers in gemeenschappelijk overleg met Xerxes tegen de Grieken zijn opgetreden.

M
D
Utr
19
u